

T.C.
MİLLÎ SAVUNMA ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK STRATEJİK ARAŞTIRMALAR VE LİSANSÜSTÜ
EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
STRATEJİ VE GÜVENLİK ARAŞTIRMALARI
ANABİLİM DALI
GÜVENLİK ARAŞTIRMALARI YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

TÜRKİYE’NİN BÖLGESEL GÜÇ VİZYONUNDA
AFRİKA’NIN ÖNEMİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

EYÜPHAN ÇAĞLAYAN

2122101107

TEZ DANIŞMANI: DOÇ. DR. GÜNGÖR ŞAHİN

İSTANBUL

EYLÜL 2024

T.C.
MİLLÎ SAVUNMA ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK STRATEJİK ARAŞTIRMALAR VE LİSANSÜSTÜ
EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
STRATEJİ VE GÜVENLİK ARAŞTIRMALARI
ANABİLİM DALI
GÜVENLİK ARAŞTIRMALARI YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

TÜRKİYE’NİN BÖLGESEL GÜÇ VİZYONUNDA
AFRİKA’NIN ÖNEMİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

EYÜPHAN ÇAĞLAYAN

2122101107

TEZ DANIŞMANI: DOÇ. DR. GÜNGÖR ŞAHİN

İSTANBUL

EYLÜL 2024

T.C.
MİLLÎ SAVUNMA ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK STRATEJİK ARAŞTIRMALAR VE LİSANSÜSTÜ
EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
STRATEJİ VE GÜVENLİK ARAŞTIRMALARI
ANABİLİM DALI
GÜVENLİK ARAŞTIRMALARI YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

**TÜRKİYE’NİN BÖLGESEL GÜÇ VİZYONUNDA
AFRİKA’NIN ÖNEMİ**

EYÜPHAN ÇAĞLAYAN

2122101107

Tezin Enstitüye Verildiği Tarih: 20.09.2024

Tezin Savunulduğu Tarih : 29.08.2024

Tez Oy çokluğu ile başarılı bulunmuştur.

	Unvan Ad Soyadı	İmza
Tez Danışmanı	Doç. Dr. Güngör ŞAHİN	
Jüri Üyeleri	Doç. Dr. Öner AKGÜL	
	Doç. Dr. Mehmet Cem OĞULTÜRK	

İSTANBUL

EYLÜL 2024

ÖZGÜNLÜK RAPORU

Tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve ç)Sonuç kısımlarından oluşan toplam 114 sayfalık kısmına ilişkin,/...../..... tarihinde şahsım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı %’tür.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kaynakça hariç
- 2- Alıntılar hariç/dâhil
- 3- 3- 5 kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Millî Savunma Üniversitesi Atatürk Stratejik Araştırmalar Enstitüsü Lisansüstü Tez Çalışması Özgünlük Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Usul ve Esasları’nı inceledim ve bu Uygulama Esasları’nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Eyüphan ÇAĞLAYAN

20.09.2024

ETİK BEYAN

Millî Savunma Üniversitesi Enstitüleri Dönem Projesi ve Lisansüstü Tez Hazırlama Kılavuzu'nda yer alan kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmasında yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir; aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Bu tezdeki düşünce, görüş, varsayım, sav veya tezler bana aittir; Millî Savunma Bakanlığı, Millî Savunma Üniversitesi ve Atatürk Stratejik Araştırmalar Enstitüsü sorumlu tutulamaz.

Eyüphan ÇAĞLAYAN

20.09.2024

Sevgili annem, babam ve kardeşime...

ÖNSÖZ ve TEŞEKKÜR

Yüksek Lisans dönemimizin başlangıcından bugüne uzanan süreçte her türlü desteği esirgemeyen hocalarıma en içten minnettarlığımı sunarım. Tezimin konusunun belirlenmesinden sonuna geldiğim güne kadar bana hep destek olan, bana karşı çok anlayışlı olan ve beni teşvik eden, saygıdeğer tez hocam Sn. Doç. Dr. Güngör ŞAHİN'e, ders dönemlerimizden tez dönemimizin sonuna kadar bizlere büyük katkılar sağlayan ve kendi kitabında bize yer vererek yazılarımızı teşvik eden Sn. hocam Dr. Gökhan AK'a, neşesiyle ve bilgisiyle bizlere bölümümüzü sevdiren Sn. hocam Dr. Atahan Birol KARTAL'a, ders dönemimizin başından tez teslimimize kadar yanımda olan değerli sınıf arkadaşlarım Zeynep Sultan GÜNEY ve Abdurrahman AHMED ALİ'ye ve bölümümüzün yükünü çeken Sn. hocam Ar. Gör. Alperen Kürşad ZENGİN'E teşekkürlerimi sunarım. Tezimden bağımsız olarak, tezimin son dönemlerinde bana desteklerini esirgemeyen değerli mesai arkadaşlarım Oğuzhan Ayberk BOZTEPE'ye ve Zeynep AKSU'ya özel şükranlarımı sunarım. Gerek ders döneminde gerekse tez aşamasında yardımlarını esirgemeyen ve bu süreç içinde her kademesi ile biz öğrencilere yardımını esirgememiş Millî Savunma Üniversitesi çalışanlarına ve ATASAREN öğrenci işlerine teşekkürü borç bilirim.

Son olarak, vatana millete hayırlı bir evlat yetiştirebilmek adına gerektiğinde kendilerinden kısarak bana maddi ve manevi desteklerini esirgemeyen aileme teşekkürü bir borç bilirim.

İstanbul; Eylül 2024

Eyüphan ÇAĞLAYAN

İÇİNDEKİLER

ÖZGÜNLÜK RAPORU

ETİK BEYANI

TEŞEKKÜR VE ÖNSÖZ

İÇİNDEKİLER	vii
ONAY.....	viii
TABLO LİSTESİ	ix
ŞEKİL LİSTESİ	x
KISALTMALAR.....	xi
TÜRKÇE ÖZ.....	xii
İNGİLİZCE ÖZ(ABSTRACT).....	xiii
1. GİRİŞ	1
2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE: BÖLGESEL GÜÇ.....	4
2.1. Bölge Tanımı.....	4
2.2. Türkiye Hangi Bölgede.....	7
2.3. Güç Kavramı.....	10
2.4. Uluslararası İlişkilerde Gücün Kavramsallaştırılması.....	15
2.4.1. Bölgesel Güç.....	17
2.5. Bölgesel Güç Olmak İçin Gereklilikler.....	20
2.5.1. Nicel Faktörler.....	21
2.5.2. Nitel Faktörler.....	24
2.6. BG'lerin Belirlenmesine Yönelik Değerlendirmeler.....	28
2.6.1. Bölgesel Güç Olmanın Yolları ve Bölgesel Gücün Dış Politikadaki Rolü	30
2.6.2. OSG ve BG'lerin Sistem İçerisinde Karşılaştığı Zorluklar	34
2.7. Türkiye Bölgesel Güç müdür.....	36
2.7.1. Askeri Güç.....	38
2.7.2. Ekonomi.....	40
2.7.3. Nüfus, Coğrafya, Jeopolitik Konum.....	41
2.7.4. Diplomasi ve Siyasi Güç.....	42
2.7.5. Nitel Faktörler.....	44
2.8. Başat Güç Olma Yolunda Türkiye.....	46
3. AFRIKA VE TÜRKİYE AÇISINDAN ÖNEMİ.....	53
3.1. Afrika'nın Önemi.....	57
3.1.1. Politik ve Stratejik Önem	65
3.1.2. Ekonomik Önem.....	66
3.2 Gündem 2063 Vizyonu.....	69
3.2 Afrika'daki Aktörler.....	71

3.3.1. Çin.....	72
3.3.2. Fransa.....	75
3.3.3. Rusya Federasyonu.....	77
3.3.4. Amerika Birleşik Devletleri (ABD).....	78
3.4. Türkiye Açısından Afrika'nın Önemi.....	80
3.4.1. Ekonomi.....	80
3.4.2 Siyaset Güvenlik ve Strateji	81
3.4.3 Neden Orta Asya Değil?.....	81
4. AFRİKA'NIN TÜRKİYE'NİN GÜÇ KAPASİTESİNE ETKİSİ.....	86
4.1. Erken Dönem.....	86
4.2. Cumhuriyet Dönemi.....	87
4.3. Afrika Açılımı ve 2005 Sonrası Türkiye Afrika İlişkileri.....	89
4.3.1 Kamu Diplomasisi ve Yumuşak Güç.....	91
4.3.2. Ekonomik Etkileşim.....	95
4.3.3. Güvenlik ve Askeri Etkileşim.....	96
4.4. Türkiye'nin Diğer Aktörlerden Ayrıldığı Noktalar.....	100
5. SONUÇ	103
KAYNAKÇA	108
ÖZ GEÇMİŞ	131

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 2.1: 2021-2022 Doğalgaz İthalatı.....	45
Tablo 2.2: Türkiye Enerji Ticareti.....	45
Tablo 4.1 : Türkiye'nin Afrika Politikası.....	90
Tablo 4.2 : Afrika Yıllık İthalat.....	95
Tablo 4.3 : Afrika Yıllık İhracat.....	95

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 2.1: Soğuk Savaş Sonrası Farklı Bölgesel Güvenlik Kompleksleri.....	5
Şekil 2.2: Merkezî Bölge.....	8
Şekil 2.3: Merkezî Bölge ve Ticari Yollar.....	9
Şekil 2.4: AB Potansiyel Genişleme Haritası.....	48
Şekil 2.5: Türkiye'nin Etrafındaki ABD Üsleri.....	49
Şekil 3.1: Afrika'nın Doğal Kaynakları	60
Şekil 3.2: Dünya Çapında Reel GSYİH büyümesi	67

KISALTMALAR LİSTESİ

- AB** : Avrupa Birliği
- ABD** : Amerika Birleşik Devletleri
- AfB** : Afrika Birliği
- BG** : Bölgesel Güç
- BGK** : Bölgesel Güvenlik Kompleksi
- BM** : Birleşmiş Milletler
- ÇHC** : Çin Halk Cumhuriyeti
- MB** : Merkezî Bölge
- NATO**: North Atlantic Treaty Organization
- OSG** : Orta Seviye Güç
- RF** : Rusya Federasyonu
- BÜG** : Yüksek Güç / Büyük Güç

ÖZ

Türkiye'nin Bölgesel Güç Vizyonunda Afrika'nın Önemi

Eyüphan ÇAĞLAYAN

Millî Savunma Üniversitesi, Atatürk Stratejik Araştırmalar Enstitüsü

İstanbul; Eylül 2024

Bölge kavramı, uluslararası ilişkiler mecrasında belirli kalıplara sıkıştırılmaya çalışılan ve özellikle Batı tekeliyle belirlenen bir hal almıştır. Bununla birlikte, bölgesel güçlerin belirlenmesinde en önemli rolü oynayan bölge, yeniden bir yaklaşımla belirlenerek bölgesel güçlerin incelenmesinde faydalı olacaktır. Bölgesel güçlerin ve küresel aktörlerin odaklanması gereken en önemli bölgelerden biri, vadedtiği potansiyelle Afrika olmuştur. Çalışmanın amacı, Türkiye açısından bir bölge tanımlaması yaparak, Türkiye'nin başat bir bölgesel güç olabilmesinin yolunu tartışmaktır. Bu kapsamda, Afrika'nın Türkiye açısından önemi incelenecektir. Çalışma, bölge kavramının Bölgesel Güvenlik Kompleksi ile klasik coğrafi ve tarihi bölge tanımlamalarının dışında bir bakış açısı içermesi bakımından önemlidir. Yapılan bu nitel araştırma, ülke liderleri ve ilgili devlet kurumları gibi birincil veri kaynaklarının yanı sıra kitap ve makale gibi ikincil veriler de incelenerek, Türkiye'nin Afrika politikasını inceleyen bir tek vaka analizi üzerine kurulmuştur. Çalışma kapsamında, Türkiye'nin bulunduğu bölge dahilinde başat bir bölgesel güç olarak kabul edilemeyeceği, bölgesinde etkin olabilmek adına bölge dışında güç toplaması gerektiği ve odaklanması gereken bölgenin ise sağladığı avantajlar kapsamında, Afrika olduğu savunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Bölgesel Güç, Başat Güç, Afrika, Türkiye, Güç

Bilim Kodu : 119524

Sayfa Sayısı : xiii+131

Tez Danışmanı : Doç. Dr. Güngör ŞAHİN

ABSTRACT

The Importance of Africa in Türkiye's Regional Power Vision

Eyüphan ÇAĞLAYAN

Turkish National Defense University, Atatürk Institute of Strategic Studies

Istanbul; September 2024

The notion of region has become a concept in international relations that is tried to be squeezed into certain molds and determined by the monopoly of the West. However, the region, which plays the most important role in the determination of regional powers, will be useful in analyzing regional powers with a new approach. One of the most important regions that regional powers and global actors should focus on is Africa with its promising potential. The aim of this study is to define the region from Türkiye's perspective and discuss the way Türkiye can become a dominant regional power. In this context, the importance of Africa for Türkiye will be analyzed. The study is important in that it includes a perspective beyond the Regional Security Complex and classical geographical and historical definitions of the region. This qualitative research is based on a single case study analyzing Türkiye's Africa policy by examining primary data sources such as country leaders and relevant government agencies as well as secondary data such as books and articles. Within the scope of the study, it is argued that Türkiye cannot be considered a regional power within its region, that it needs to gather power outside the region in order to be effective in its region, and that the region to focus on is Africa, given the advantages it offers.

Keywords: Regional Power, Dominant Power, Africa, Türkiye, Power

Science Code : 119524

Pages : xiii+131

Supervisor : Assoc.Prof. Güngör ŞAHİN, Ph.D.

GİRİŞ

Bölgesel güç olarak kabul görmek isteyen ve küresel anlamda etki oluşturmaya yönelik bir güç olma amacıyla gelişme göstermeye çabalayan devletler; çevrelerindeki coğrafyalara siyasi, askeri ve ekonomik anlamda tesir etmeli ve bu tesiri, etki alanlarını çevreleyen daha geniş coğrafyalara taşıyabilecek potansiyele ulaştırabilecek potansiyele ulaşmalıdır. Bölgesel güç olarak kabul edilen devletler; tarihi münasebetler ve yakın çevre ile gerçekleştirilen münasebetlerin yanı sıra geleceğe yönelik bir vizyona sahip olmalı, mevcut ve potansiyel güç unsurlarını uluslararası sistemin yapısıyla bağlantılı olarak vizyonları doğrultusunda değerlendirebilmelidir. Türkiye, mevcut sistemde her ne kadar önemli bir ülke olsa da, sahip olduğu rolüyle belirleyici güç odaklarından biri değildir. Bu bağlamda, mevcut sistemin yapısı ve şartlarıyla bağlantılı olarak bu memnuniyetsizliği gidermelidir. 21. Yüzyıl konjonktürü ve Türkiye'nin yakın çevresi göz önüne alındığında, Türkiye'nin bu etkiyi ve gelecek için potansiyeli oluşturabilmesinin yolu Afrika'dan geçmektedir.

Türkiye bu bağlamda, Afrika kıtasına yönelik iki yönlü yaklaşım uygulamalıdır. Türkiye'nin geleneksel etki alanı olarak kabul edilebilecek Kuzey ve Doğu Afrika üzerinde, siyasi ve kültürel etki oluşturmaları mümkündür. Bununla birlikte, ekonomik açıdan etki kurması ve bahsedilen potansiyel gelişmenin sağlanabilmesi açısından Sahraaltı Afrika öne çıkmaktadır.

Afrika kıtası, sahip olduğu hammadde kaynakları, insan gücü, zirai olanakları ve vadettiği büyüme potansiyeli ile dünya çapındaki aktörlerin dikkatini cezbeden bir yapıya sahiptir. Türkiye açısından ise; büyüme potansiyeli ve kaynak bolluğunun yanında coğrafi yakınlık da büyük bir avantaj sağlamakta ve Afrika kıtası, Türkiye'nin bölgesel güç olması açısından büyük önem arz etmektedir. ABD ve Avrupalı eski sömürgeci ülkeler, Soğuk Savaş'ın bitmesi ve yeni aktörlerin kıtaya gelmesiyle Afrika'daki baskın konumlarını yitirmeye başlamış bu bağlamda Afrika'nın ihtiyaçlarına gerektiği gibi bakmamakta ya da bakamamaktadır. Çin ve Rusya gibi "Batı" için sistemsiz tehdit olarak kabul edilen ülkelerin Afrika'da etkili olması kabul edilemez niteliktedir. Türkiye bu bağlamda, Kuzey ve Doğu Afrika'da doğrudan etki yoluyla, Sahraaltı Afrika'da ise kazan – kazan prensibini uygulayarak

elde edeceği ekonomik, askeri ve politik güç ile başat bir bölgesel güç haline gelebilecektir.

Bu meyanda söz konusu çalışmanın amacı; Türkiye'nin başat bir bölgesel güç olabilmesi ya da kendisini bu yolda kabul ettirebilmesi çerçevesinde Kıta Afrika'sının önemini vurgulayarak Türk dış politikasında odaklanılan bölgeler arasında Afrika'nın önceliklendirilmesine yönelik bir farkındalık oluşturmaktır. İş bu tez, bölgesinde başat bir BG olabilmesi için Türkiye'nin, tarihi etki alanı olan ve günümüzde de direkt nüfuz sağlayabileceği bölgeler olan Kuzey ve Doğu Afrika ile Sahraaltı Afrika olarak tanımlanan ve Türkiye'nin bu amaçtaki yumuşak karnı sayılabilecek ekonomisi için büyük önem arz eden bölge olarak Afrika'nın iki bölgeye ayrılması ve bu surette incelenmesi; Türkiye'nin bulunduğu bölgenin yeniden tanımlanması ve başat bir BG olma durumunun incelenmesi bakımından önem arz etmektedir.

Tez, Afrika'da, genel Türk tarihini ve bilhassa 2005 yılı sonrasında artan Türk etkinliğini inceleyecektir. Çalışma kapsamında Afrika, Türkiye açısından, iki bölgeye ayrılmıştır. Tez kapsamında, direkt etki edilebilecek ve tarihi bağlara sahip olunan Kuzey ve Doğu Afrika ile ekonomik açıdan etki edilerek ilişkilerin geliştirilebileceği Sahraaltı Afrika'nın durumu ve potansiyeli incelenecek ve bunun yanında Türkiye'nin bölgedeki etkinliği değerlendirilecektir.

Çalışma, özellikle ekonomik kısıtlar nedeniyle Afrika'da saha çalışması yapma imkânı bulunmaması ve Afrika'nın yerel dillerinden faydalanılamaması gibi çeşitli sınırlılıklara sahiptir. Bu anlamda söz konusu tez çalışmasında, araştırmanın amacına hizmet etmesine binaen, karma bir yöntemin takip edilmesi uygun görülmüştür. Bilindiği üzere Afrika'nın önemine vurgu yapmak ve Türkiye'nin kıtadaki etkinliğine değinmek adına tez konusu çerçevesinde cevabı aranacak soruların sayısal veriler ve istatistikler üzerinden incelenmesi gerekmektedir. Bu kapsamda, mahut meselelere yönelik veriler Dünya Bankası, IMF, Ticaret Bakanlığı gibi kurumların raporlarının taranması yoluyla elde edilmiştir. Söz konusu çalışmada, ilgili ülke liderleri ve ilgili devlet kurumları gibi birincil veri kaynaklarının yanı sıra kitap, tez ve makale gibi ikincil veri kaynakları da incelenerek içerik analizi bilimsel araştırma tekniklerinden yararlanılmıştır.

Bu tez çalışması 4 bölümden oluşmaktadır. İlk bölüm, tezin giriş kısmıdır. Tezin ikinci bölümünde, bölge tanımı, güç tanımı ve bölgesel güç kavramı incelenip bölgesel güç olmak için gereken nitelikler belirlenerek; Türkiye'nin güç statüsüne yönelik inceleme gerçekleştirilecek olup, statüsünün yükseltilmesi adına yapılabilecekler tartışılacaktır.

Tezin üçüncü bölümünde, Türkiye ve Afrika ilişkileri tarihsel çerçevede incelenerek günümüze değin hangi noktaya gelindiği ve hangi noktalarda eksik kaldığı, bununla birlikte, Afrika'nın gelecek potansiyeli, yapısı, artan önemi ve bölgedeki aktörlere dikkat çekilecek, gündem 2063 kapsamında küresel aktör olma vizyonu ve mevcut durumu araştırılarak odaklanılması gereken bölgenin neden Afrika olduğu incelenecektir.

Tezin son bölümünde, teorik çerçevede ortaya konan yaklaşımlarla araştırma sürecinde elde edilen veriler ve bulgular harmanlanarak Türkiye'nin başat bir BG olabilmesi açısından Afrika kıtasındaki varlığının önemine vurgu yapılacak ve Orta Asya yerine Afrika'nın Türkiye'nin başat bir BG olma vizyonunda neden daha yararlı olduğu tartışılacaktır.

Türkiye'nin başat bir BG olması açısından bulunulan bölgenin dışında güç toplanması ve güç toplanılması gereken bölgenin Afrika olması hipotezine dayanan bu çalışmada; Afrika'nın Türkiye'nin bölgesel güç olma potansiyeli nedir? Bölgesel güç nedir ve bölgesel güç olarak tanımlanacak devletlerin belirlenmesinde nasıl bir yol izlenmelidir? Bulundukları bölgeler dâhilinde önemli bir güç yoğunluğuna sahip devletler, başat bölgesel güç olarak nitelendirilebilir mi? Türkiye nasıl başat bir BG olabilir ve bu yolda Afrika kıtası nasıl bir önem arz etmektedir? gibi sorulara cevap aranacaktır.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE: BÖLGESEL GÜÇ

2.1. Bölge Tanımı

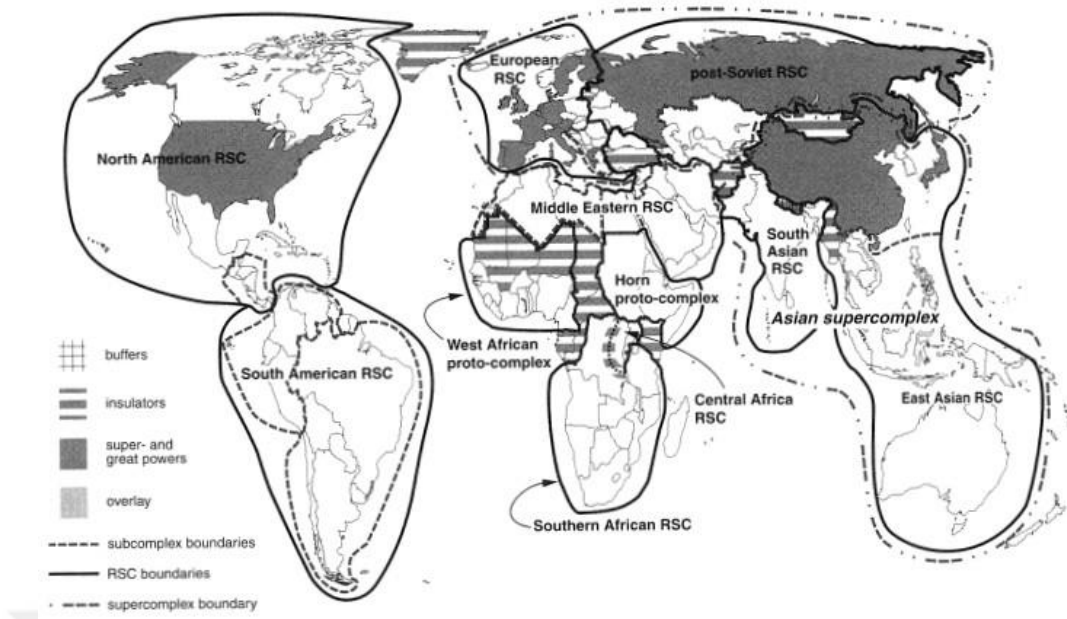
Tarihi açıdan bölgeler, genellikle coğrafi kısıtlar çerçevesinde şekillenmiş ve Kafkasya, Balkanlar gibi yüzölçümü açısından çok da büyük olmayan alanları ifade etmişlerdir. Coğrafi keşifler ve ilerleyen dönemde şekillenen yeni düzende Batılılar tarafından dünya, kendi yaklaşımları olan “Eurocentrism”¹ çerçevesinde; Orta Doğu, Yakın Doğu, Orta Asya, Uzak Doğu gibi tanımlamalarla sınıflandırılmıştır. Uluslararası İlişkiler yazımında oldukça geniş bir ilgi gören ve Barry Buzan tarafından Uluslararası İlişkiler literatürüne kazandırılan “Bölgesel Güvenlik Kompleksi (BGK) (Regional Security Complex)” teorisi de dünyayı 12 parçaya bölerek, bölgeleri ve devletleri bu şekilde sınıflandırmaya çalışmıştır.²

Esasen devletlerin bu şekilde sınıflandırılmaları, devletlerin tam anlamıyla incelenebilmeleri açısından eksiklikler içermektedir. Dekolonizasyon dönemi (sömürgelelerden çekilme) sonrasında emperyal güçlerin ellerinde bulundukları bölgelerden çekilmesi ile yeni devletler ortaya çıkmış ve bölgelerin dinamikleri değişim göstermiştir. Bununla birlikte, devletlerin uluslararası düzendeki etkileri ve devletlerin birbirine etkileri de değişkendir. Örnek olarak Türkiye’nin bir Balkan ülkesi, Orta Doğu ülkesi gibi tanımlar içerisinde bırakılması ya da Avrupa BGK’si veya Orta Doğu BGK’si içerisinde değerlendirilmesi, her anlamda eksik bir değerlendirme yapılmasına yol açacaktır. Bu bağlamda devletlerin bulundukları bölgelerin bir çember kapsamında ya da belirli kalıplarla belirlenmesi doğru değildir.

Küresel seviyede bir düzen olduğu gibi bölgesel seviyede de farklı düzenler olmalıdır. Bölgesel düzeyde belirli bölgelerde düzen halihazırda kurulmuş olabilir bu açıdan bu tür bölgeler durağan bir seyir izlerler. Bununla birlikte düzenin henüz kurulmadığı dinamik bölgeler de olabilir.

¹ Söz konusu anlayış, dünyanın özellikle Batı Avrupa merkezli bir bakış açısından yorumlanmasını ifade etmektedir.

² Barry Buzan ve Ole Wæver, ed., “Patterns of regional security during the Cold War”, içinde *Regions and Powers: The Structure of International Security*, Cambridge Studies in International Relations (Cambridge: Cambridge University Press, 2003): 1.

Şekil 2.1: Soğuk Savaş Sonrası Farklı Bölgesel Güvenlik Kompleksleri

Kaynak: Buzan ve Wæver: XXV - XXVI.

BGK haritasında görüldüğü üzere, Türkiye “insulator” (yalıtkan/izolatör) olarak tanımlanmıştır. Bununla birlikte, Türkiye’nin bu şekilde tanımlanmasına karşı olacak 2 temel neden vardır. Bunlardan ilki; Türkiye’nin coğrafi, dinsel, dilsel, tarihsel ve kültürel özelliklerini içerisine alan, yapısal özellikleridir. İkincisi ise bahse konu özelliklerin oluşturduğu devlet ve millet kimliği ile bu ikisinin mevcut konjonktürdeki arzularıdır. Öncelikle Türkiye, şekilde de görüldüğü üzere, Kuzey Amerika, Avrupa, Sovyet Sonrası, Asya ve Ortadoğu gibi dünyadaki en etkin BGK’ların 3’ünün tam ortasında bulunmaktadır. Bulunduğu konum içerisinde, ilişkilerini kullanarak bölgesel geçişler yaşayabilmektedir.

Kurulduğu zaman içerisinde bir Avrupa hedefi belirleyen ve Avrupa Birliği (AB) ile yakın ilişkiler kurarak, pek çok AB kuruluşuyla iç içe geçen Türkiye, Bağdat Paktı ve Sadabat Paktı gibi organizasyonlarla Ortadoğu’da etkin hale gelmiş; Sovyetlerin dağılmasıyla ise dilsel, tarihsel ve kültürel bağlarını kullanarak Orta Asya’ya yönelebilmektedir. Devletlerin ömürleri açısından incelendiğinde, çok kısa sürede yapılabilen bu politika değişiklikleri, Türkiye’nin bahse konu bölgelere yönelik tarihsel, kültürel veya dinsel bir bağ kurabilecek bir altyapıya sahip olduğunun göstergesi niteliğindedir. Bu nedenle, Türkiye’yi farklı bir yaklaşımla ele almanın gerektiği aşikârdır.

Bölge mefhumu, uluslararası ilişkiler yazımında sıklıkla kullanılan bir terim olmasının yanında, kapsayıcı bir tanımdan uzak kalmıştır. Bahsi geçen kavrama yönelik çalışma yapan kişilerden Wiliam Thompson, bir bölgenin meydana gelişindeki temel özellikleri; coğrafi yakınlık ve bölge devletleri arası temas yoğunluğu belirterek, bölge devletlerinin ve uluslararası sistemin, bölge aktörlerinin farklılığına yönelik bir anlayışa sahip olması gerektiğini söylemiştir.³

Morgenthau'ya göre kudretli bir devleti oluşturan unsurlar niteliksel ve niceliksel özellikleriyle ayrılmaktadır. Devletin niteliksel özellikleri; ulusal karakterini, sosyokültürel yapısını, diplomasinin niteliğini ve hükümetin niteliğini ifade etmektedir. Niceliksel özellikler ise; ekonomik ve sınai kapasite, silahlanma ve savaşa hazırlık durumu ve doğal kaynakları gibi unsurları ifade etmektedir.⁴

Bu anlayış üzerine takiben, bölgelerin yalnızca coğrafi ve idari alanlar olmadığını, her birinin kendisine özel iç dinamikleri ile kapasitesi ve rolleri daima dinamik ve özgün nitelikte alanlar olarak değerlendirmiştir. Aynı bölge içerisindeki farklı düzeylerde ve alanlarda gerçekleşen entegrasyon süreçleri, yoğunluklarına göre şekillenmekte olan bölgenin iç bütünlüğünü ve ayırt ediciliğini belirlemektedir. Björn Hettne'ye göre bu süreç, bölgeselleşme olarak adlandırılır.⁵

Bölgeler, her ne kadar tarihte yaşanan gelişmeler ve coğrafi kısıtlar çerçevesinde şekillenmiş olsa da esasen günümüz dünyasında Batılı yaklaşımların etkisiyle daha soyut sınıflandırmalara maruz kalmışlardır. Bölgeler coğrafi birer varlık olmaktan çok, iç dinamikleri ve entegrasyon süreçleriyle şekillenen özgün yapılar olarak görülmelidir. Türkiye, çok yönlü ve dinamik yapısıyla farklı BGK'lar içerisinde çeşitli roller üstlenerek, bu kalıplar içerisinde sınıflandırılmanın zorluklarını göstermektedir. Coğrafi, kültürel, ekonomik, siyasi ve askeri açılardan farklı bölgelerle sahip olunan etkileşim, Türkiye'nin sadece bir yalıtkan devlet olarak tanımlanamayacağının göstergesidir.

³ Hasret Çomak, Ahmet Nohutçu, ve Yasemin Kilit Aklar, *Uluslararası İlişkiler* (Ankara: Savaş Yayınevi, 2007): 93-94.

⁴ Tayyar Arı, *Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika*, 11. bs (Ankara: Alfa Yayınevi, 2017): 135-155.

⁵ Mary Farrell, Björn Hettne, ve Luk Van Langenhove, ed., *Global Politics of Regionalism: Theory and Practice* (Londra: Pluto Press, 2005): 269.

2.2. Türkiye Hangi Bölgede?

Bir devletin bulunduğu bölgenin belirlenmesi açısından, en basit haliyle, doğrudan etkileşime geçebileceği kendisini çevreleyen kara ve denizden komşu ülkeler ve dolaylı yoldan etkileyip, etkilenebileceği komşularını çevreleyen ülkeler bölgesel bir sınır oluşturmak için faydalı olabilecektir. Bununla birlikte, bölge sınırları üzerinde devletlerin dini, kültürel, tarihsel, dilsel ve coğrafi özellikleri de etkilidir. Bu sınırlar benzer bir biçimde, devletlerin gücüne ve toprak bütünlüğüne ve aynı şekilde komşularının durumuna göre değişiklik gösterebilir. “Coğrafya kaderdir” sözü bu anlamda, her şartta doğruluk içermemektedir. Coğrafya, devletler tarafından belirlenen ve isimlendirilen alanlar bütünüdür.⁶

Türkiye Cumhuriyeti’nin bulunduğu bölge, işbu tez çalışmasında, genel tanımlamalar kapsamında üç bölgesel güvenlik kompleksinin ve üç farklı jeostratejik bölgenin (Balkanlar-Kafkaslar-Orta Doğu) kesiştiği ayrı bir bölgede tanımlanmıştır. Jeopolitik açıdan dünyada merkezî bir konumda yer alan Türkiye’nin, bölgesel tanımlamalar içerisinde de bu şekilde yer alması gerektiği vurgulanmıştır. Benzer bir şekilde, dünyada güçleri, etkileri ve tarihi/kültürel yapıları nedeniyle klasik bölge tanımlamalarına uymayan devletlerin de kendi çevreleri kapsamında yeniden değerlendirilmesi gerekmektedir. Kalpgah ve Kenar Kuşak teorilerinin aksine dünya için asıl önemli olan bölge dünyada pek çok açıdan merkezî bir konumda olan ve Babülmendep, Hürmüz, Türk Boğazları ve Kerç boğazlarını içine alan; batıda Sicilya sınırları, Doğuda ise Hazar Denizine kadar uzanan; Balkanlar ve Kafkasya’yı da içine alan bölgedir. Tarihi İpek Yolu ve Baharat Yolu güzergâhlarının geçiş noktaları bu bölgede bulunmaktadır. Tarihi 3 kıtayı ve Yahudilik, Hristiyanlık ve Müslümanlık gibi dinlerin merkezlerini içerisinde bulundurmaktadır ve bu nedenle dünyanın en önemli bölgelerinden birisi konumundadır.

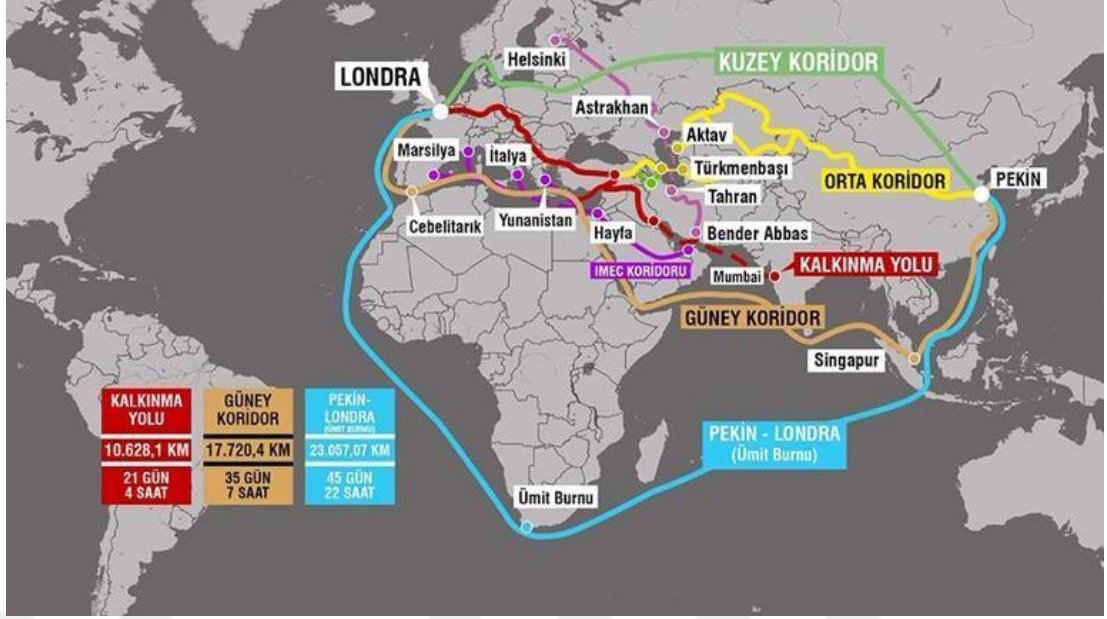
⁶ Bahse konu ifade, literatürde İbn Haldun’a atfedilmektedir. Bununla birlikte, Mukaddime kitabı incelendiğinde, doğrudan bu ifadeye rastlanmamıştır. Mezkûr ifade, Napolyon’a da “*La géographie, c’est le destin*” haliyle ithaf edilmiş olsa da bunu kanıtlayan bir bulguya ulaşılamamıştır. Bununla beraber, Ahmet Hamdi Tanpınar “Yaşadığım Gibi” adlı eserinde, “Savaş ve Barış Hakkında Düşünceler” kısmında II. Dünya Savaşı’ndan bahseden Tanpınar, “Coğrafya bir kaderdir” ifadesini kullanmıştır.

Şekil 2.2: Merkezî Bölge

Kaynak: Yazar tarafından Google Haritalar üzerinden elde edilmiştir.

Söz konusu bölge içerisinde, modern İpek Yolu, Kalkınma Yolu, IMEEC (India – Middle East – Europe Economic Corridor) gibi, farklı kıtalardaki milletleri birbirine bağlayan büyük çaplı ticari yollar bulunmaktadır. Kuzeyle Güney ve Doğuyla Batı etkileşimi içerisinde kritik bir alan işgal eden bölge, içerisinde gerçekleşecek en ufak gelişmeyle dünya ticaretini sekteye uğratabilecek bir potansiyele sahiptir.

Şekil 2.3: Merkezî Bölge ve Ticari Yollar

Kaynak: CNN TÜRK, “Kalkınma Yolu Projesi neden önemli? Bölgenin kaderi değişecek...”, CNN TÜRK, 12 Mayıs 2024, <https://www.cnnturk.com/turkiye/kalkinma-yolu-projesi-neden-onemli-2108537>.

Bölgeye detaylı bir incelemeyle yaklaşıldığında, Türkiye’nin ABD’nin CENTCOM, AFRICOM ve EUCOM gibi en önem verilen komutanlıklarının kesişiminde bulunduğu, BGK tanımlamaları açısından da, Şekil 2.1’de görüldüğü üzere, Avrupa BGK’sı, Orta Doğu BGK’sı ve Post-Soviet BGK’sı gibi dünyanın en kritik ve dünya geneline etki potansiyeli en yüksek bölgeleri arasında en kritik noktalardan birinde yer aldığı görülmektedir. Bu kapsamda, Türkiye’nin daha kapsamlı bir değerlendirmeye, klasik bölge tanımlamalarının dışında bir tanımlamaya ihtiyaç duyduğu görülmektedir.

Türkiye, her ne kadar sahip olduğu özellikler kapsamında söz konusu bölgede etkili olma potansiyeline sahip olsa da, henüz içerisinde bulunduğu durum hasebiyle etkisi; Güney Kafkaslar, İran’ın Batısı, Balkanlar, Arap Yarımadası, Doğu Akdeniz, Doğu Afrika ve Kuzey Afrika’nın Sicilya’ya kadar uzanan bölümü içerisinde, devletler arası güç farkının düşük seviyede olması nedeniyle sınırlı seviyededir. Ek olarak, Türkiye’nin bulunduğu bölge henüz oturmamış ve çok sayıda rakip devletin arasında güç mücadelelerinin fazlaca olduğu bir bölgedir.

Türkiye’nin ekonomik kırılganlıkları nedeniyle Doğu Akdeniz’de faaliyetlerini düşük seviyede tutması, Suriye’deki PKK varlığına karşı ve uluslararası destekler

nedeniyle yeterince müdahil olamaması bir BG olarak çıkarlarını korumakta zorlanmasına neden olmaktadır. Buna ek olarak, Yunanistan, İsrail ve İran gibi devletler Türkiye'nin liderliğini kabul edecek bir yapıda değildir, aynı şekilde Türkiye bu devletlere üstünlük kurabilecek kadar büyük bir güç farkına sahip değildir. Sahip olduğu kırılmalıklar bölgedeki etkisini sınırlamakta, bölgedeki kültürel ve tarihi meselelerden dolayı liderlik yapılabilecek bir ortam bulunmamaktadır. Söz konusu meseleler, BG'lerin özellikleri sıralanırken bahsedilen bölgeye diğer aktörlerin etki edebilmesine karşı çıkabilir ve bölgesini koruyabilir gibi özelliklerle uyuşmamaktadır. Bu kapsamda, Türkiye'nin ve aynı bölgede bulunan rakip devletlerin mevcut durumları dâhilinde, başat bir BG olarak nitelendirilmesi için kapasitesini daha da geliştirmesinin yollarını ortaya koymak önem arz etmektedir.

2.3. Güç Kavramı

Bölgesel Güç kavramının açıklanmasına geçilmeden önce, uluslararası ilişkiler yazımı ışığında Güç kavramının çerçevesini çizmek, izlenilen yolun belirlenmesi açısından önem arz etmektedir. Söz konusu alanda güç kavramının açıklanması için kullanılan alt başlıklar, esasen bölgesel güç, büyük güç ve küresel güç gibi kavramların açıklanması için de bir temel oluşturması hasebiyle, güce sahip olmadan bu derecelere ulaşmak da olası değildir.

Dilin günlük kullanımı içerisinde alım gücü, iş gücü, askeri güç ve benzeri kullanımlarla, çok dikkat edilmese de hayatımızın bir parçası olmuş olan “güç” kavramı, tarih boyunca insanların, paragrafın başında bahsedildiği üzere, kendi alanlarındaki kapsamıyla sahip olmak istediği ve bu minvalde, mücadelelere giriştikleri bir olgu olagelmıştır. Bu bağlamda, gücün istenen hedefe ulaşmak konusunda bir araç olduğu ifade edilebilir.

En basit haliyle açıklandığında güç kavramı, beraberinde olumsuz çağrışımlar da getirebilir. Bu nedenle, güce erişmek veya güce aç gibi tanımlamalar, kullanıldığı aktör açısından kötü bir imaj bırakabilmektedir. Bununla birlikte, güç sahibi olmak doğası itibarıyla kötü olmayan, yalnızca kullanım biçimine bağlı olarak değerlendirilmesi gereken bir olgudur. Bu durumu insan davranışları üzerinden örneklendirmek mümkündür; bir annenin, evladını uyumak istediğinden daha erken

bir zamanda yatağa göndermesi, gücün bir emsalidir, bununla birlikte, annenin bu güce sahip olması, kötü bir durum ifade etmemekte, yalnızca doğasının gereği olarak öne çıkmaktadır. Devletler de aynı şekilde, doğaları gereği güce taliptirler.⁷

Doğası itibariyle insan, tarih boyunca güç üzerine mücadelelere girişmiş ve güç üzerine düşünmüştür. Esasen küçük topluluklar şeklinde öne çıkan güç, özünde askeri kapasiteye dayalı olarak gelişmiştir. Bu anlamda güç, bağımsızlık ve güvenlik açısından bir teminat haline gelerek gelişim göstermiş, devletlerin statüsünü koruyabilmesi açısından teknolojik ve ticari değişimleri takip etmesiyle daha da kapsamlı bir hal almıştır. Bu cihetle, güçlü bir devlet olmanın sadece askeri kapasitenin geliştirilmesiyle mümkün olamayacağı anlaşılmış ve devletler gücü daha girift bir yapıda değerlendirmeye başlamıştır.

Güç mefhumu üzerine konuşulan esas husus, gücün tanımlanmasına yönelik yaklaşımlardan ileri gelmektedir. Güç kavramı, en geniş anlamıyla, muktedirlik, erk veya kadriyet gibi ifadelerle tanımlanabilir. Güçlülük, belirli bir konu özelinde kabiliyet ifade etmektedir; bir konuda güçlü olan, başka bir konuda zayıf olabilir. Bununla birlikte, güçlü olarak addedilen aktör, birden fazla dalda güçlülük nişanına haiz olmalı ve bu minvalde, birleştirdiği kabiliyetleri zarfında diğer aktörlerin önüne geçmelidir. Söz konusu dallar; ekonomi, askeriye, teknoloji, siyaset ve kültürel etki gibi, güç kavramını tamamlayan bir yapıda olmalıdır. Kimi araştırmacıların güce yönelik değerlendirmelerinde, farklı unsurların hesaba katılmamasının, eksik bir güç tanımı ortaya çıkaracağını belirtilmiştir.⁸

TDK, güç üzerine yaptığı tanımlamalarda, fiziki, düşüncesele ve ahlaki açılardan etki oluşturabilme ve oluşturulan etkiye direnç gösterebilme yetisinden bahsetmektedir.⁹ Uluslararası İlişkiler ve Güvenlik açısından bakıldığında güç, siyasal toplulukların beka mücadeleleri açısından, bünyelerinde maddi ve manevi kaynaklar biriktirmesi

⁷ Realist düşüncenin öncülerinden kabul edilen Tukididis de devletler ve insanların doğasının benzer olduğunu dile getirerek, devletlerin güçlü olmak istemelerinden bahsetmiştir. Bkz. John Baylis, Steve Smith, ve Patricia Owens, ed., *The Globalization of World Politics*, 8. bs (New York: Oxford University Press, 2019): 133.

⁸ Abdallah, H. (1999). "Power", A Dictionary Of International Relations And Conference Terminology. Beirut: Librairie Du Liba. (223-224)

⁹ "güç ne demek TDK Sözlük Anlamı", erişim 13 Mayıs 2024, <https://sozluk.gov.tr/?kelime=güç>.

olarak da tanımlanmaktadır.¹⁰ Siyasi alan ve uluslararası ilişkiler yazımı kapsamında da güç üzerine pek çok tanımlama yapılmıştır. En basit ve yaygın haliyle güç, bir aktörün, diğer bir aktör üzerinde, bir dereceye kadar nüfuz sahibi olmasını ifade eden kabiliyet veya kuvvet anlamında kullanılabilir. Bir başka ifadeyle güç, X aktörünün Y aktörüne normalde yapmayacağı bir şeyi yaptırabilme yetisidir. Bununla birlikte, güç sadece bununla sınırlı olmayıp, aynı zamanda Z aktörünün X aktörüne yönelik isteklerine karşı direnebilmeyi ve bununla birlikte, kendi iradesini de ortaya koyabilmeyi ifade etmelidir. Daha önce bahsedildiği üzere, diğer aktörlere kendi çıkarları doğrultusunda adım attırabilme yetisi bir güç göstergesidir, bununla birlikte, karşı tarafın isteklerine karşı çıkamamak ve öz iradesini yansıtamamak, gerçekten güçlülük ifade eder mi? Söz konusu yazı kapsamında, bu iki durumun da geçerli olmaması durumunda, güç kavramının altının tam olarak doldurulamayacağı düşünülmektedir. Bu kapsamda bir devletin güçlülük durumundan bahsedebilmek için, diğer devletlerle olan ilişkilerini de incelemek gerekmektedir.

Uluslararası İlişkiler yazımı kapsamında, güç kavramının kapsamlı yapısına vurgu yaparken, kendisi ile birlikte başka kavramlardan da bahsedilmesi veya açıklanırken başka kavramlarla açıklanması da zorunlu olmaktadır. Bu nedenle güç kavramı, otorite, tahakküm, baskı ve şiddet benzeri nosyonlar gücün yanında veya birbirlerinin yerine geçebilecek bir biçimde kullanılmıştır.¹¹

Uluslararası İlişkiler yazımının önde gelen isimleri, güç ile ilgili bir çerçeve çizerken savundukları teoriler kapsamında mahut tanımlamayı da şekillendirmişlerdir. Realist bakış açısıyla büyük anlamda şekillenmiş olan ve Soğuk Savaş boyunca kapsamı daha da genişleyen nosyon savaşın son bulmasıyla güvenlik merkezli politikalar üreten İdealist yaklaşım çerçevesine doğru kaymıştır. Bu anlayış çerçevesinde, devletlerin etkili olabilmeleri açısından sadece askeri gücün tek başına yeterli olmadığı, başka güçlerin de etkisinin olduğu ve olabileceği düşünülmüştür. Bu kapsamda, sert gücün yanında, imrenme, başkaları tarafından takip edilmek ve başkalarına bağlanmaya yönelik politika yürütülmesi, günümüz dünyasının bir

¹⁰ Arda Mehmet Tezcanlar ve Kaan Kılıç, “Güvenlik Çalışmaları”, içinde *Stratejik Düşünce ve Güvenlik*, ed. Güngör Şahin ve M. Cem Oğultürk (İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2020): 73.

¹¹ Atilla Eralp, *Devlet ve Ötesi*, 10. bs (İstanbul: İletişim Yayınları, 2021).

gereksinimi halini almıştır.¹²

Küresel yahut bölgesel oyun kurucular açısından, silah para ve teknik büyük önem arz etmektedir. İyi silahlara sahip aktörler, askeri teşkilatlanmaları açısından da genellikle iyi bir durumdadırlar. Parasal açıdan iyi durumda olan aktörlerin ekonomileri genellikle iyi bir seyir izlemektedir. Teknik açıdan yüksek düzeyde birikimi olan bir aktörün ise gelişmiş bir teknolojik alt yapısının bulunması oldukça olasıdır. Devletlerin ellerindeki kaynakların gelişi güzel bir şekilde kullanılması kendilerine büyük zararlar verebilecek niteliktedir. Söz konusu kaynaklar, uluslararası ilişkilerin getirmiş olduğu nizam ve hukuk çerçevesinde kullanılmak zorundadır. Kaynaklarını etkin bir şekilde kullanabilen devletler, belirtilen alanlara paralel olarak siyasi güçlerini de artırırılar. Bahsedilen bu dört alanda edinilen güç ise yumuşak gücün gelişimine olanak sağlamaktadır. Bahsedilen alanlar kapsamında güç sahibi olan devletlerin süreç dahilinde imrenilen ve etki eden devletler haline gelebilmesinin de önü açılmaktadır. İmrenilme, hayranlık uyandırma, etkilenilme, övgülere mazhar olma gibi yaklaşımlar devletlerin yumuşak güçlerini kullanmaları için olanak sağlamaktadır. Güçlü devletler bu özelliklerini fark ederek bunu etkin bir şekilde kullanmaktadır.

Tarih boyunca güce yönelik ontolojik bir sorun veya tartışma bulunmamaktadır. Bununla birlikte güç tarih boyunca anlaşılmaya çalışılmıştır. Thucydides, yaşadığı dönemde gerçekleşen en önemli olay olan Peloponnes Savaşları'nı¹³ değerlendirirken ve 21. yüzyıl uluslararası ilişkiler yazımında da geçerli olan "Thucydides tuzağı"¹⁴ tanımlamasını yaparken, güç kavramının merkezî önemine de ışık tutmuştur.¹⁵ Bu doğrultuda, Atina ve Sparta arasında yaşanan çekişmede görüldüğü gibi; güçlenmekte olan devletler bölgedeki diğer devletler üzerinde güvenlik tehdidi algısı

¹² Cihan Alptekin, "Türkiye'nin bölgesel güç olabilirliğinin dış ekonomik ilişkiler ve dış politika bağlamında analizi (2000-2011)" (Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018): 3.

¹³ Peloponnes Savaşları m.ö. 5. Yüzyılda Antik Yunan devletlerinden Atina ve Sparta'nın yükselen güç ve güç değişimi üzerine karşı karşıya geldikleri mücadeleleri anlatmaktadır. Bu kapsamda, kendisi de bir general olan Thucydides, yaşanan mücadeleleri siyasi tarih değerlendirmesi şeklinde yazıya aktararak Herodot'un tarih yazımından ayrılmıştır.

¹⁴ Söz konusu terim, uluslararası ilişkiler yazımında sıklıkla kullanılan "güvenlik ikilemi" yaklaşımıyla benzeşmektedir. Terim, yükselen bir güç ile baskın gücün en tepedeki devlet olma adına giriştikleri mücadeleyi ifade etmektedir.

¹⁵ Ahmet Davutoğlu, *Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslararası Konumu* (İstanbul: Küre Yayınları, 2014): 15.

yaratabilmekte ve güçlenen devleti dengelemeye veya engellemeye yönelik “hayatta kalma mücadelesi” başlangıcına sebep olabilmektedir. Türkiye de kurulduğu tarihten itibaren bölgesinde güçlenmeye başladığı her anda başka güçler tarafından tehdit olarak algılanmış ve gerek uluslararası koalisyonlar gerekse devlet dışı aktörler tarafından dengelenmeye çalışılmıştır. Son 10 yıldaki Mısır-İsrail-Yunanistan ve İran-Ermenistan yakınlaşmaları, bunun en açık örneklerinden biridir. Bu da göstermektedir ki Türkiye bölgesinde başat güç olmak için birden fazla değişkenle mücadele etmek zorunda ve birçok parametrede dengeleyici unsurların önüne geçmek durumundadır. Bu minvalde, Türkiye’nin son yıllarda şekillenen Afrika politikalarının, bu dengeleyici hamleler karşısında bir avantaj sağlayabileceği düşünülmektedir.

Tarihte yaşandığı gibi, Türk tarihinde de önemli isimler tarafından güç konusu irdelenmiş ve Türk devletlerinden biri olan Selçuklu devleti döneminde öne çıkan başvezir Nizamülmülk, gücü bir araç olarak görerek, yöneticinin ülkesini yekpare bir halde tutabilmesi açısından bunun gerekli olduğunu belirtmiştir. Bu anlamda, Osmanlılarda da etkin olan ve eski Türk geleneklerinden gelen “kut alma” anlayışı Selçuklularda da kullanılmış ve Allah’ın yeryüzündeki temsilcisi olan padişaha itaatin Allah’a itaat olduğu savunulmuştur.¹⁶ Kendisiyle fikirsel açıdan benzeşen Hobbes da Leviathan¹⁷ eserinde; savaşın önünü kesmek için, en tepede herkes tarafından itaat edilecek yüce bir devlet kurulması gerektiğini iddia etmiştir. Bu düzen kurulmadığı müddetçe, taraflar çıkarları doğrultusunda birbirleriyle mücadeleye girecek ve oluşan güvensiz ortam savaşları da beraberinde getirecektir.¹⁸

Uluslararası İlişkiler yazımında önemli bir noktada bulunan Morgenthau, bu alanı güç ve iktidar çekişmesi olarak görmüş ve devletlerin çıkarlarını savunabilmelerinin güç ile mümkün olabileceğini belirtmiştir. Söz konusu güce erişim, belli başlı politikaların uygulanmasını gerekli kılmaktadır. Mahut politikalar, caydırıcılığı

¹⁶ S. Rizwan Ali Rizvi, “The Siyāsāt Nāmāh (the Book of Government) of Nizām Al-Mulk Ṭūsī”, *Islamic Studies* 20, sy 2 (1981): 133.

¹⁷ İbranicede canavar demek Leviathan, devleti canavarla özdeşleştiriyor yani devlet önüne çıkan her şeyi ne derece yutarsa ne kadar toprak ganimet kazanırsa o derece zenginleşir ve güçlenir. Devlet ve güç çok önemli unsurlardır bu teori için. Eğer devletin gücünü pekiştirecekse çatışma ve savaşa da ihtiyaç vardır.

¹⁸ Deniz Ülke Arıboğan, *Globalleşme Senaryosunun Aktörleri* (İstanbul: Der Yayınları, 2001): 32-65. Ayrıntılı bilgi için bkz. Thomas Hobbes, *Leviathan, Or, The Matter, Form, and Power of a Commonwealth, Ecclesiastical and Civil* (Londra: Andrew Crooke, 1651).

önemli bir katsayı olarak görmekle birlikte 3'e ayrılmaktadır. Mevcut durumun değişikliğe uğradığı politika Statüko Politikası olarak görülür. Politik saygınlık sağlayan politika Prestij Politikası olarak ifade edilir. Hâlihazırda bulunan kazanımların geliştirilmesi amacıyla kullanılan politika ise Yayılma politikasıdır.¹⁹

Uluslararası ilişkiler yazımında akıllı güç ve yumuşak gücün fikir babası olarak gösterilen Joseph S. Nye Jr., gücü arzulanan neticeye ulaşmak amacıyla diğerlerinin etkilenmesi sanatı olarak görmektedir. Bu neticeye ise cezbetme (daha bilinen haliyle havuç) veya tehdit (daha bilinen haliyle sopa) yolları kullanılarak ulaşılabilmektedir.²⁰ Buna ek olarak Nye, güç kavramını “aşk” ile benzeştirerek, aşkı yaşamının anlatmasından daha kolay olduğundan bahsederek, bununla benzer bir şekilde, gücü tatmanın ve yaşamının da bir tanım öne sürmekten veya gücün ölçülmesinden daha kolay olduğunu belirtmiştir.²¹

Edward Carr'a göre güç, uluslararası değerler dizisinin içerisinde gözden gelinemeyecek bir kavramdır. Kavramı bölünmez bir bütün olarak inceleyen Carr, kavramın askeri, ekonomik ve fikri bileşenlerden oluştuğunu belirtmiştir.²² Gücün kavramsal olarak tanımlanması açısından önemli bir eşik oluşturan Dahl ise gücü, A aktörünün B aktörüne, normalde kendi iradesiyle yapmayacağı bir şeyi yaptırabilme kapasitesi olarak görmüştür.²³

2.4. Uluslararası İlişkilerde Gücün Kavramsallaştırılması

Akademik bir disiplin olarak ortaya çıkışından bu yana Uluslararası İlişkiler, bazı güçlere büyük güç statüsü verilmesinin analitik olduğu kadar pratik önemi hakkında da bir tartışma yürütmüştür. Uluslararası İlişkiler yazımında, devletlerin sınıflandırılmasına yönelik pek çok farklı görüş öne sürülmüş ve farklı tanımlamalar yapılmıştır. Tanımlamalarda bir ağız birliğinin bulunmamasından dolayı, yazımda bir anlam karmaşası peydah olmuştur. Özellikle İngilizce literatürde “Great Power”

¹⁹ Haluk Özdemir, “ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE GÜÇ: ÇOK BOYUTLU BİR DEĞERLENDİRME”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* 63, sy 03 (01 Mart 2008): 128.

²⁰ Joseph S. Jr. Nye, *Yumuşak Güç*, çev. Rayhan İnan Aydın, 1980. bs (Bb101 Yayınları, 2017): 19.

²¹ Nye, a.g.e. 20.

²² Carr, E. H. (2001). *The Twenty Year Crisis, 1919-1939, An Introduction to the Study of International Relations*. New York:Perennial.

²³ Dahl, R. A. (1957). *The Concept of Power*. *Behavioral Science*, 2.3, 201-015

(Büyük Güç / BÜG)²⁴ “Middle Power” (Orta Seviye Güç / OSG) ve “Regional Power” (Bölgesel Güç / BG) terimleri, söz konusu tezin de öz konusu olması itibariyle, konunun anlaşılabilmesi adına, incelenmesi gereken önemli noktalar. Bu hususta, iki farklı güç yapısının aralarındaki farklılıklara değinmek suretiyle uluslararası yapının içerisinde kendileri için biçtikleri roller ve bunun neticesinde karşılaştıkları mücadeleler dikkatli bir şekilde incelenmelidir.

BÜG’ler, OSG’ler ve BG’ler temel yapıları itibariyle her ne kadar benzer nitelik taşısalar ve kimi zaman literatürde birbirlerinin yerine geçecek şekilde kullanılmış olsalar da iyice incelendiğinde aynı yapıları işaret etmedikleri görülmektedir. Bu nedenle OSG ve BG terimlerini ve bunun yanında BÜG ve BG terimlerini karıştırmamak gerekir. BÜG, OSG ve BG’ler uluslararası düzende belirli mevkieer işgal etmiş olan farklı devlet çeşitlerini ifade etmektedir.

BÜG, OSG veya BG tanımlaması, diğer devletler tarafından bahse konu devletlerin statüsünün tanınmasına ve buna karşılık gelen güç hiyerarşisine bağlı olan sosyal bir kategoridir. Bununla birlikte, bu sosyal kategoriye dâhil olmak, aynı zamanda karşılık gelen maddi kaynakları da beraberinde bir yükümlölük olarak gerektirmektedir.

Bu tez kapsamında BÜG olarak tanımlanan bununla birlikte, uluslararası ilişkiler yazımında genel olarak “büyük güçler” olarak tanımlanan devletler, Max Weber’in terminolojisinde, güç prestijinin taşıyıcısı olarak görülmektedirler.²⁵ Söz konusu BÜG tanımlamasında prestij, devletlerin statüsü bakımından en can alıcı hususu ifade etmektedir. Weber prestiji, devletler sistemine özgü olmayan, aksine her yönetimin ulaşmak istediğı irrasyonel bir öge olarak değerlendirmiştir. Bu anlamda BÜG seviyesinde bir devlet, tarihsel bir göreve sahip olmasının yanında, ilişkisel olarak diğer topluluklar üzerinde de ihtişamlı bir etkiye sahip olmalıdır.²⁶ BÜG’ler arasında en üstün konumda olan devletler ise Süper Güç olarak tanımlanmaktadır.

Prestij mefhumu, Weber açısından askeri ve ekonomik unsurlarla yakından ilişkili bir

²⁴ Literatürde geçen Büyük Güç tanımlamasından farklı olarak; Yüksek Güç kavramının, seviye açısından daha iyi bir ifade sağladığı düşünüldüğü için, söz konusu tanımlama bu şekilde yapılmıştır.

²⁵ Max Weber, *From Max Weber: Essays in Sociology* (Londra: Routledge, 1991): 160-162.

²⁶ Weber, a.g.e. 160.

durum ihtiva etmektedir. Bu kapsamda, BÜG'lerin güç üstünlükleri ve birbirlerine tanıdıkları etki alanları, uluslararası sistemin temel yapı taşlarından birisidir. Bir anlamıyla bu durum, devletlerin sosyal örgütlenmesini gösterir niteliktedir. Bununla birlikte Weber, kültürün prestiji ile iktidarın prestijinin birbirleri ile yakından ilişkili olduğunu da belirtmiştir.²⁷

OSG olarak tanımlanan devletler, alışla gelmiş haliyle muhtasar biçimde; süper güç ya da BÜG olarak tanımlanamayan, bununla birlikte, maddi güçleri olan, ekonomileri, politik etkileri ve askeri kabiliyetleri dahilinde uluslararası düzende önemli birer aktör olarak kabul gören güçlerdir.²⁸ Bu devletlerin, etkisi sınırlı olan bir ekonomileri, iyi yapılandırılmış demokratik yapıları ve bunun yanında, çok taraflılık ve diplomasiye esaslı bir bağıllıkla öne çıktıkları görülmektedir.²⁹

Buna mukabil olarak gelen BG'lerin, belirli bir bölge içerisinde yine OSG'lerle benzer bir şekilde maddi yönleri olan ekonomi, siyasi etki ve askeriye ile öne çıktıkları bununla birlikte, OSG'lerden farklı olarak, mahut bölgelerde kültürel ve tarihi bağlarının da getirdiği büyük avantajları da kullanarak, dikkate değer bir tesir sağladıkları görülmektedir. Bu devletler, birçok durumda, kalabalık bir nüfus, güçlü bir ekonomi ve sınırlarının ötesinde güç gösterebilme özellikleri göstermektedirler. BG tanımı devletlerin bulunduğu bölgedeki konumunu ifade etmekte olup, küresel açıdan seviyesinden bağımsızdır. Söz gelimi, ABD bulunduğu bölgede bir BG iken küresel seviyede bir BÜG'dür. Bununla birlikte, Güney Afrika Cumhuriyeti kendi bölgesinde bir BG olarak kabul görürken, küresel açıdan bir OSG'dir.

2.4.1 Bölgesel Güç

BG, BÜG ve OSG arasında yapılan karşılaştırmaları müteakiben, işbu tezin asıl konusu olan BG'lerin tanımlanması, özellikleri ve dünyadaki BG örneklerinin üzerine eğilmek gerekmektedir. Bir bölgesel gücün dünya devletlerince “Bölgesel Güç” tanımlanmasına yönelik dünya çapındaki uzmanların muhtelif görüşleri bulunmaktadır.

²⁷ Weber, a.g.e. 448.

²⁸ Andrew Fenton Cooper, *Niche Diplomacy: Middle Powers After the Cold War* (Macmillan, 1997).

²⁹ Fredrik Söderbaum ve Timothy M. Shaw, ed., *Theories of New Regionalism* (London: Palgrave Macmillan UK, 2003), <https://doi.org/10.1057/9781403938794>.

BG'ler, esasen belirli bir coğrafi bölgede önemli etkiye sahip olan ve bu etkiyi genellikle diplomatik, ekonomik, askeri veya kültürel yollarla uygulayan devletlerdir. Bulunduğu bölge içerisinde; ekonomik, siyasi, askeri ve teknolojik anlamda başat güç niteliğinde olan; tarihi ve kültürel anlamda bölge ile güçlü bağlara sahip, bölge içerisinde kendi çıkarlarını savunmak için oyun kurma ve oyun bozma yeteneğine ve bölge dışı aktörlere karşı da bölgesini savunma yetisine sahiptir. Bölgeyi tahakküm altına alabilmiş başat gücü ifade etmek için bu tanım kullanılmıştır. BG kavramı, uluslararası ilişkiler alanında kapsamlı bir şekilde incelenmiştir ve bazı akademisyenler,³⁰ özellikle küresel güçlerin sınırlı çıkar veya etkiye sahip olduğu bölgelerde, uluslararası sistemi şekillendirmede küresel güçlerden daha etkili olduklarını savunmaktadır. Birtakım akademisyenler ise, bölgesel güçlerin genellikle dış baskılara maruz kaldığını ve etkilerini sürekli bir şekilde ortaya koyamayacaklarını iddia etmiştir.³¹

BG'ler, doğası itibariyle bulundukları bölge dahilinde komşuları olan devletlere kıyasla daha yüksek bir maddi kapasiteye sahip olmalarına karşın, esasen sahip oldukları güç maddi kapasiteden daha fazlasıdır. BG statüsündeki devletler, bölgesel güvenlik meselelerinin tanımlanmasında etkin olmalarının yanı sıra, bu meselelerin çerçevesini çizerek bölge açısından ortak tehdit arz eden meseleleri öne çıkararak, söz konusu tehditlerin yönetilebileceği mekanizmaların kurulmasına öncülük ederler. Buna ek olarak, BÜG'lerin bölgesel sistemlerle iletişimlerinde de önemli rol oynamaktadırlar. Bu nedenle, BG'lerin hangi aktörler olduğunu ve bölgelerine olan etkilerinin ne derece ve ne şekilde olduğunu anlamak, söz konusu bölgelere yönelik etkili stratejiler geliştirebilmek açısından önem arz etmektedir.

BG'ler, OSG'lerden farklı olarak birtakım yükümlülükler üstlenirler. Bu kapsamda, bölgesel güvenlik konuları ve bölgenin güven ve istikrarının sağlanması konuları ile ilgilenirler. Maxi Schoeman, BG'lerin statülerini kazanabilmeleri adına birtakım yeterliliklere sahip olmaları gerektiğini belirtmiş, BG'lerin coğrafi olarak parçası oldukları bölgede diğer aktörlerin oluşturması muhtemel herhangi bir koalisyona

³⁰ Sung Eun Kim ve Johannes Urpelainen, "Rising Regional Powers Meet the Global Leader: A Strategic Analysis of Influence Competition", *International Political Science Review* 36, sy 2 (01 Mart 2015): 214-34, <https://doi.org/10.1177/0192512113504335>.

³¹ Siri Neset vd., "Changing Geopolitics of the South Caucasus after the Second Karabakh War. Prospect for Regional Cooperation and/or Rivalry", CMI Report 2023:4 (Michelsen Institute, 2023), <https://www.cmi.no/publications/8911-changing-geopolitics-of-the-south-caucasus-after-the-second-karabakh-war>.

karşı durabilecek kudrette olmaları ve bölgesel konularda etkin ve karar alıcı pozisyonda olabilecek seviyeye gelmeleri gerektiğini belirtmiştir.³²

Devletler, “survival of the fittest”³³ (en iyinin hayatta kalması) prensibi kapsamında, çıkarları doğrultusunda sistem içerisinde yukarı seviyelere çıkabilmek için rakiplerini eleyerek sistemi düzenleyen dışlilerin bir parçası haline gelmektedirler. Bu kendi kendine yetebilirlik (self – help) anlayışı, devletlerin düzensizlik içerisinde düzeni oluşturabilmelerini sağlamaktadır.

Dünyanın her bölgesi kendi şartlarına uygun güvenlik gereksinimleri içermektedir. Bölgesel düzeydeki dinamiklerin analizini yaparken güvenlik kalıplarının değiştiği görülmektedir. Bu bakımdan, her bölge farklı dinamiklere sahip olduğu için, BG gereksinimleri de farklılık içermektedir. Bu bağlamda, Türkistan coğrafyası ile Doğu Akdeniz – Levant bölgesi ve Atlantik devletlerinin değerlendirmesi aynı düzlemde olmamalıdır.

Uluslararası ilişkiler yazınında çokça bahsedildiği ve yeni başlayan Uluslararası İlişkiler öğrencilerine dahi öğretildiği üzere, Uluslararası arenadaki en temel sorunlardan birisi, düzenin düzensizlikten ileri geliyor olmasıdır. Uluslararası düzen, Waltz’ın bahsettiği üzere, güç odaklı bir güç dengesi sistemi³⁴ veya bütünleşme esaslı bir güvenlik topluluğu³⁵ olarak tanımlanabilir. Büyük güç ve süper güç olarak tanımlanan devletler, uluslararası arenada sistemler, topluluklar, örgütler ve bazı devletler üzerinde kendilerine özgü bir etki oluşturmayı başarmışlardır. Söz konusu devletler, dünya savaşlarının öncesi, iki savaş arası dönem ve iki numaralı savaş neticesinde kurulan, Birleşmiş Milletler, Milletler Cemiyeti, Dünya Bankası, Uluslararası Para Fonu gibi kurumlar üzerinde etki sahibi olmuş ve mahut kurumlar yoluyla, dünya düzenini belirleyerek diğer devletleri yönlendirmeyi başarmışlardır.

³² Prof Schoeman, “South Africa as an Emerging Middle Power”, *African Security Studies* 9 (01 Ocak 2000): 47-58, <https://doi.org/10.1080/10246029.2000.9628050>.

³³ Darwinci evrim kuramından ileri gelen doğal seçilimi ifade etmektedir. Bkz. Herbert Spencer, *The Principles of Biology* (Williams and Norgate, 1864): 444.

³⁴ Kenneth N. Waltz, *Theory of International Politics* (Waveland Press, 2010).

³⁵ Karl Wolfgang Deutsch, *Political Community and the North Atlantic Area: International Organization in the Light of Historical Experience* (Princeton University Press, 1968).

Uluslararası alanlarda olduğu gibi bölgesel düzenlerinde de bazı devletler gerek bu düzenin kuruluşu, sürdürülmesi ve gerekse de yıkılışı konusunda, daha düşük kapsamlı olmasına rağmen, kritik rol oynamaktadırlar. Söz konusu devletler, dünya çapında BÜG veya OSG olabilir. Bununla birlikte, bulundukları bölgedeki etkileri itibariyle, birer BG konumundadırlar.

2.5. Bölgesel Güç Olmak İçin Gereklilikler

BG statüsüne haiz olacak devletlerin belirlenmesi, oldukça karmaşık bir süreçtir. Söz konusu devletler belirlenirken ekonomik, askeri ve siyasi güç gibi birçok faktör göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Bu faktörlerin yanı sıra; bahse konu aktörlerin coğrafi konumları, nüfusları, kültürleri ve dilleri, tarihsel ve kültürel mirasları, uluslararası ilişkileri gibi faktörler de bölgesel gücün belirlenmesinde yer almaktadır.

Modern Gerçekçilik anlayışının kurucusu olan Hans Morgenthau, güç mefhumunu diğer aktörün fikir ve davranışlarına hâkim olabilmek olarak görmüştür.³⁶ Nitel (değişken) ve nicel (sabit) faktörler olarak gücü iki kolda değerlendiren Morgenthau, nitel faktörler olarak ulusal karakter, ulusal moral, diplomasinin niteliği, hükümetin niteliği gibi değişkenleri alırken; nicel faktörler olarak ise coğrafya, doğal kaynaklar, ekonomik kapasite, askeri hazırlık derecesi ve nüfus gibi sabit faktörleri değerlendirmiştir.³⁷ Bu anlamda, diplomasinin kapsam ve niteliği de bir devletin en önemli güç kaynağı olarak görülmektedir.³⁸ Diplomasi faktörünün üzerinde durulmasının devletlerin güce ulaşmaları konusunda değerli bir noktada olduğu düşünülmektedir. Söz konusu faktör, devletlerin diğer aktörlere karşı dezavantajlı duruma düşmeleri karşısında önemli bir dengeleyici olmasının yanı sıra, iyi kullanıldığı takdirde büyük avantajlar elde edebilmesinin de önünü açmaktadır.

³⁶ Hans J. Morgenthau, *The Concept of the Political*, ed. Hartmut Behr ve Felix Rösch, çev. Maeva Vidal, 2012. bs (Basingstoke, Hampshire: Palgrave Macmillan, 2012): 34.

³⁷ Hans J. Morgenthau ve Kenneth W. Thompson, *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace*, 6th edition (New York: McGraw-Hill, Inc., 1985): 127-164.

³⁸ KEYKAVOSİİRANAGH, S. (2015), Yumuşak Güç Enstrümanı Olarak Kültürel Hegemonya, Yüksek Lisan Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

2.5.1 Nicel Faktörler

Devletler, zaman, uluslararası konjonktür ve bulundukları bölgenin kendi özel şartları dahilinde değişken özelliklere ihtiyaç duymaktadırlar. Bahsedilen değişkenler dâhilinde özelliklere duyulan gereksinim de artıp azalmaktadır. Ülkelerin ihtiyaç duyduğu özellikler sabit kalmamaktadır. Bu özelliklerin zamana ve uluslararası duruma göre ihtiyaç-gereksinimi durumuna göre azalıp artabilmektedir. Bu özelliklerden nicel olan faktörler aşağıda bahsedildiği gibidir.³⁹

Ekonomik Güç: Devletlerin BG seviyesine ulaşabilmeleri için, birkaç farklı özelliği aynı anda bünyelerinde barındırabilmeleri gerekmektedir. Bu özelliklere örnek olarak, söz konusu devletlerin bölgesel güç statülerini koruyabilmeleri için güçlü ve dirençli bir ekonomiye sahip olmaları gerekmektedir. Devletlerin güç parametrelerinden; ekonomik büyüklükleri, milli gelir seviyeleri, dış ticaret hacimleri, endüstriyel kapasiteleri gibi faktörler, BG statülerinin belirlenmesi açısından büyük önem arz etmektedirler. Ekonomik anlamda kendisini idare edemeyen bir devlet, kendi çıkarlarını koruyamadığı gibi, bölgesindeki devletleri de liderliği altında birleştiremeyecek ya da bahse konu devletlere üstünlüğünü kabul ettiremeyecektir. Çin, Japonya, Hindistan, Brezilya, Rusya gibi devletler ekonomik güçleriyle bölgelerinde üstün konuma yükselebilmiş ülkelerdir.

BG'lerin kendi bölgelerinde nüfuzlarını ve konumlarını koruyabilmeleri, büyük ölçüde ekonomik güçlerinden kaynaklanmaktadır. Güçlü bir ekonomi, bir devletin ordusuna, altyapısına, teknolojisine ve diğer kritik alanlara yatırım yapabilmesine imkân tanımaktadır. Bu doğrultuda, bir yandan devletin hem bölgesel hem de küresel statüsü yükselirken, aynı zamanda vatandaşlarına da güvenlik hissi aşılanmaktadır.⁴⁰

Güçlü bir ekonomi, devletlerin bölgesel ticaret ve yatırım merkezî haline gelmesini sağlamaktadır. Bu durum, yabancı yatırımları çekerek ve komşu ülkelerde ekonomik büyümeyi destekleyerek, ülkenin bölgedeki etkisini ve itibarını artırmaktadır. Söz konusu ekonomik büyüme ve yatırımlar zinciri, bölgesel gücün komşu ülkeler nezdindeki etkisini pekiştirerek saygınlığını artırmaktadır.

³⁹ Belirlenen faktörler yazarın kendi derlemesidir.

⁴⁰ Thomas F Lynch Iii, "The New Era of Great Power Competition and the Biden Administration: Emerging Patterns and Principles", *Joint Force Quarterly*, sy 103 (2021).

Güçlü bir ekonominin yüksek getirilerine karşın, BG'ler ekonomik bir başarı elde edebilmek adına birçok önemli zorlukla da karşılaşmaktadırlar. Bunların arasından en önemli ve zorlu olanı diğer BG'ler ve gelişmekte olan bölgeler arasında gerçekleşmekte olan rekabettir. Küresel rekabet arttıkça, BG'ler de yarışta geriye düşmemenin ve ekonomik üstünlüklerini muhafaza edebilmenin yollarını bulmalıdır.

BG'lerin en önemli sorunlarından bir diğeri, ekonomik çeşitlilik ve sürdürülebilirlik açısından zorluk yaşamalarıdır. Birçok BG, ekonomilerini dış şoklara veya piyasa dalgalanmalarına karşı savunmasız hale getirebilecek sınırlı sayıda sektöre ve kaynağa güvenmektedir. Bu nedenle, yumuşak karınları olan ekonomilerinden dolayı, çıkarlarını yeteri kadar muhafaza edememektedirler. Ek olarak, bazı BG'ler, ekonomik büyüme ve kalkınmanın önünde büyük engeller olan yolsuzluk, siyasi istikrarsızlık ve diğer yönetim sorunlarıyla da mücadele etmek durumundadırlar.

Günümüzde devletlerin ekonomik ilişkilerinde karşılıklı bağımlılık ilkesinin öne çıktığı görülmektedir. Bununla birlikte, devletlerin gelişimlerini sağlayabilmeleri adına, diğerlerini kendilerinin olduğundan daha fazla bir bağımlılık içerisine sokmaları gerekmektedir. Bu durumun gerçekleşmesi için, ekonomik ilişki içerisine girilen devletlerden teknolojik ve ekonomik anlamda ileride olmak gerekmektedir. Daha güçlü devletlerle girilen ilişkilerde tam tersi bir durum yaşanması olasıdır.

BG statüsünü elde etmiş devletlerde öne çıkan güç biçimi her ne kadar gücün temel göstergelerinden olan askeri güç olsa da esasen ekonomik güç, askeri gücün de teminatı niteliğindedir. Bu kapsamda, ekonomik yeterliliği olmayan bir devlet, askeri gücünü sahaya tam anlamıyla yansıtamayacaktır. Her iki gücü de bünyesinde yeterli bir şekilde bulunduran devletler, aynı zamanda yumuşak güç üzerine yatırım yaparak kendi konumlarına bir destek sağlayabileceklerdir. Yatırım yapmak tabirinden de anlaşılacağı üzere, yumuşak gücün temelinde de kuşkusuz ekonomik güç yatmaktadır.

Uluslararası İlişkiler alanının temel prensiplerinden olan havuç – sopa yaklaşımının dayandığı ilişkilerin doğal yapısı, her ilişkiye farklı yaklaşım uygulamanın gerekliliğini göstermektedir. Günümüz uluslararası ilişkiler dinamikleri kapsamında, ABD, Çin ve AB politikaları incelendiğinde, gerek askeri güç ve yaptırım gücü, gerekse de yumuşak güç politikalarının temelini ekonomik başarının getirdiği

rahatlığın ve güvenin oluşturduğu görülmektedir.

Askeri Güç: Bir devletin bölgesel güç olarak tanımlanabilmesi için sahip olması gereken diğer bir faktör de askeri güçtür. Askeri güç, devletlerin diğer aktörlerle ilişkilerinde caydırıcılık ve prestik açısından son derece önemlidir. Bununla birlikte, BG olma adayı devletlerin askeri gücü, çıkarlarını bölgedeki diğer aktörlere karşı muhafaza etmenin yanında, bölge devletlerinin de dış müdahalelere karşı korunması kapsamında önem arz etmektedir

Askeri güç, silahlı kuvvetlerin büyüklüğü, modernlik düzeyi, savunma sanayiinin gelişmişliği, nükleer silah sahibi olma gibi faktörlerle ölçülebilir. Bununla birlikte, günümüzde yaşanan son gelişmeler göstermiştir ki, askeri güç konusunda harbe hazırlık, sahip olunan müttefikler ve müttefiklerle olan ilişkiler, savunma sanayiinin dışarıya olan bağımlılık seviyesi ve bu bağımlılığa yönelik çözümler geliştirebilme kapasitesi ve bunların yanında, uzun soluklu bir savaş sürdürebilme yetisi devletlerin kâğıt üzerinde olan askeri güç seviyelerinden çok daha büyük bir önem taşımaktadır.

Siyasi Güç: Bir devletin bölgesel güç olarak tanımlanabilmesi için sahip olması gereken diğer bir faktör de siyasi güçtür. Siyasi güç, bir devletin uluslararası arenada itibarının yüksek olması, diplomasi becerisi, liderlik rolü üstlenme kabiliyeti, uluslararası örgütlerde etkin bir konuma sahip olması gibi faktörlerle ölçülebilir. BG'ler, uluslararası arenada ve özellikle bölgelerinde kendi lehlerinde veya hiç olmazsa aleyhlerinde olmayacak bir şekilde kararlar alılabilecek güçte olmalıdırlar. Bilhassa uluslararası ve bölgesel kuruluşlar, BG'lerin bu güçlerini en iyi şekilde uygulayabilecekleri yerlerdir. Söz konusu kuruluşlar hem BG'lerin konumunu ve kararlarını meşrulaştırmak hem de pekiştirmek için kullanılabilir. BG olarak tanımlanacak bir devlet, kendi coğrafi bölgesinde siyasi lider konumunda olmalıdır. Ayrıca, bölgesel güçlerin, bölgesel iş birliği ve entegrasyon için diğer devletlerle siyasi diyalog yollarını açık tutması gücünü hem belirlemekte hem de pekiştirmektedir.

Jeopolitik Konum: Bir devletin bölgesel güç olarak tanımlanabilmesi için, kendi coğrafi bölgesinde stratejik bir konumda olması gerekmektedir. Coğrafi konum, bir devletin bölgesel iş birliği ve entegrasyona katkısı açısından da önemlidir. Bir devlet, sahip olduğu stratejik konumu kullanarak, bölgede bir BG olmak adına önemli

avantajlar elde edebilir. Özellikle komşularıyla iyi ilişkiler kurmuş devletlerin, coğrafi konumlarından dolayı BG statüsüne erişmeleri daha kolay olabilecektir. Türkiye, coğrafi konumundan dolayı Asya ve Avrupa arasında bir köprü görevi görmektedir ve BG olma yolunda önemli bir aday olarak tanımlanmaktadır. Bununla birlikte, bazı komşularıyla sahip olduğu geçmişten gelen rekabetin varlığı önünde bir engel oluşturmaktadır.

Nüfus ve İç Dinamikler: Bir devletin BG olarak tanımlanabilmesi için, bulunduğu tanımlanmış bölge içerisinde önemli bir nüfus yoğunluğuna sahip olması gerekmektedir. Nüfusun niceliği, devletlere ekonomik, askeri ve siyasi açıdan bir avantaj sağlamakta ve BG konumuna erişmesinde avantaj sağlamaktadır. Bununla birlikte, nüfusun niteliği de büyük önem arz etmektedir. Aynı nüfus büyüklüğüne sahip iki ülkeden eğitilmiş ve hazırlıklı bir insan alt yapısına sahip olan devlet, haliyle daha avantajlı olacaktır. Bu nedenle, salt nüfus büyüklüğü her ne kadar avantaj olsa da tek başına yeterli olmayacaktır. Buna ek olarak, devletlerin iç dinamikleri de dış politikadaki karar alma süreçlerinde oldukça etkilidir. İç dinamikleri çalkantılı olan bir devletin, dış ilişkilerinde sağlam bir duruş gösterebilmesi güçtür.

Devletler nezdinde, dış politikada verilen duygusal tepkiler her ne kadar devletin ve parçası olduğu milletin özgün karakterini (her birinin avantajı ve dezavantajı ile) yansıtırsa da, salt duygusal tepkilerle ve popülist yaklaşımlarla alınan kararlar her zaman devletlerin çıkarlarıyla örtüşmemektedir. Bu nedenle, toplumların eğitim seviyesi ve pisa gibi uluslararası kabul görmüş ölçümlerde aldıkları puanlar, BG olma yolundaki bir güç açısından büyük önem arz etmektedir. Devletler yeri geldiğinde duygusal veya popülist olmayan, çıkarıcı bir yaklaşım da sergileyebilmelidir.

2.5.2 NİTEL FAKTÖRLER

Aidiyet: Aidiyet kavramı belirli bir bölgenin parçası olmayı ifade etmektedir. Devletin mevcut bulunduğu coğrafi bölge ile sahip olduğu din ve kültürün, aidiyet kavramı üzerinde etkisi büyüktür. Bununla birlikte, devlet kendi özgünlüğünü de muhafaza etmelidir.

Güçlülük Durumu: BG adayı devlet, içerisinde bulunduğu bölgede, kendi güçlülüğünü benimsemeli, bunu göstermeli ve diğer bölgelere güç aktarım kabiliyetini de elinde bulundurmalıdır. Söz konusu faktör esasen, devletin bir BG olarak hareket edecek tavra sahip olmasını ve bu konuda yetkinliğini sağlayabilecek kabiliyetlere haiz olmasını ifade etmektedir.

Bölge Güvenliği: Mevcut bulunulan bölgenin güvenliği, BG olan devletin çıkarlarının korunması ve devamlılığının sağlanması, bunun yanında da bölgedeki diğer aktörler tarafından konumunun sorgulanmaması açısından önemlidir. Güvenliğin sağlanamadığı bir bölgede bir BG'nin güçlü varlığından söz edilemez. Bölge güvenliğini sağlayabilen bir devlete ise, diğer bölge aktörleri saygıyla karşılık verecektir.

Uluslararası ilişkiler teorisyenleri, bu alanda çalışan profesörler ya da öğrenciler çoğu kez dünyanın ve devletlerin içerisinde bulunduğu kaotik durumu tanımlamaya çalışmıştır. Bu durumda, birbirinden farklı görüşler de ortaya çıkmıştır. Waltz, uluslararası düzeni kuvvet esaslı bir güç dengesi sistemi⁴¹ olarak görürken Deutsch ise, bütünleşme esaslı bir güvenlik topluluğu olarak tanımlamıştır.⁴² Dünyada bir düzenin eksikliği ve bu düzen eksikliğinin pek çok sorunun ana kaynağı olduğu konularında birleşmektedirler. Bu durum, küresel düzeyde olduğu gibi, bölgesel düzeyde de kabul görebilecek bir niteliktedir.

Dünyanın her bölgesi şüphesiz kendi dinamiklerine uygun güvenlik gereksinimleri içermektedir. Bu nedenden dolayı, bölgesel düzeydeki dinamiklerin analizini yaparken güvenlik kalıplarının değiştiği görülmektedir. Bu minvalde, uluslararası yazında Orta Doğu olarak adlandırılan topraklarda varlıklarını sürdürmeye çalışan devlet ve milletler ile Batı Avrupa'da bulunan devlet ve milletlerin güvenlik anlayışları ve uluslararası güvenlik konularına bakışları da doğal olarak farklılaşacaktır.

Kabullenilme: Bahsedildiği üzere, BG'ler kendilerini güçlü görmeli ve güçlülüklerini de göstermelidir. Bununla birlikte, gerek bulunduğu bölge içerisindeki devletler gerekse de küresel aktörler tarafından benimsenmeli ve önemli bir güç

⁴¹ Waltz, *Theory of International Politics*.

⁴² Deutsch, *Political Community and the North Atlantic Area*.

olarak kabul edilmelidirler. Bu durum cebren veya diğer devletlerce istenilerek gerçekleşebilir. Schirm, liderlerin kendi liderlik rollerini bölgesel ve küresel düzeyde kabul ettirmeleri gerektiğini belirtmiştir.⁴³

Uluslararası Düzene Yaklaşım: BG'lerin bulundukları bölgede diğer aktörlerden farklı olarak, uluslararası düzenle bir ilişki farklılığı bulunmalıdır. Söz konusu devletlerin iki farklı seçeneği bulunmaktadır;

- Uluslararası düzenden duyulan memnuniyetsizlik: Söz konusu devletler, uluslararası düzenden rahatsız olarak bir şeyleri değiştirmek adına aksiyon alan devletlerdir. İnisiyatifi ele alarak attıkları adımlar neticesinde başarılı olduklarında, bölgenin en önemli gücü haline gelebilirler. Bu neticeye ulaşırken uygulanan yöntemler farklı olsa da önemli olan düzenden duyulan memnuniyetsizliktir.
- Uluslararası düzen ile tam uyum: Söz konusu devletler, uluslararası düzen ve uygulayıcıları ile tam bir uyum içerisinde olarak, düzenin uygulayıcıları tarafından bir BG konumuna gelebilmesi adına desteklenmektedirler. Bu kapsamda, bulundukları konuma daha kolay erişerek düzenin nimetlerinden daha fazla pay alabilmektedirler.

Kurumsallık: BG'ler bulundukları bölgeler dahilinde kendi güvenliklerini sağlamak, çıkarlarını muhafaza etmek ve istikrarlı bir şekilde düzeni devam ettirmek adına küresel düzeyde BÜG'lerin gerçekleştirdiğine benzer olarak, bölgesel kurumsallaşmaya gitmelidir. Bölgede kurulan paktlar veya kuruluşlar, BG'nin gücünü pekiştirmeye yönelik atılan adımlardır. Buna ek olarak, BG'lerin küresel kurumlarla da iş birliğinin kuvvetli olması gerekmektedir.

Bağımsızlık: Tezin içerisinde bahsedildiği üzere, BG'ler çıkarlarını koruyabilmeleri adına, diğer aktörlerin taleplerine karşı çıkabilecek güçte olmalıdır. Bu noktada, söz konusu devletin, özellikle enerji, ekonomi ve askeriye konularında kendi kendine yetebilmesi veya istenmeyen durumlarda alternatiflerle kendisini güvenceye alarak pozisyonunu koruyabilmesi gerekmektedir. Kendi çıkarlarını savunamayan bir

⁴³ Osman Bahadır Dinçer, "Türkiye'nin Ortadoğu'daki Bölgesel Güç Potansiyeline İlişkin Ampirik Bir İnceleme", *Akademik Ortadoğu* 6, sy 2 (2012): 67.

devletin BG olması, diğer bölge aktörleri tarafından kabullenilmeyecektir.

Etki Gücü: BG'ler, ulusal güçlerinin yanında, diğer bölge aktörlerinin üzerinde bir etki gücüne de sahip olmalıdır. Bu etki ekonomik, siyasi, askeri veya kültürel ve dini etki gibi yumuşak unsurlarla da olabilir. Bu kapsamda söz konusu BG, bölgesinde yaşanan gelişmeler üzerinde de tasarruf sahibi olmalıdır.

Tarih, Kültür ve Dil: Bir devletin BG olarak görülebilmesi açısından, kendi coğrafi bölgesinde kültür ve dil açısından önemli bir etkiye sahip olması gerekmektedir. Ortak kültür ve dil, bölgesel iş birliği ve entegrasyonu kolaylaştırmakta ve bir devletin bölgesel liderlik rolünü üstlenmesine katkı sağlamaktadır. Bir devletin bölgesel güç olarak tanımlanabilmesi için, kendi coğrafi bölgesinde tarihsel ve kültürel mirasa sahip olması da önemlidir. Tarihsel ve kültürel miras, bir devletin bölgesel liderlik rolünü üstlenmesine ve bölgesel iş birliği ve entegrasyonu kolaylaştırmasına katkı sağlamaktadır. Hindistan, büyük nüfusu, zengin kültürel mirası ve çeşitliliği nedeniyle bölgesel güç olarak kabul edilmektedir. Aynı şekilde, İran, Farsça konuşan bir nüfusa sahip olması, Şii İslam'ın önemli bir merkezi olması ve bölgesel etkilere sahip olması nedeniyle bölgesel güç olarak tanımlanmaktadır. Japonya ise geleneksel kültürü, sanayi ve teknoloji alanında liderliği, dünya çapında markalarıyla bölgesel güç olarak tanımlanmaktadır. Benzer şekilde, Mısır, tarihi mirası ve turistik cazibe merkezleri nedeniyle bölgesel güç olarak kabul edilmektedir.

Uluslararası İlişkiler: Bir devletin BG olarak tanımlanabilmesi için, uluslararası ilişkiler açısından da önemli bir konuma sahip olması gerekmektedir. Söz konusu devletin, diğer bölgesel devletlerle ve uluslararası örgütlerle olan ilişkileri, bölgesel açıdan rolünü pekiştirmesine ve bölgesel iş birliği ve entegrasyonu kolaylaştırmasına katkı sağlamaktadır. Eğer söz konusu devlet, diğer bölgesel aktörlerle ittifak kurmuşsa, bir kriz durumunda bölgesel liderlik rolü üstlenmişse ve uluslararası örgütlerde etkin bir konuma sahipse, BG olarak kabul edilebilir. Bunun yanında, uluslararası ilişkiler kapsamındaki gücünü diğer bölge devletlerine kabul ettirebilen bir devlet de BG statüsüne haizdir.

Ayrıca, BG olmak isteyen bir devletin, uluslararası ilişkilerdeki güç dengelerini de göz önünde bulundurması gerekmektedir. Bölgesel güç olarak kabul edilen bir devletin, diğer büyük güçlerle rekabet etmesi ve uluslararası ilişkilerde etkili bir

şekilde yer alması için siyasi, ekonomik ve askeri güçlerini kuvvetlendirmesi gerekmektedir. Bu nedenle, BG olmak isteyen bir devletin, uluslararası ilişkilerdeki güç dengelerini analiz etmesi ve kendi gücünü artırmak için gerekli adımları atması gerekmektedir.

BG olmak isteyen bir devletin, uluslararası kurumlarla da iyi ilişkiler kurması önemlidir. Bölgesel güç olarak kabul edilen bir devletin, uluslararası ilişkilerde etkili bir şekilde yer alabilmesi için, uluslararası kurumlarla iyi ilişkiler kurması ve bu kurumlarda aktif bir şekilde yer alması gerekmektedir. Bu nedenle, BG olma arzusundaki bir devletin, uluslararası kurumlarla iyi ilişkiler kurması ve bu kurumlarda aktif bir şekilde yer alması önemlidir.

Niyet ve Karakter Yapısı: BG'ler belirlenirken dikkat edilmesi gereken hususların en önemlilerinden birisi de devletlerin niyetleri ve devlet karakteridir. Bu değerlendirme ölçütü, adeta tamamlayıcı bir nitelik taşımaktadır. Devletlerin BG olmak için bir niyet ortaya koyması ve bu konuda arzularını ve iradelerini göstermeleri gerekmektedir.

2.6. BG'lerin Belirlenmesine Yönelik Değerlendirmeler

Son yıllarda yaşanan gelişmeler, süper güçlerin etkinliklerini yitirmeye başladığı görüşleri ve yükselen bölgesel güçlerin süper güçlere karşı kendi çıkarlarını daha fazla savunmaya başlamaları gibi nedenler dolayısıyla, bölgesel güç kavramı ve bölgesel düzeyde analiz yapmanın önemi artmış ve bu durum uluslararası güvenliğin anlaşılabilirliği bakımından büyük önem arz etme durumuna gelmiştir.

Her ne kadar uluslararası güvenlik dinamikleri bakımından küresel sistem düzeyi geçerli olsa da bölgesel düzeyde de küresel düzeyden ve birbirlerinden farklılık gösteren alt sistemler ve çok boyutlu güvenlik algılamaları türemiştir. Birçok ülkenin en önemli güvenlik tehdidi olarak değerlendirdiği konular ve devletler, doğası itibarıyla kendilerine yakın olanlardır. Birçok ülke yakın çevrelerinin ötesine güç yansıtma kabiliyetine sahip değildir. Bu anlamda ülkelerin güvenlik algılamaları uluslararası güvenlik dinamiklerinin ötesinde bir yapıya sahiptir. Bir devletin BG olarak statüsünün belirlenmesi için, birden fazla parametreyi bünyesinde bulundurması gerekmektedir. Söz gelimi, BG'nin bölge içerisindeki entegrasyon ve

güvenlik algılamalarının belirlenmesine yön verebilecek, bölge ülkelerinden daha yüksek askeri ve maddi kapasiteye sahip olması gerekmektedir. Bu demektir ki, güçlü askeri altyapılarıyla birlikte, özellikle ticari ve ekonomik açıdan büyümeli ve sağlam bir ekonomik temele sahip olmalıdır.

Mearsheimer, güç aktarımına yönelik istek ve kapasiteye sahip olan devletlerin dahi, önce kendi bölgeleri dahilinde bir tahakküm oluşturmaları gerektiğini ifade etmektedir.⁴⁴ Bununla birlikte, bölgede tam olarak kontrol sağlanamadan diğer bölgelerde başarılı olmak ve bu başarıyı mevcut olunan bölgede kullanmak da mümkün müdür? Bu konu üzerine düşünüldüğünde, belirli bölgelerde henüz statülerin belirlenememiş olmasından dolayı güç çatışmalarının yoğunluğu fazladır. Belirgin bir gücün olmadığı bölgelerde iş birliğine gidilebilecek aktör olasılığının fazla olması nedeniyle, küresel güçlerin de etkinliği artış göstermektedir.

Çin kendi bölgesinde başat olabilmiş değildir, Türkiye de aynı şekilde bu konuda sorun yaşamaktadır. İki devletin de karşısında farklı aktörler tarafından desteklenen devletler bulunmaktadır. Bu Türkiye için Yunanistan, Mısır, İran, Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) ve Suudi Arabistan gibi devletler iken; Çin için Japonya, Güney Kore ve Hindistan gibi devletler olabilir. Söz konusu bölgesel rakip devletler karşısında güç ifa etmeye çalışmak, devlet kaynaklarının büyük oranda harcanmasının yanında, bir bölgesel (veya belki küresel) koalisyon ve başarısızlık getirebilecektir. Bu kapsamda, çoğu zaman bölge dışı desteğe sahip olan bölgesel rakip devletlere karşı gücünü kanıtlayıp diğer bölgelere yayılmaktansa, yakın çevredeki bölgelerde güçlenerek kendi bölgesinde de gücünü göstermek kimi durumlarda etkili bir strateji olabilecektir.

Türkiye ve Brezilya gibi stratejik öneme sahip ülkeler, uluslararası sistemdeki ağırlıklarını artırdıkça, bölgelerinde daha aktif roller üstlenmektedirler. BÜG'lerin önemi artarken, OSG'lerin uzak bölgelere ilgisi, büyük çıkarlar olmadıkça, azalmaktadır. Bu nedenle, komşu devletler kendi bölgelerinde daha önemli roller oynamaktadır. BG'ler, göreceli güç avantajları sayesinde bulundukları bölgede kendi çıkarlarını korumakta ve bölgesel dinamikleri etkilemektedirler. Aynı zamanda, bu devletler bölgesel düzenin doğasını da şekillendirebilecek güçtedirler. Bu nedenle,

⁴⁴ John J. Mearsheimer, *The Tragedy of Great Power Politics*, Updated edition (New York: W. W. Norton & Company, 2014).

BG'ler hem bölgesel hem de uluslararası sistemde özel bir rol oynar. Bölgesel sistemlerdeki benzersiz işlevleri ve uluslararası gelişmelere olan etkileri, BG'lerin bu şekilde sınıflandırılmasını sağlar. Ancak, BG'lerin tanımlanması konusunda literatürde bir karmaşa bulunmaktadır.

Buzan ve Wæver'a göre, BG'ler kendi bölgelerinde önemli etkilere sahip olsalar da, küresel ölçekte aynı derecede güçlü bir varlık göstermezler. Bu devletler, kendilerini yüksek seviyede görseiler bile, daha büyük güçler tarafından küresel stratejik hesaplamalarda dikkate alınmazlar. Bölgesel güvenlik dinamiklerinde etkili olmaları nedeniyle kendi bölgelerinde saygı görürler, ancak bu etkileri bölge dışına çıkınca zayıflar ve aynı değeri göremezler. Bununla birlikte, BG tanımı incelendiğinde, ABD'nin de kendi bölgesi içerisinde bir BG durumunda olduğu görülmektedir. Bu nedenle, bu yaklaşımın eksik olduğu düşünülmektedir.

2.6.1. Bölgesel Güç Olmanın Yolları ve Bölgesel Gücün Dış Politikadaki Rolü

OSG ve BG'lerin uluslararası yapı içerisinde konumlanışları ve oynadıkları rol farklılık göstermektedir. OSG olarak tanımlanan devletler daha çok, çok taraflılık, uluslararası iş birliği ve anlaşmazlıkların barışçıl yollardan çözümü gibi hususları öne çıkarma eğilimindedirler. Bu yapıdaki devletler, uluslararası müzakerelerde arabulucu, yardımcı, kolaylaştırıcı rollerinde gündeme gelerek, insan hakları ve küresel iyileşim süreçlerine katkı sağlarlar.

Buna karşın, BG'ler daha çok kendi bölgeleri içerisinde güçlerini öne çıkararak, kendi maddi özelliklerini geliştirmek için çabalamaktadır. Bu devletler, dış politikaları özelinde, daha zorlayıcı bir yaklaşım gösterme eğiliminde olup, bölgesel güç çatışmalarına ve anlaşmazlıklarına dahil olmaktadır. Bunun yanında, bir BG olmak için belirlenmiş herhangi bir güç eşiği yoktur. Bir BG olmak için gerekli olan güç seviyesi, bölgeden bölgeye farklılık arz etmektedir. Güçlü rakiplerin olduğu bir bölge açısından ihtiyaç duyulan güç seviyesi ile daha zayıf rakipler bulunan bir bölgede gereken güç seviyesi doğası itibariyle başkalaşacaktır. Maruz durum muvacehesinde, bir devletin bulunduğu bölge içerisinde BG konumuna yükselebilmesi açısından, bölgenin gerektirdiği güç seviyesinde bir kapasiteye sahip olması, BG olmanın en önemli gerekliliklerindendir.

Destradi devletlerin gücünü bölge geneline yansıtabilmesi ve BG statüsüne haiz olması için çeşitli yollar bulunduğunu belirtmiştir:⁴⁵

1- Hegemonya temelli: Bölgede tasarlama ve uygulama gücüne tek baskın aktörün gerçek bir rakibinin olmadığı bir kurallar sistemi aracılığıyla güvenlik sağlanır.

2- Güç temelli: Konvansiyonel güç yoluyla caydırma ya da güvenlik sorunlarıyla baş edecek maddi güce dayalı stratejilerin kullanılması yoluyla güvenlik sağlanır.

3- İttifak temelli: Sistemdeki en güçlü devletlerin ittifak oluşturarak tehditlere karşı ortak sorumluluk üstlenmeleri, ancak birbirleriyle rekabet temelli bir ilişki sürdürmeleri yoluyla güvenlik sağlanır.

4- Entegrasyon temelli: Ortak çıkarlar, değerler ve kimlik oluşturmak amacıyla sistem genelinde çeşitli karşılıklı bağımlılık türlerinin kasıtlı olarak teşvik edilmesi yoluyla güvenlik sağlanır.

5- Düzensiz: Güvenliğin takip edildiği tutarlı bir yönetim tekniği modeli yoktur.⁴⁶

Bölgelerinde, güçlü olan aktörlerin, görece daha güçsüz olan rakipleriyle kıyaslandığında, hareket kabiliyetleri daha geniştir. Bu kapsamda, devletlerin bölgenin şekillenmesi ve işleyişi hakkında söz sahibi olması, BG unvanına erişebilmesi açısından önemli bir eşittir. Bununla birlikte, bu güce sahip olmak da yeterli değildir. Uluslararası İlişkiler teorileri kapsamında, realist bakış açısı devletlerin davranışları ile uyum içerisindedir. Bununla birlikte, İnşacılık yaklaşımı, devletlerin kimliklerini öne çıkararak, devletlerin arzuları ve görelî güçleri kapsamında, güçlü devletlerin, daha güçsüz devletleri istedikleri gibi yönlendiremeyecekleri kanısındadır. Bu kapsamda, devletlerin kültürel mirasları, içerisinde oldukları ittifaklar ve uluslararası arenada daha yüksek seviyede bir güç olma arzuları, devletleri bölgelerinde ve küresel sistemde öne çıkaracak bir yapı oluşturmaktadır.

⁴⁵ Sandra Destradi, "Regional Powers and Their Strategies: Empire, Hegemony, and Leadership", *Review of International Studies* 36, sy 04 (Ekim 2010): 903-30, <https://doi.org/10.1017/S0260210510001361>.

⁴⁶ Robert Stewart-Ingersoll ve Derrick Frazier, *Regional Powers and Security Orders: A Theoretical Framework* (Oxfordshire: Routledge, 2012): 27.

Türkiye, BG statüsüne haiz olabilmek için geçmişinin ve devlet kimliğinin kendisine yüklediği misyonu, yeterli seviyede güç ile birleştirmek zorundadır. Afrika kıtasında özellikle Kuzey ve Doğu Afrika ile mevcut bulunan ortak kültürel ve tarihi miras, Sahraaltı Afrika ülkeleriyle ise sahip olunan ortak ekonomik çıkarlar, Türkiye'nin gücünü perçinleyebilecek potansiyele sahiptir. Türkiye, mevcut potansiyeli iyi kullanarak konumunu iyileştirebilecektir. Bu anlamda, Türkiye'nin özellikle Libya ve Somali meselelerinde attığı adımlar, mahut ülkelerin geleceği üzerinde etki sahibi olan bir devlet haline gelmesine olanak sağlamış ve bu devletler nezdinde ayrıcalıklı bir konuma yükselerek pek çok avantaj elde etmiştir. Ek olarak, özellikle Libya üzerinden Doğu Akdeniz ve Kuzey Afrika, Somali üzerinden ise, Kızıldeniz, Afrika Boynuzu, Arap Yarımadası, Hint denizi gibi geniş bir alana erişim sağlayabilmektedir.

BG'ler, dış politika yaklaşımları çerçevesinde, 3 ana devlet karakteri benimsemektedirler.

Bölgesel Liderlik: Liderlik bu karakter yapılarından ilkidir. Söz konusu yapıyı benimsemiş devletler, bölgelerinde iş birliğini öne çıkararak, kendi güvenlik politikaları kapsamında, bölge ülkelerini yönlendirmeyi hedeflemektedirler. Kendi güvenlik ajandaları kapsamında, sorunları bölge ülkelerinin ortak problemi olarak tanımlamak ve bu durumun aşılması açısından ortak güvenlik mekanizmaları geliştirerek iş birliğini güçlendirmeyi ve bölge ülkelerini de olaylara dahil etmeyi amaçlamaktadırlar. Bu kapsamda, bölge ülkeleri üzerinde olumlu bir intiba bırakmış olmak ve güçlü bir etkiye sahip olmak gerekmektedir.

Bölgesel Gözetim: Basit haliyle, bölgedeki statükonun devam ettirilmesini amaçlayan, istikrarcı bir yaklaşımı ifade etmektedir. Bu kapsamda, bölgenin istikrarına yönelik tehditlerin bertaraf edilmesine yönelik fiili caydırıcılık ve kaynak temini gibi yollara başvurulabilir.

Bölgesel Himaye: Söz konusu yapı, uluslararası müdahalelere karşı bölgenin muhafaza edilmesini içermektedir. Bu anlamda, bölgedeki sorunların çözümü ve bölgeden diğer güçlerin uzak tutulması kapsamında, caydırıcı bir kapasiteye sahip olmayı gerekli kılmaktadır. Böylelikle, bölge dış tehditlere karşı da daha güvenli bir

hale gelmektedir.⁴⁷

BG'lerin liderlik, gözetim ve himaye rollerini tam ve etkin bir şekilde nasıl üstlendiklerini, bunu nasıl yaptıklarını ve bu anlamda dış politika yönelimlerini anlamak önemlidir. Dış politika yönelimi, bir ülkenin güvenlik düzeninin istikrarlı bir şekilde var olması ve geliştirilmesine yönelik yaklaşımını ifade etmektedir. BG'lerin oynadığı her rol, farklı konumlanmalara göre oynanabilmektedir. Dış politika yönelimleri üç ayrı eksende incelenmektedir.

Birinci eksen, BG'lerin bölgede halihazırda var olan düzene yönelik memnuniyetlerini ifade etmektedir. BG'lerin bölgedeki mevcut düzenden memnun olup olmadığıyla ilgilidir. BG'lerin bölge düzeninin değişimine veya devamına yönelik tasarrufları, bölgedeki güvenlik düzeninin niteliği ve istikrarı üzerinde önemli bir etkiye sahip olacaktır.⁴⁸

İkinci eksen ise bölgesel güçlerin genellikle tek taraflı mı yoksa çok taraflı mı hareket ettiğidir. Doğası gereği, bölgesel güçlerin çoğu eylemi birçok bölgesel üyeyi kapsayacaktır. Ancak çok taraflı eylemin genel dinamikleri basit koordinasyon veya iş birliğinin ötesine geçecektir. Bölgesel güçlerin çok taraflı ya da tek taraflı yönelimi, bölgesel güvenlik düzeninin niteliğinin belirlenmesinde de önemlidir.⁴⁹

Son eksen, bölgesel güçlerin dış politika rollerini yerine getirirken proaktif mi yoksa reaktif mi olduklarıyla ilgilidir. Bu yönelim, bölgesel güçlerin eylemlerinin kapsamlı bir bölgesel sistemi geliştirmeye veya sürdürmeye yönelik uzun vadeli bir yönelimi yansıtır yansıtmadığına bağlıdır. Proaktif olanlar, bölgedeki güvenlik yönetimi konusunda geniş bir anlayışa sahip olma ve geniş bir zaman dilimi içinde planlama yapma eğilimindedir.⁵⁰

Tüm bunlara ek olarak; Devletlerin davranışları realist beklentilerle intibaklı olsa da İnşacı bakışa göre, ülkelerin göreceli güçleri, daha güçsüz devletlerin, güçlü devletlerin

⁴⁷ Stewart-Ingersoll ve Frazier, a.g.e, 11-12.

⁴⁸ A.g.e, 12

⁴⁹ A.g.e, 12

⁵⁰ A.g.e, 13

istedikleri yönde davranışları sergilemeleri için yeterli değildir. Devletlerin kimlikleri vardır ve bu kimlikler devletleri bölgesel ya da küresel güç olma konusunda öne çıkarır. Devletlerin geçmişte parçası olduğu ittifaklar yaptıkları işler ve kültürel mirasları bu noktada önemli bir rol oynamaktadır. Bu kimlik, güç ile birleştirildiğinde bölgede öne çıkacak bir devlet ortaya çıkmaktadır.

Türkiye de bu kapsamda ikisini bir araya getirebileceği Afrika kıtasında Kuzey ve Doğu Afrika'da kültürel mirasını kullanmalı, Sahraaltı Afrika'da ise ekonomik olarak gelişerek gücünü perçinleyecek adımlar atmalıdır. Türkiye'nin bulunduğu bölge dahilinde mevcut şartlar altında BG olması mümkün değildir. Bu nedenle, bölgenin dışında öncelikli olarak caydırıcılığını artıracak kadar güç toplayarak edinilen bu güç bölgeye yansıtılmalıdır. Bu güç, daha önce de bahsedildiği üzere, diplomatik destek, askeri kabiliyetler ve ekonomik yeterlilik gibi birçok parametrenin birleşimini içermelidir.

2.6.2. OSG ve BG'lerin Sistem İçerisinde Karşılaştığı Zorluklar

Gerek OSG'ler gerekse de BG'ler, uluslararası düzen içerisinde belirli zorluklarla mücadele etmek durumundadırlar. OSG'ler giderek çok kutuplu hale gelmekte olan günümüz dünyasında, konumlarını ve konumlarının getirdiği nüfuzlarını muhafaza edebilmek amacıyla sık sık çeşitli mücadeleler içerisinde yer almaktadırlar. Gelişmekte olan güçlerin ve büyük güçlerin rekabetiyle karşı karşıya kalma tehlikesi içerisinde varlıklarını sürdürmeye çalışan bu devletler, kimi zaman çok taraflılığa olan bağlılıkları ile kendi ulusal çıkarlarını gözetme ihtiyacı arasında denge kurmakta zorlanabilmektedirler.⁵¹ Öte yandan, BG olarak konumlandırılmış olan devletler ise kendi bölgesel çıkarları ile daha geniş uluslararası sorumluluklarını dengelemek arasında bir ikilem ile karşı karşıyadırlar. Bir yandan karmaşık küresel ittifaklar ve ortaklıklar ağında gezinirken bir yandan da bölgesel çatışmaları yönetmek ve bölgesel istikrarı desteklemek için mücadele etmek durumunda kalabilmektedirler

Bu kapsamda, OSG'ler ve BG'ler, uluslararası düzen içerisinde farklı konumları işgal eden iki farklı devlet türüdür. OSG'ler çok taraflılığı ve uluslararası iş birliğini

⁵¹ "Middle Powers in the Multipolar World", *The Institute for Peace and Diplomacy - l'Institut Pour La Paix et La Diplomatie* (blog), 26 Mart 2022, <https://peacediplomacy.org/2022/03/26/middle-powers-in-the-multipolar-world/>.

teşvik etmeye odaklanırken, BG’ler daha çok kendi bölgelerinde nüfuzlarını savunmaya odaklanmaktadır. Her iki güç türü de karmaşık uluslararası mekanizmanın idare edilmesi hususunda önemli zorluklarla karşılaşmaktadır, bununla birlikte, benzersiz güçleri ve yetenekleri mahut devletleri, küresel sistemin geleceğinin şekillendirilmesi açısından önemli aktörler olarak konumlandırmaktadır.

OSG ve BG terimlerini birbirlerinin yerine geçecek şekilde kullanmamak gerekmektedir.⁵² OSG olarak sınıflandırılan bir devlet her zaman bölgesinde en üst düzeyde yer almak durumunda değildir. Ekonomik, askeri, siyasi güçleri gibi maddi güçlerinden hareketle OSG olarak değerlendirilen bir devlet, aynı bölgede yer alan daha büyük güçlerin gölgesinde kalabilir ve belki de bölge dahilinde alt seviyede yer alabilir.

Bu durumdan hareketle, aynı şekilde bulunduğu bölgede gücü bakımından BG konumunda olan bir ülke de bölgesinin önemine ve ürettiği güce bağlı olarak dünya çapında bir OSG, “Büyük Güç” ya da “Süper Güç” statüsüne erişebilecektir. Bahse konu güçleri örneklendirmek, OSG ve BG terimleri ile neyin ifade edilmek istendiğinin daha rahat anlaşılabilmesi için gerekli görülmektedir.

Dünya üzerinde tanımlaması yapılan pek çok bölge bulunmaktadır. Örnek olarak, bu bölgeler Barry Buzan ve Ole Wæver tarafından geliştirilerek dünyaya sunulan Bölgesel Güvenlik Kompleksi (Regional Security Complex / BGK) teorisi kapsamında incelendiğinde, 12 alana ayrılmaktadır.⁵³ Bu alanlardan biri olan Kuzey Amerika BGK’sı incelendiğinde, aslında dünya çapında maddi açıdan birçok alanda ön sıralarda yer alan Kanada’nın, Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ile aynı bölgede bulunmasından dolayı, söz konusu bölgede bir BG olarak değerlendirilemeyeceği görülmektedir. Aynı şekilde, Avrupa BGK’sı içerisinde yer alan İspanya ve İtalya gibi devletlerin de aynı durumdan etkilendikleri görülmektedir. Bunu müteakiben, Süper Güç olarak kabul edilen ABD’nin aynı zamanda yer aldığı bölge içerisinde bir BG olduğu veya aynı şekilde bulunduğu

⁵² Söz konusu meseleye yönelik daha fazla okuma için bkz. Şuhnaz Yılmaz, *Middle Powers and Regional Powers, Oxford Bibliographies: International Relations* (New York: Oxford University Press, 2017).

⁵³ Bu tez çalışması içerisinde, klasik Orta Doğu gibi bölge tanımlamalarından ayrı olarak, devleti merkeze alan bir bölge tanımlaması yapılmaktadır. Tezin asıl odaklandığı devlet olan Türkiye Cumhuriyeti devletinin de bu yaklaşımla tanımlanan bölgede bir BG olması durumu incelenmektedir.

bölge içerisinde bir BG olarak değerlendirilen Güney Afrika Cumhuriyeti'nin, dünya çapında bir karşılaştırma ile incelendiğinde, etkisinin sınırlı olduğu görülmektedir. Maruz durum muvacehesinde, BG tanımlamasının, ülkelerin daha geniş bir spektrum içerisinde değerlendirilebilmesine olanak sağlaması, bu tez çalışması içerisinde tanım olarak tercih edilmesinin nedeni olmuştur.

2.7. Türkiye Bölgesel Güç müdür?

Bölgesel güç statüsünün belirlenmesi noktasında, bölgesel dostluk ve düşmanlık dereceleri, bölgenin yönetimi ve bölgede başat güç olunmasına dair girişimlerin yapısına göre etkisini veya etkisizliğini gösterebilecektir. Türkiye'nin bulunduğu bölgede mevcut olan rakip devletlerin birbirlerine karşı düşmanlık derecelerinin veya rekabet derecelerinin yüksek olması hasebiyle bölgede başat güç olmanın yolu iş birliğinden değil güç göstermekten geçmektedir. Bölgenin dinamikleri bu durumu zorunlu kılmaktadır.

Devletlerin yönelimleri ve konuya göre kendilerine has tasarrufları bölgesel güç olarak değerlendirilmeleri konusunda büyük rol oynamaktadır. Türkiye bu tavra sahiptir. Bölgesinde güvenliğini sağlamaya yönelik girişimler, liderliğini kabul ettirme çabaları, diğerlerini yönlendirme gibi pek çok adım atmaya çalışmaktadır. Bununla birlikte, belirli konularda eksik kaldığı için bölgesel güç olma yolundadır. Türkiye'nin henüz başat bir BG olgunluğuna erişememiş olması, bazı konulardaki eksikliğini tamamlaması gerektiğini göstermektedir. Bu yolda, Afrika kıtasının büyük önemi bulunmaktadır.

Atatürk, zamanında Yurtta Sulh, Cihanda Sulh cümlesini kurarken (1931) bir yandan Balkan Paktı'nı (1934) diğer bir yandan Sadabat Paktı'nı (1937) hayata geçirmiştir. Bu paktlar, Türkiye'nin bulunduğu bölgede çatışmaların önüne geçmek ve kendi güvenliğini sağlamak adına attığı adımlardır. Bu mahiyette, aynı zamanda, bölgesel güç statüsüne yönelik de davranışsal bir niyet göstergesidir. BG'ler bulundukları bölge içerisinde küresel siyasetten ayrı olarak bağımsız politikalar yürütebilmelidir. Dünya çapında kurumsallaşma güç elde etme yolunda yardımcıysa, bölgesel anlamda da bu geçerli olabilir. Türkiye'nin kurduğu Sadabat ve Bağdat Paktları bu duruma örnektir. İstikrar (düzen) sistemik dengenin sürdürülmesi yoluyla oluşturulur. Güç siyaseti açısından bu durum, herhangi bir büyük gücün sistem içerisinde başat

konuma ulaşarak sistemin ve diğerlerinin güvenliğini tehdit etmesinin engellenmesidir. Böyle bir başat güce karşı da koalisyonların oluşturulması yoluyla düzen sağlanır.

Söz konusu durum bölgesel güçler açısından da aynı olabilir. Türkiye'nin bulunduğu bölgede, çok kutuplu bir güçler dengesi üzerinde hareket etmektedir. Suudi Arabistan, BAE, İsrail, Mısır, İran, Yunanistan ve Türkiye bölgenin öne çıkan güçleri olarak dikkat çekmektedirler. Türkiye'ye karşı da bölgesel ya da bölge dışı ülkelerin birleşimiyle bir koalisyon oluşturulmuştur. Başat bir BG konumunu elde edebilmek için bu tehlikelerin bertaraf edilmesi gerekmektedir. Bu durumda koalisyona maruz kalmamak için devletler daha sakın bir politika izlenmeli ve belirli güce ulaşana kadar mümkün olduğunca çatışmalardan kaçınılarak ama gereken durumlarda güç göstermekten çekinmeyerek bölgede belirleyici olacak seviyede bir güce erişilmelidir. Bu güç için ise bölgede ve bölge dışında girişimler yürütülmelidir. Türkiye açısından Afrika kıtası bu girişimleri yürütmek ve elde edilmesi gereken güce ulaşmak için öne çıkmaktadır.

Özellikle ekonominin, Türkiye'nin yumuşak karnı olması, bölgesel güç olmasının önünde en büyük engeldir. Türkiye gibi "kontrol dışına çıkan"⁵⁴ ülkelerin istenilen noktalara getirilebilmesi için ekonomik olarak yorulması tercih edilen bir konudur. Ekonomik olarak yorulan ülkeler dış politikada çıkarlarını hakkınca koruyamayacaklardır. Savaş ilan edilemeyecek ülkelerin ekonomik olarak yorulması sağlanarak çatışma veya mücadele alanlarında üstünlük elde edilmesi olasıdır. Askeri, diplomatik, konjonktürel anlamda bulunduğu konum itibarıyla Türkiye umut vaat etse de, özellikle ekonomik zayıflıkları, başat bir bölgesel güç olması konusunda engel teşkil etmektedir.

Türkiye'nin; askeri vizyonu, diplomatik çalışmaları, henüz hala gençliğini koruyan nüfusu, kendisine yeraltı ve yerüstü zenginlikleri ve çok katmanlı aidiyet duygusu da dahil olmak üzere birçok avantaj sağlayan jeopolitik konumu; başat bir BG olması yolunda kendisine pek çok fırsat sağlamaktadır. Bununla birlikte, devletin ihtiyaç

⁵⁴ Tam haliyle "an unruly ally" yani asi müttefik kavramı, Türkiye'nin son yıllarda kendi çıkarları doğrultusunda izlemiş olduğu ve çoğu zaman müttefikleriyle çıkar çatışması içerisine girdiği politikaları sonucunda kullanılan bir kavram haline gelmiştir. Söz konusu politikalar, Türkiye'nin kendi iradesini ortaya koymaya çalışmasından ileri gelmiştir.

duyduğu nitelikli nüfusun; devletin çıkarları doğrultusunda eğitilememiş veya eğitilmiş olanların ülkeyi terk etme eğiliminde olması, ülke kaynaklarının verimsiz kullanılması ve üretimin yetersizliği nedeniyle dışa bağımlı bir ekonomiye sahip olunması, üretime katkıda bulunabilecek ar-ge çalışmalarına gerekli önemin verilmemesi veya yapılan çalışmaların devlet tarafından yeterince sahiplenilmemesi gibi çeşitli nedenlerle, Türkiye ekonomisi dış etkenlere karşı son derece savunmasız kalmaktadır. Ekonominin, ülke içerisindeki pek çok alana çok boyutlu etkisi nedeniyle, Türkiye ekonomisindeki bu zayıflığı; askeri gelişmeler, ülke güvenliği ve dış politika çıkarları da dahil olmak üzere hemen her konuda çıkarlarını korumak açısından zayıf kalmasına neden olmaktadır.

BG'lerin belirlenmesi açısından verilen niteliklerin en etkin olanları kapsamında Türkiye'nin başat bir BG olma durumu aşağıda değerlendirilmiştir.

2.7.1. Askeri Güç

Temel anlamıyla gücün en basit göstergesi kaba kuvvettir. Uluslararası ilişkiler açısından da, devletlerin güçlülüğünü ifade eden en temel göstergelerden birisi, sahip oldukları askeri yeterliliktir. Devletlerin bulundukları bölge içerisinde diğer devletlere askeri bir üstünlük kurabilmesi ve sahip oldukları kuvveti başka bölgelere aktarabilme kabiliyetleri, BG statüsüne erişebilmeleri adına en önemli etkenlerdendir.

Türkiye, bulunduğu bölge içerisinde ve dünya çapında, pek çok parametre açısından, dünyanın en önemli askeri güçlerinden biridir. 2024 yılı verilerine göre Türkiye, küresel anlamda en güçlü ordular sıralamasında 8. sıraya yerleşmiştir.⁵⁵ Bu haliyle Karadeniz üzerinden komşusu olan Rusya'dan sonra bölgenin askeri anlamda en güçlü ikinci devleti konumundadır.⁵⁶

BG'lerin bölge içerisindeki muhtelif yerlere veya bölge dışarısına güç aktarımı gerçekleştirebilmesi açısından önemli kabiliyetler, ekipmanlar veya araçlar bulunmaktadır. Bunlardan en önemlileri ve en bilinenleri uçak gemileridir.

⁵⁵ “2024 Turkey Military Strength”, erişim 05 Mayıs 2024, https://www.globalfirepower.com/country-military-strength-detail.php?country_id=turkey.

⁵⁶ “2024 Military Strength Ranking”, erişim 05 Mayıs 2024, <https://www.globalfirepower.com/countries-listing.php>.

Türkiye'nin SİHA kullanımına uygun TCG Anadolu amfibi çıkarma gemisini inşa etmesi ve daha büyük bir gemi için niyet beyanında bulunması⁵⁷ söz konusu kabiliyetin üst düzeyde edinilmesi açısından önemlidir.

Türkiye'nin hava kuvvetleri bulunduğu bölgenin en güçlü hava kuvvetlerinden biridir. Buna karşın, savaş uçaklarının eskimeye başlaması ve halihazırda yürütülmekte olan projelerin bitiş tarihlerinin 2030'ları bulması, halihazırda güçlü bir durumda olan Türkiye'nin zafiyete düşmesine neden olmasa da, istediği hamleleri yapmasının önünde engel teşkil etmektedir. Bununla birlikte ilk faz Kaan uçaklarının motorlarının F-110 motorlarını kullanması nedeniyle 4.5'inci nesil bir uçak olacağı unutulmamalıdır.⁵⁸ Bu anlamda ilk faz uçaklar, Türkiye'yi ileri taşımaktan çok geride kalmasını engelleyen bir özellik taşımaktadır.

Herhangi bir savaş durumunda devletin sanayisinin orduyu destekleyerek savaşın sürdürülmesine olanak sağlama kabiliyeti, devletlerin askeri güçlerinin bir parçasıdır. Devletlerin kendi ekipmanlarını ve araçlarını üretebilecek durumda olması ve üretilen ürünlerin kalitesi devletlerin askeri gücüne katkı sağlamaktadır. Türkiye karşılaştığı örtülü veya açık ambargolar neticesinde birçok savunma sanayi ihtiyacını kendi başına üretebilme kabiliyetine sahip olmuştur. Geline nokta, silahlı kuvvetlerin yerlilik oranı %80 seviyesine çıkmış ve yeni gerçekleştirilen projelerle birlikte hızla daha da yükselmektedir.⁵⁹

Türkiye, yeterlilik oranını son derece geliştirmiş olması ve gelecek projeler için askeri vizyonu nedeniyle umut vadeden bir tablo sergilemektedir. Bununla birlikte uçak projelerinin tamamlanmamış olması ve 2030'lu yıllara kadar operasyonel olmayacak olması, ek olarak çevredeki ülkelerin ABD tarafından Türkiye'nin aleyhinde desteklenmesi; Türkiye'nin zaafa düşme durumu olmasa da çıkarların istenilen seviyede savunulması önünde engel teşkil etmektedir. Bu minvalde, Türkiye'nin bulunduğu bölgeye yönelik bölge dışı aktörlerin müdahaleleri, Türkiye'nin çıkarlarını savunmasını zorlaştırmaktadır. Bir BG'nin çıkarlarını

⁵⁷ “Yerli Uçak Gemisi için 110 kişilik ekip görev başında”, 24 Nisan 2024, <https://www.savunmasanayist.com/yerli-ucak-gemisi-icin-110-kisilik-ekip-gorev-basinda/>.

⁵⁸ “KAAN savaş uçağında yeni aşama için sözleşme imzalandı | SavunmaSanayiST”, 18 Nisan 2024, <https://www.savunmasanayist.com/kaan-savas-ucaginda-yeni-asama-icin-sozlesme-imzalandi/>.

⁵⁹ “Savunma sanayiinde Türkiye imzası”, 03 Haziran 2023, <https://www.trthaber.com/haber/gundem/savunma-sanayiinde-turkiye-imzasi-772183.html>.

savunabilecek durumda olması, bölgedeki varlığını sağlamlaştırması ve diğer bölge devletleri ile bölge dışı devletler tarafından statüsünün tasdik edilmesi açısından önemlidir. Söz konusu durumun aksi yaşanması halinde, bahse konu BG bölgesinde gereken saygıyı görmeyerek daha pasif bir konumda kalacaktır.

2.7.2. Ekonomi

Uluslararası verilen ışığında incelendiğinde, Türkiye 1,024 milyar dolar seviyesindeki GSYİH büyüklüğüyle dünyada 17. sıradadır. Bu anlamda bölgesi içerisinde de öncü bir konumda olan Türkiye aynı zamanda, ekonomik anlamda dünyadaki sayılı kurumlardan olan OECD ve G20'nin üyesidir. Bununla birlikte, Türkiye'nin kaydettiği ilerlemelerin sürdürülebilmesi için ekonomik dayanıklılık, yoksulluk, kapsayıcılık ve sürdürülebilirlik gibi mühim meselelerin üstesinden gelmesi gerekmektedir. Bu zorluklar arasında, COVID sonrası dönemdeki zorlu makroekonomik koşullar ve 2010'ların ortalarından itibaren gözlenen üretkenlikteki düşüş eğilimi gelmektedir. Ekonomik büyümenin yeniden canlandırılması bu bağlamda hayati bir rol oynamaktadır. Bununla birlikte, ekonomik büyüme devam etse de artan eşitsizlikler nedeniyle yoksulluk oranlarındaki azalma 2016'dan bu yana hız kaybetmiştir.⁶⁰

Türkiye'nin geline nokta, hammadde kaynaklarını ve pazarlarını çeşitlendirerek hem rekabet gücünü hem de ambargolara karşı direncini artırmalıdır. Türkiye, bölgedeki en büyük ekonomilerden biri olmasına karşın, üretim ve endüstri konusunda çağı yakalamakta yavaş kalması ve katma değeri düşük üretim yapması⁶¹ nedeniyle ekonomisi büyük oranda dışa bağımlıdır. Bu anlamda ekonomik tehdit ve saldırılara açık durumdadır. Söz gelimi ekonomik kaygılar nedeniyle Doğu Akdeniz'de faaliyetlerini durdurmak zorunda bırakılmaktadır. Bu anlamda çıkarlarını savunması yolunda ekonomi, yumuşak karnı olarak Türkiye'ye engel oluşturmaktadır.

⁶⁰ “Türkiye Genel Bakış”, Text/HTML, World Bank, erişim 19 Mayıs 2024, <https://www.worldbank.org/tr/country/turkey/overview>.

⁶¹ Gökçen Aydınbaş ve Zeynep Erdinç, “Endüstri 4.0 Yolunda Türkiye Ekonomisi Üzerine Bir Değerlendirme”, *Sakarya İktisat Dergisi* 12, sy 2 (2023): 201.

2.7.3. Nüfus, Coğrafya, Jeopolitik Konum

Türkiye; Avrupa, Asya, Akdeniz, Orta Doğu, Kafkasya ülkesi olarak birçok bölgenin parçası olan stratejik bir kapı görevi görmektedir. Orta Doğu, Orta Asya, Avrupa ve Kuzey Afrika bölgelerinin gerek Türkiye gerekse birbirleri ile çok boyutlu etkileşimi açısından hayati bir önem taşımaktadır. Hem Asya hem de Avrupa kıtalarında toprağı bulunan Türkiye, özellikle ulaşım bakımından bir köprü konumundadır. Ayrıca altı tarafı denizlerle çevrili iki yarımada ülkesi olarak Türkiye, Türk boğazlarını direkt olarak kontrol altında tutmakla birlikte, Süveyş Kanalı vasıtasıyla Kızıldeniz ve Hint okyanusuna da erişim sahibidir. Bununla birlikte dünyanın en eski medeniyetlerinin mücadele alanı olan Asya, Avrupa ve Afrika kıtalarının içinde ve ortasında yer almaktadır. Tüm bu bölgelerden hem etkilenmekte hem de etki alanı açısından avantaj kazanmaktadır. Türkiye Balkanlar Kafkaslar Orta Doğu ve coğrafyasının kesişim noktasında geliştirdiğı milli güç unsurlarıyla jeopolitik önemini arttırmıştır.⁶²

Türkiye'nin kara sınırları 2875 km, kıyı uzunluğu 8333 km uzunluğundadır.⁶³ Anadolu ve Trakya olmak üzere iki yarımadadan oluşan Türkiye, Rusya'dan sonra Avrupa ülkelerinin tamamından daha büyük bir yüzölçümüne sahiptir. Kara komşularına oranla ise İran dışındaki bütün komşularından yüzölçümü bakımından daha büyüktür. Çevresindeki ülkelerin zengin kaynaklarına erişimi son derece kolay olan Türkiye, bu durumdan ekonomik anlamda olumlu etkilenmekle birlikte zaman zaman bu bölgelerdeki güç savaşlarından da olumsuz etkilenmektedir. Orta Doğu ile inanç birliğı, Orta Asya ve Kafkasya bölgesindeki Türki Cumhuriyetler ile soy birliğı ve Avrupa ülkeleriyle de bilim, teknoloji ve uygarlık vizyonu açısından bütünlük

⁶² Güngör Şahin ve M. Cem Oğultürk, *Jeopolitik Düşünce Büyük Güçler ve Türkiye* (Yeditepe Yayınevi, 2020): 290.

⁶³ cevreselgostergeler.csb.gov.tr, “- Çevresel Göstergeler”, erişim 26 Mayıs 2024, <https://cevreselgostergeler.csb.gov.tr/korunan-kiyi-uzunlugu-i-85779>.

oluşturmaktadır.⁶⁴ Türkiye'nin merkezî coğrafi konumu, jeopolitik açıdan çoklu açılımlar yapmasına imkân vermektedir.⁶⁵

Bununla birlikte Türkiye'nin coğrafi konumu; Ortadoğu, Balkanlar, Kafkasya, Doğu Avrupa gibi birçok krizli bölgenin içinde ve ortasında olması nedeniyle, göç güzergâhında yer almak, çatışma bölgelerine yakınlık, birçok bölgenin kendi içerisindeki istikrarsızlığından aynı anda etkilenmek, bahse konu bölgeler arasındaki ticari ambargolar gibi ülkeler arası olumsuz etkileşimlerden otomatik olarak etkilenmek gibi pek çok olumsuzluğu da beraberinde getirmektedir. Türkiye bulunduğu mevki ve uygulanan “açık kapı” politikaları kapsamında, yoğun bir sığınmacı akımına maruz kalmıştır. Bu kapsamda milliyetçilik seviyesinin ve ırkçılığın arttığı görülmektedir. 2023 yılı itibariyle 85,8 milyon nüfusa sahip olan⁶⁶ Türkiye; Nicelik olarak oldukça iyi bir konumda olsa da nitelik olarak ise aynı seviyede değildir. PISA değerlendirmelerinde Türk gençleri, OECD ülkeleri ortalamasının altında kalmıştır.⁶⁷ Bu kapsamda nüfusun niteliğinin artırılması da Türkiye'nin bölgesel güç olması açısından önem arz etmektedir. Böylesi bir durumda Türkiye'nin askeri ve ekonomik anlamda mümkün mertebe güçlü ve dayanıklı olması ve nüfusun niteliğini en hızlı şekilde arttırmaya odaklanması, Türkiye'nin hem varoluşsal meseleleri hem de BG statüsü açısından hayati önem taşımaktadır.

2.7.4. Diplomasi ve Siyasi Güç

Bölgede başat devlet olmak için güç, tek başına yeterli bir çarpan değildir. Bölgelerinde kendi çıkarları uyarınca karar alılabilecekleri diplomasi becerisi, yüksek itibar ve yeterli caydırıcılığa sahip olmalıdır. Bu anlamda bölgesel güç olabilmek için lider devlet olma yolunun izlenmesi önerilebilir. Bununla birlikte, liderlik gönüllü bir takipçiliğe ihtiyaç duymaktadır. Takipçisi olmayan devlet lider olamayacaktır. Türkiye'nin bulunduğu bölgede başat devlet olabilmesinin yolu,

⁶⁴ Selahattin Çelik, “GÜNÜMÜZDE TÜRKİYE’NİN JEOPOLİTİK KONUMU.”, *Journal of International Social Research* 13, sy 74 (2020), <https://avys.omu.edu.tr/storage/app/public/mutlu.kaya/146451/konum.pdf>.

⁶⁵ Faruk Kaya, “COĞRAFİ POTANSİYELLERİ TEMELİNDE TÜRKİYE JEOPOLİTİĞİ VE DÜNYA SİYASETİNDEKİ YERİ”, *Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 3, sy 2 (30 Ekim 2017): 10.

⁶⁶ “Türkiye Genel Bakış”.

⁶⁷ “Türkiye | Factsheets | OECD PISA 2022 Results”, OECD, erişim 26 Mayıs 2024, <https://www.oecd.org/publication/pisa-2022-results/country-notes/turkiye-d67e6c05/>.

ekonomik, askeri, siyasi ve teknolojik açılardan belirli bir seviyeye ulaşabilmesine bağlıdır.

Ulaştığı güç seviyesi kapsamında, kendi çıkarlarını savunabilecek kapasitede olmalı ve gerektiğinde, bölgesinde bölge dışı güçlerin etkin olmasını engelleyebilmelidir. Başat güç olmak yolunda ilerleyen Türkiye'nin belirli alanlarda bölgede en etkin devlet olması gerekmektedir. Söz konusu alanlardan en önemlileri; ekonomi, askeri güç, siyasi güç ve teknolojidir. Türkiye'nin, kendi bölgesel dinamikleri ölçüsünde, hâkim güç olabilmesi için izlemesi gereken yolun karma bir yol olduğu düşünülmektedir. Tam olarak liderlik yapma durumu olmayan ve bölgede güç kullanabilecek bir konjonktüre sahip olmayan Türkiye, ülkelere ve zaman göre değişen çözümler uygulamalıdır. Bölgelerde ortaya çıkan gelişmelerde, bölgesel güçlerin yanında, küresel güçlerin de payları bulunmaktadır. Bölge içerisindeki gelişmelerde küresel güçlerin etkinliğinin fazlalığı veya azlığı ve bunun yanında, bölgenin öne çıkan güçlerinin aynı gelişmeler üzerindeki etkinliği, bölgesel güç statüsünün önemli göstergelerindendir.

Türkiye'nin, Dış İşleri Bakanlığı personellerinin 2024 yılına girmeden önceki sayısı 7.159 olmuştur.⁶⁸ 261 dış temsilciliği ile dünyanın en büyük 5. temsil ağına sahiptir. Bu anlamda Türkiye'nin dış politikaya ve diğer ülkelerle olan bağlantılarına son derece önem verdiği ve geliştirmeye çalıştığı görülmektedir. Buna ek olarak, Dışişleri Bakanlığı verilerine göre, bölgede güvenliği sağlamak üzere 2011 yılından bu yana 40 Milyar ABD doları harcamıştır. Arabuluculuk ve barışın temin edilmesi için bölgede öncü bir rol oynayan Türkiye, BM, AGİT ve İİT'de arabuluculuk ile dostlar/temas gruplarının aynı anda eş-başkanlığını yürüten tek ülke konumundadır. Bununla birlikte Türkiye, Avrupa temelli uluslararası kuruluşların oldukça büyük bir kısmının kurucu üyelerinden biridir.⁶⁹

Buna rağmen Türkiye, bölge içerisinde kendi çıkarları uyarınca siyaset yürütme fırsatına her zaman sahip olmamaktadır. Aksine yakın süreç içerisinde Türkiye karşıtı birçok anlaşmaların yapıldığı ittifak kurulduğu görülmektedir. Yakın tarih

⁶⁸ “2024 Yılı Performans Programı” (Dışişleri Bakanlığı, 2023), <https://www.mfa.gov.tr/data/BAKANLIK/DB-2024-yili-performans-programi.pdf>.

⁶⁹ “TÜRKİYE YÜZYILI'NDA MİLLÎ DİŞ POLİTİKA / T.C. Dışişleri Bakanlığı”, erişim 26 Mayıs 2024, <https://www.mfa.gov.tr/dis-politika-genel.tr.mfa>.

değerlendirildiğinde Kıbrıs meselesinde Afrika ülkeleri ve bölge ülkeleri de dâhil olmak üzere Türkiye beklediği desteği alamamıştır. Benzer bir şekilde sözde Ermeni Soykırımı'nın Almanya, Fransa, Rusya gibi ülkelerin ve son olarak 2021'de ABD'nin tanınması sürecinde Türkiye, gitgide ilişkilerini geliştirmekle ve güçlenmekle birlikte istediği politikayı uygulama konusunda zorluklarla karşı karşıya kalmıştır.

2.7.5. Nitel Faktörler

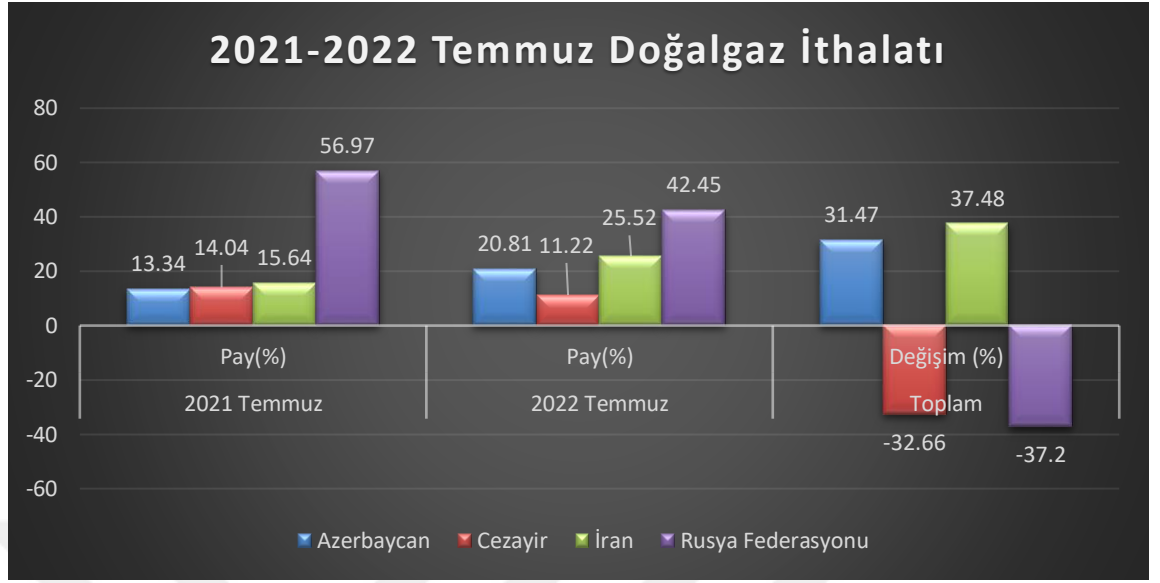
Çalışmanın başında belirlenen bölge dâhilinde, Türkiye bölge içinde oldukça derin bağlara sahiptir. Bin yıllardır Anadolu coğrafyası ile bağlantılı olan Türk halkı, İslam dinini seçtikten sonra diğer İslam devletleri ile de yakınlaşmış ve bölgede kurduğu devletler içerisinde diğer bölge halkları ile kültürel olarak yakın ilişkiler kurmuştur. Özellikle Osmanlı Devleti'nin bakiyesi olması hasebiyle, bölgede öncü bir rol üstlenen Türkiye, DAES ve PKK'nın saldırıları gibi bölgede yaşanan gelişmelerde de kimi zaman küresel aktörlerle karşı karşıya gelerek bölgede barış ve güvenliğin sağlanmasına katkıda bulunmuştur.

Türkiye'nin MB'de sahip olduğu pek çok rakip ve küresel güçlerin bölgeye yönelik müdahaleleri nedeniyle, bölgesinde attığı adımlarla kabul gören bir devlet olduğunu söylemek güçtür. Uluslararası düzenin günümüzdeki yapısından memnun olmayan Türkiye, özellikle “Dünya Beş'ten Büyüktür” yaklaşımıyla bu memnuniyetsizliğini BM nezdinde de dile getirmektedir.⁷⁰ Türkiye bulunduğu bölge dâhilinde, bölgesel oluşumlara öncülük ederek veya destekleyerek, bölge içi istikrarın sağlanmasına ve çıkarlarının garanti altına alınmasına çalışmaktadır. Bu kapsamda özellikle Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatı'nın (KEİ), Türkiye'nin bölgede attığı en önemli adımlardan biridir.

Türkiye mevcut durumda, henüz savunma sanayii, enerji ve ekonomi gibi bazı kritik alanlarda kendi kendine yetememekte veya henüz kaynaklarını çeşitlendirememektedir.

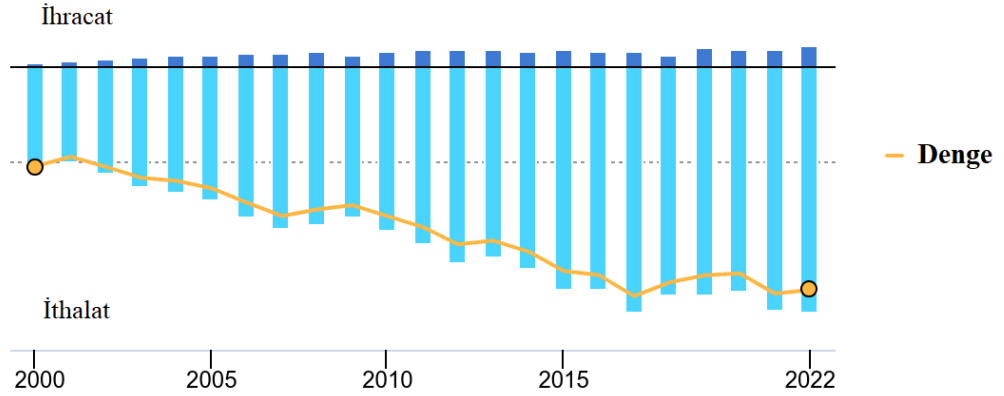
⁷⁰ “T.C.CUMHURBAŞKANLIĞI : ‘Dünya 5'ten Büyüktür; BM Küresel ve Bölgesel Sorunlara Ağırlığını Koymalıdır’”, erişim 26 Mayıs 2024, <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/1373/dunya-5ten-buyuktur-bm-kuresel-ve-bolgesel-sorunlara-agirligini-koymalidir>.

Tablo 2.1: 2021-2022 Doğalgaz İthalatı

Kaynak: “Doğalgaz Piyasası Sektör Raporu” (Ankara: Enerji Piyasası Düzenleme Kurulu Strateji Geliştirme Dairesi Başkanlığı, 2022).

Tablo 2.2: 2021-2022 Türkiye Enerji Ticareti

Kaynak: “Türkiye - Countries & Regions”, IEA, erişim 26 Mayıs 2024, <https://www.iea.org/countries/turkiye>.)

Tablolarda görüldüğü üzere, Türkiye’nin enerji ithalatı yüksek seviyede olup, bölgede rekabet içerisinde olduğu Rusya ve İran gibi ülkelere bağımlılığı devam etmektedir. Bu kapsamda, bölgede istediği adımları atması konusunda engeller

bulunmaktadır. Bölgede özellikle Sünni İslam açısından öncü konumda olan Türkiye, özellikle müzik, sinema ve turizm bakımından bölgenin öncüsü konumundadır. Uluslararası arenada mevcut bulunan güç dengelerini iyi takip eden Türkiye, attığı adımlarla da BG olma arzusunu ortaya açık bir biçimde koymaktadır.

2.8 Başat Güç Olma Yolunda Türkiye

Mearsheimer'a göre, başka bölgelere güç aktarımı yapma yetisine ve arzusuna sahip ülkeler dahi öncelikle kendi bölgelerine odaklanmalı ve bu bölgelerde bir otorite tesis etmelidir.⁷¹ Bununla birlikte, bu başat olma durumunun her zaman başarılması kolay olmamakta bazen ise mümkün olmamaktadır. Küresel güçlerin bölgesel güçlere ve bulundukları bölgelere yönelik müdahaleleri, bu durumların mümkün kılınmasını zorlaştırmaktadır. Bu duruma örnek olarak, Türkiye ve Çin örnekleri ele alınabilir. Bakıldığında, iki ülkenin güç pariteleri arasında farklılık bulunsa da iki ülkenin de karşısında bölgesinde etkin bir güç olmasını engelleyen ve küresel aktörlerle de iş birliği içerisinde olan komşuları bulunmaktadır.

Çin'in bulunduğu bölgede gerek askeri gerek nüfus büyüklüğü ya da ekonomik olarak diğer devletlerin hepsinden üstün olduğu tartışmasız bir gerçektir. Bununla birlikte, gerek bölgenin diğer ülkelerine yönelik ABD ve müttefikleri tarafından gerçekleştirilen askeri ve ekonomik yardımların yanı sıra sağlanan siyasi destek, gerekse de bölge ülkelerinden Japonya ve Güney Kore gibi bazılarının kolektif tutum içerisinde olmaları, Çin'in bölgede bir tahakküm inşa etmesini engellemekte ve bölge ülkelerini bastırmasının önüne geçmektedir.

Bu durum Türkiye açısından, güç projeksiyonu dikkate alındığında farklılık arz etse de esas olarak, Türkiye'nin de karşısında benzer bir şekilde, küresel aktörler tarafından desteklenen aktörler bulunmaktadır. Türkiye'nin bulunduğu bölgede önemli aktörler olan Yunanistan, BAE, Suudi Arabistan ve İsrail'in AB ve ABD gibi küresel aktörlerin tutumlarından faydalanan bölgede kendilerine avantajlı bir konjonktür inşa etme çabaları gözden kaçmamalıdır. Buna ek olarak, bahsedilen durumdan farklı bir biçimde, Çin ve Rusya gibi ülkelerle iletişimi güçlü olan, bununla birlikte, bölgede daha farklı bir ajandası bulunan İran'ın etkisi de göz önünde tutulmalıdır.

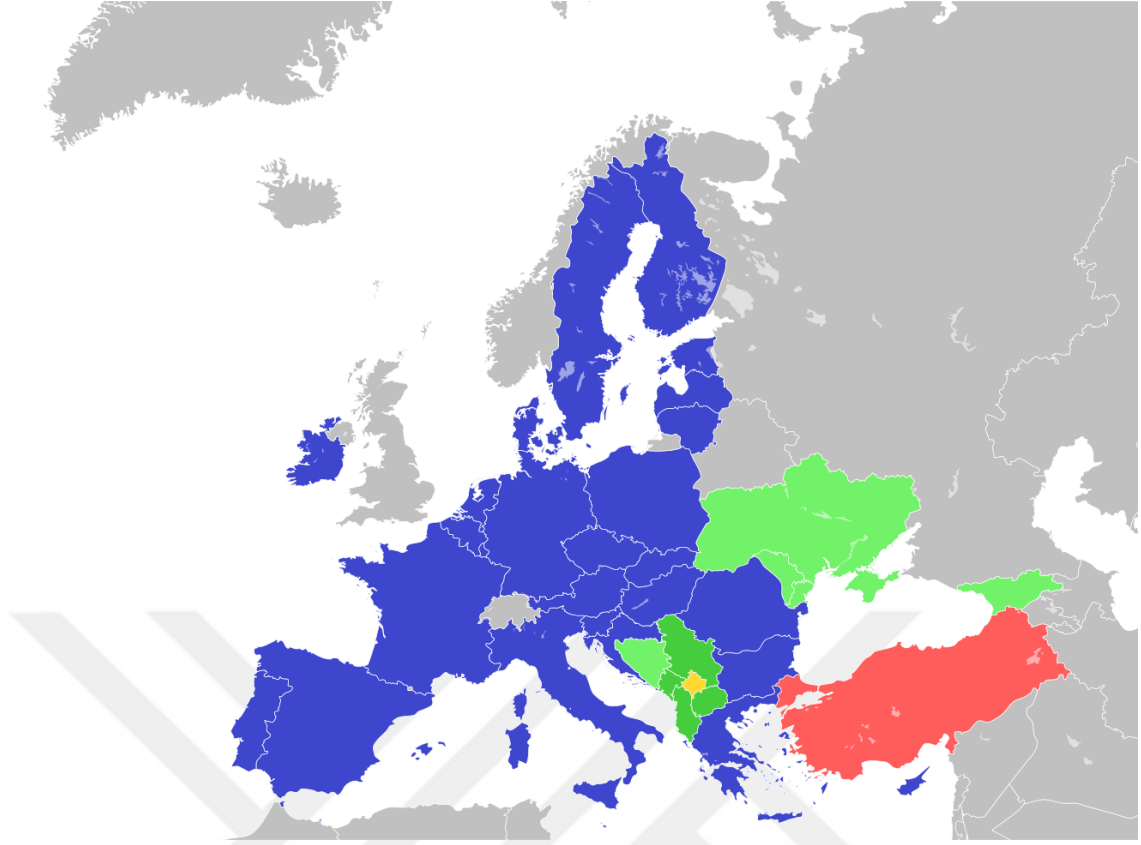
⁷¹ Mearsheimer, *a.g.e.*

Bölge ülkelerinin birbirlerine belirli alanlarda üstünlükleri olsa da, tam olarak başat olunabilecek bir güç farkının bulunmaması, küresel güçlerin bölgeye etkilerinin daha kolay ve daha kuvvetli bir hale bürünmesine yol açmaktadır zira, zaten düşük oranda farklarla kurulan güç dengesinin, küresel güçlerin stratejik hamleleriyle değiştirilmesi oldukça olası bir durumdur.

İstikrar, toprak bütünlüğü ve anlaşmaların uygulanması gibi temel hedeflerin garanti altına alınması, uluslararası ilişkiler çalışmalarının temel konularındandır. Uluslararası alanlarda olduğu gibi bölgesel güvenlik düzenlerinde de bazı ülkeler gerek bu düzenin kuruluşu, gerek sürdürülmesi ve gerekse de yıkılışı konusunda kritik rol oynamaktadırlar. Türkiye kendi bulunduğu bölge açısından, ve hatta çevreleyen bölgeler kapsamında, gerek tarihi gerekse de ekonomik ve askeri gücüyle büyük önem oynamakta ve kritik önemde bulunan ülkelere biri olarak öne çıkmaktadır. Bununla birlikte, bir başat güç olma yolundan henüz uzaktır.

Kurulduğu dönemden itibaren Türkiye Cumhuriyeti, uluslararası konjonktür ve çevreleyen ülkelere bulunan küresel güç varlığı veya rekabeti dolayısıyla bölgesel dinamikleri zorlayacak kapasiteye erişme şansı bulamamıştır. Türkiye'nin I. Dünya Savaşı sonrası Avrupalı güçler tarafından sıkıştırılan coğrafyası, II. Dünya Savaşı sonrası ABD – SSCB çekişmesine sahne olmuş, 1991 sonrası ise dünya başlangıçta tek kutuplu bir hal almıştır. ABD'nin başat gücünün zayıflaması, dünyanın çok kutuplu bir yöne evrilmesi ve bölgesel güç mefhumunun öne çıkmasıyla birlikte, Türkiye'nin de bulunduğu bölgede daha fazla söz sahibi olmasının yolu açılmıştır.

Türkiye'nin çevresindeki alanlar incelemeye alındığında, Balkanlar'da AB'nin etkisi büyüktür. Balkan ülkelerinin bir kısmı AB'ye üye olmuşken, bir kısmı ise halihazırda üyelik sürecinde devam etmektedir.

Şekil 2.4: AB Potansiyel Genişleme Haritası

Kaynak: “Avrupa Birliği’nin gelecekteki genişlemesi”, içinde Vikipedi, 14 Nisan 2024, https://tr.wikipedia.org/w/index.php?title=Avrupa_Birli%C4%9Fi%27nin_gelecekteki_geni%C5%9Flemesi&oldid=32489803.

Şekilde görüldüğü üzere, Balkanlarda AB denizi içerisinde çevrelenmiş olan birkaç Balkan ülkesi de AB’ye üyelik başvurusu yapmıştır. 2025 yılı sonrasında, Karadağ ve Sırbistan’ın AB’ye tam üye olması beklenirken, diğer ülkelerin ise süreçlerinin devamı ön görülmektedir.⁷² AB ve NATO üyesi Yunanistan ise Türkiye’ye karşı tamamen rakip, kimi zaman da düşmancıl olarak hareket eden bir strateji izlemektedir. Türkiye’nin son yıllarda hızlı bir şekilde büyümesi ve özellikle askeri gücünün bölge ortalamalarının oldukça üzerinde bir seyir izlemesi nedeniyle Yunan dış siyaseti de bu anlamda yeniden şekillenmiştir. Yunanistan, Bölgeye Fransa ve ABD gibi ülkeleri özellikle üs kurmalarına izin verme ve askeri iş birliği antlaşmaları imzalama yollarıyla bölgeye çekmekte ve Hindistan gibi ülkelerle de Türkiye’nin anlaşmazlıklarını kullanarak yakın ilişkiler kurmakta ve Türkiye’yi dengelemeye

⁷² “Strategy for the Western Balkans: EU Sets out New Flagship Initiatives and Support for the Reform-Driven Region”, Text, European Commission - European Commission, erişim 04 Mayıs 2024, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_18_561.

çalışmaktadır.

Şekil 2.5: Türkiye'nin etrafındaki ABD üsleri

Kaynak: Fatih ÇEKİRGE, “Haritadaki üslerle kongre raporu birleşince... Haritadaki müthiş soru”, 22 Ocak 2023, <https://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/fatih-cekirge/haritadaki-uslerle-kongre-raporu-birlesince-haritadaki-muthis-soru-42207812>.

Şekilde görüldüğü üzere Dedeagaç’tan Kıbrıs’a kadar birçok noktada konuşlanan ABD güçleri, daha fazlası için de Yunan makamlarıyla iletişimde. ⁷³ Bu duruma ek olarak, Fransa ile imzalanan savunma iş birliği antlaşması da Türkiye tarafından tepki ile karşılanmıştır. ⁷⁴ Bununla birlikte, Yunanistan’ın İsrail ile de iş birliğine giderek, Türkiye’ye karşı askeri önlemler aldığı bilinmektedir. ⁷⁵

Kafkasya ise henüz dinamik bir bölgedir. RF’nin etkisinin hala büyük olduğu bölgede, Türkiye’ye karşı bir savunma hattı niteliğinde olan Ermenistan, İran ve Batılı güçler tarafından sıklıkla kullanılmakta ve Türkiye’nin bölgedeki etkinliği sınırlandırılmaya çalışılmaktadır. Her ne kadar Karabağ Savaşı ile girilen süreçte yumuşamaya yönelik açıklamalar gelse de, Ermenistan bu duruma henüz hazır değildir. İran’ın Azerbaycan ve Türkiye yaklaşmasından büyük rahatsızlık

⁷³ Atilla Ural says, “New US military buildup on Greek islands”, *United World International* (blog), 18 Ağustos 2023, <https://uwidata.com/31373-new-us-military-buildup-on-greek-islands/>.

⁷⁴ “Hulusi Akar’dan Yunanistan ve Fransa anlaşmasına tepki: Gereken ne tedbir varsa alıyoruz”, *BBC News Türkçe*, erişim 13 Mayıs 2024, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-58843484>.

⁷⁵ Yusuf Emir Işık, “Yunanistan’ın İsrail’den hava savunma sistemi tedarik edeceği iddiası”, *DefenceTurk* (blog), 19 Nisan 2024, <https://www.defenceturk.net/yunanistanin-israilden-hava-savunma-sistemi-tedarik-edecegi-iddiasi>.

duyduğu herkesçe bilinen bir gerçektir. Özellikle İran içerisinde bulunan büyük miktardaki Türk kökenli vatandaşın milliyetçiliklerinin yükselişe geçmesi durumu, İran'ın dikkatle takip ettiği meselelerdendir. Bu kapsamda İran, Ermenistan – Azerbaycan arasında yaşanan savaşta dahi Ermenistan tarafına destek vermiştir.⁷⁶ Bölgede Türkiye'den sonra en güçlü ikinci orduya sahip olan İran, dünyada 14. sıradadır. İran, özellikle sahip olduğu balistik füze kabiliyetiyle, dikkate alınması gereken bir güçtür.⁷⁷

Uluslararası ilişkiler yazımında MENA⁷⁸ olarak adlandırılan bölge incelendiğinde ise, İsrail, BAE, Suudi Arabistan (SA), İran ve Mısır gibi güçlerin Türkiye ile rekabeti göze çarpmaktadır. Özellikle İsrail'in küresel güçler tarafından desteklenmesi, bölgede oluşabilecek herhangi bir gerginliğe karşı caydırıcı bir niteliktedir. İsrail'in Filistin çatışmalarında neredeyse bütün Batılı devletlerden destek açıklamalarının gelmesi ve İran'la yaşanan füze krizinde bölgeye yapılan yığınaklar, bu durum için gösterge niteliğindedir. Ek olarak, bölgede Suriye, Irak ve Lübnan gibi ülkelerde özellikle ABD ve Fransa gibi bölge dışı güçlerin varlığı, bölge ülkelerinin hareket alanını kısıtlayıcı niteliktedir. Kafkasya'daki ve Kuzey Karadeniz'deki varlığı kapsamında, söz konusu akademik çalışma kapsamında belirlenen geniş kapsamlı bölgenin bir üyesi olarak RF, Suriye'deki varlığı ve müdahaleleri ile güçlü bir duruş sergilemektedir. RF'nin 2018 yılında Suriye hava sahasını kapatması sonrası, Türk hava kuvvetlerinin kısıtlı harekât yapması, bölgede istenilen sonuçların alınamamasına neden olmuştur.

Mısır bölgenin en önemli askeri güçlerinden birisidir. Dünya çapında en güçlü 15. orduya sahip olan Mısır, sahip olduğu helikopter gemileriyle de bölgenin en önemli askeri güçlerindendir.⁷⁹ Özellikle Sisi Yönetiminde ilişkilerin kopma noktasına

⁷⁶ Kemal Çiçek, “Prof. Dr. Kemal Çiçek | İran'ın Zengezur Koridoru kâbusu ve Ermenistan'a bakışı”, *Independent Türkçe*, 23 Ekim 2022, <https://www.indyturk.com/node/567466/t%C3%BCrki%C3%87yeden-sesler/i%C3%87ran%C4%B1n-zengezur-koridoru-k%C3%A2busu-ve-ermenistana-bak%C4%B1%C5%9F%C4%B1>.

⁷⁷ “2024 Military Strength Ranking”.

⁷⁸ MENA İngilizce Middle East – North Africa kelimelerinin baş harflerinden oluşmakta olup Kuzey Afrika'dan başlayarak Arap yarımadasıyla beraber Levant ve Mezopotamya bölgelerini de içine alan birbiriyle oldukça bağlantılı bölgeler bütünüdür. Greater Middle East (Büyük Ortadoğu) olarak da bilinen bölge ağırlıklı Arap coğrafyasını ifade etse de kimi zaman İran ve Türkiye gibi ülkeler de bu haritaya eklenmektedir.

⁷⁹ “2024 Military Strength Ranking”.

gelmesi ve Sisi'nin Türkiye'ye rakip ülkelerle stratejik yakınlıklar kurması nedeniyle bölgedeki rakip ülkelerden biri haline gelmesine neden olmuştur. Öyle ki, Doğu Akdeniz üzerinde gerçekleşen kıta sahanlığı tartışmalarında Mısır, kendisine daha az bir alan düşmesine rağmen Yunanistan ile antlaşma imzalamıştır. BAE ve SA, Arap yarımadası ve Afrika üzerinde etkisini hızlı bir şekilde artırmış iki devlettir. İsrail ile sahip oldukları yakın ilişkiler, bu devletlerin bölgedeki konumunun değerlendirilmesine yol açmıştır. Bu kapsamda, özellikle BAE tarafından Kızıldeniz'in çıkışıındaki Sokotra adasının İsrail ile paylaşımına yönelik planlar yapılması,⁸⁰ Sudan'da ilişki kurdukları Cancavid milislerinin Libya'ya taşınarak, iç savaşın gidişatının değiştirilmeye çalışılması⁸¹ ve Mısır'da yapılan büyük yatırımlar⁸² bölgede konumunu yükseltmesine olanak sağlamıştır.

Söz konusu durumlar incelendiğinde, Türkiye'nin, her ne kadar bölgedeki ülkelere kıyasla güçlü bir devlet olsa da, rakip devletlere üstünlük sağlayabileceği başat bir siyasi, ekonomik veya askeri gücü bulunmamaktadır. Bu aleyhteki şartların Türkiye'nin lehine çevrilebilmesinin yolunun, Türkiye'nin dışarıda güçlenerek söz konusu alt bölgelere güçlü bir şekilde giriş yapmasından geçtiği düşünülmektedir.

Çin'in kendi iç meseleleri ve Tayvan meselesi de dâhil pek çok konuda bölgesinde etkin olabilmesinde bu stratejinin etkili olduğu düşünülmektedir. Türkiye'nin bölgesel güç olarak itibar görebilmesi için kendisine rakip olarak çıkabilecek ülkelere baskın gelebilmesi ve bölgenin dışındaki güçlerin bölgeye müdahalesine izin vermemesi gerekmektedir. Bununla birlikte, kendisini de bölge dışı güçlere karşı savunabilecek yeterliliğe sahip olması gerekmektedir. Aksi taktirde, bölge devletleri başka liderler arayışına girecek veya başka devletler güçlerini kanıtlayabilecektir.

Türkiye'nin geçmişte halihazırda bulunduğu bölgede kurduğu Selçuklu ve Osmanlı gibi büyük devletler yoluyla pek çok milleti egemenliği altında birleştirmesi, bir

⁸⁰ Hacer Başer, "Yemen'in stratejik Sokotra Adası'nda BAE'nin askeri emelleri tartışılıyor", erişim 13 Mayıs 2024, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/yemenin-stratejik-sokotra-adasinda-baenin-askeri-emelleri-tartisiliyor-/1963825>.

⁸¹ Süleyman El-Ceddi, Cancavid milislerini Libya'ya götüren BAE'li yetkilileri biliyoruz, 09 Mart 2020, <https://www.trthaber.com/haber/dunya/cancavid-milislerini-libyaya-goturen-baeli-yetkilileri-biliyoruz-465617.html>.

⁸² Mohammed Magdy, "BAE'nin 35 milyar dolarlık yatırımı Mısır ekonomisini kurtaracak mı?", 11 Mart 2024, <https://www.al-monitor.com/tr/originals/2024/03/baenin-35-milyar-dolarlik-yatirimi-misir-ekonomisini-kurtaracak-mi>.

imparatorluk kültürüne haiz olmasını da beraberinde getirmiştir. Türkiye'nin başat devlet olma kapsamında bölge güvenliğini sağlamaya yönelik girişimleri, liderliğini kabul ettirme çabaları ve diğer aktörleri yönlendirme çabaları olmuştur. Devletlerin yönelimleri ve konuya göre kendilerine has tasarrufları bölgesel güç olarak değerlendirilmeleri konusunda büyük rol oynamaktadır. Türkiye'nin attığı bahse konu bu adımlar, Türkiye'yi başat bir BG adayı olarak öne çıkarmaktadır. Türkiye, bölgesinde pek çok adım atmaya çalışmaktadır. Ancak, henüz eksik kaldığı konular ve BÜG olan RF'nin bölgedeki varlığı, Türkiye'nin bu olgunluğa erişmesine olanak vermemiştir.

Mevcut durum şartları dâhilinde, Türkiye'nin bölgede kutuplaşmanın fazlalığı nedeniyle iş birliği veya devletler arası güç farkının az olması nedeniyle askeri güç ile ulaşabileceği bir liderlik pozisyonu bulunmamaktadır. Özellikle bölgede tahakküm oluşturmak açısından askeri gücün kullanılması, bölgeye küresel güçlerin müdahil olmasına zemin hazırlayacak ve Türkiye'nin önü kesilecektir. Bu konuda bölge ülkelerinden özellikle Yunanistan ve İsrail öne çıkmaktadır. Bölgedeki güç dengesi öncelikle ekonomik ve siyasi açıdan bozulmalıdır ki askeri gelişmeler yaşandığında bu iki alan söz konusu gelişmeleri destekleyebilmelidir. Bu bağlamda, Türkiye'nin bölgesinde lider konuma yükselebilmesinin yolu ekonomik ve siyasi üstünlükten geçmektedir. Bu üstünlüklerin ikisini de en kolay ve kazançlı şekilde elde edebileceği yegâne bölge Afrika'dır. Bununla birlikte, siyasi ve ekonomik kazanım elde edilebilmesi ve edildikten sonra muhafaza edilebilmesi için de askeri ve yumuşak güç unsurlarının kullanılmasından da çekinilmemelidir.

3. Afrika ve Türkiye Açısından Önemi

Afrika kıtası dünyada insan yerleşiminin en eski olduğu kıta olması hasebiyle, her zaman merak edilegelmiştir. Kıtanın isminin kökenine yönelik çeşitli araştırmalar ortaya koyulmuş ve rivayetler incelenmiştir. Bu konuda öne sürülen görüşlerden en kabul göreni, Romalıların Kartacalılarla olan savaşlarının ardından “Afri” kabilesi ile karşılaşmaları ve Afrilerin toprakları anlamında kullanılan “Afri-terra” kelimesini bölgesel anlamda kullanmaları ve zamanla bu ismin kıtaya mâl olmasını benimsemektedir. Bununla birlikte, bu konuya yönelik farklı yaklaşımlar da bulunmaktadır. Buna göre, Kartacalıların ataları Finikeliler, toz anlamındaki “afar”, meyve anlamındaki “friqi” ve mısır anlamındaki “pharika” kelimelerinden Afrika kelimesini türetmiştir. Bir başka görüş ise, Yunanca’daki soğuk olmayan yer anlamında kullanılan “aphrikē” kelimesinin Kuzey Afrika için kullanıldığını ve zamanla tüm kıtaya mal olduğunu belirtmektedir.

Eski Yahudi tarihçi Flavius Josephus, Afrika’ya adının Libya’yı ele geçiren ve İbrahim peygamberin torunu olan Ephraim tarafından verildiğini belirtmektedir.⁸³ Sevilalı İsidor, Etymologiae adlı eserinde, Afrika adının Latince güneşli demek olan “aprica” kelimesinden geldiğini söylemiştir. 1881 yılında Massey, kelimenin Mısırca’da bulunan ve “Ka’nın ağzına dönme” anlamını taşıyan “af-rui-ka” cümlesinden oluştuğunu, ve Mısırlıların soylarının geldiği yeri ifade ettiğini ifade etmiştir. Son olarak Michèle Fruyt ise, Latincedeki güney rüzgârı manasını taşıyan “africus” kelimesinin bu kıtaya ismini verdiğini belirtmiştir.⁸⁴

Kıta Afrika’sının tarihi, insanlığın ortaya çıkışı kadar eski olup, başlangıcı modern insanlığı tanımlayan “*Homo Sapiens*” in varoluşuyla öne çıkmaktadır. Günümüzde bilinen insanlığa dair en eski kalıntılara, Afrika’nın doğu kesimlerindeki Etiyopya ve Tanzanya devletlerinin hüküm sürdüğü coğrafyada rastlanmıştır. Bununla beraber bahsedilen bölge, Aksum ve Mısır krallıkları gibi pek çok önemli medeniyetin mukîm olduğu bir bölge olması hasebiyle, insanlık tarihinde oldukça önemli bir yer tutmaktadır.

⁸³ Flavius Josephus, *Antiquities of the Jews*, Book 1, Chapter 15 erişim 05 Mayıs 2024, <https://www.biblestudytools.com/history/flavius-josephus/antiquities-jews/book-1/chapter-15.html>.

⁸⁴ Klincksieck, *Revue de Philologie* 1976/T50,1, 1st edition (Klincksieck, 2004): 231-238.

Gerek yüzölçümü gerekse de nüfus yoğunluğu bakımından dünyada birinci sırada yer alan Asya'dan sonra ikinci sıraya yerleşen Afrika, içerisinde bulundurduğu ülke sayısı bakımından ise, birinci sıradadır. Bir parçası olarak kabul gören adalar da dahil edildiğinde 30,8 milyon km² alan kaplayan Afrika, bu yanıyla dünyanın %6'sını, karasal anlamda ise %24,4'ünü temsil etmektedir.⁸⁵ Jeopolitik konumu incelendiğinde, Akdeniz, Kızıldeniz, Hint Okyanusu ve Atlas Okyanusu ile çevrelenmiş olan Afrika, Mısır üzerinden kontrolünde bulundurduğu Süveyş Kanalı ile, Cibuti ve Somali'nin önemli ölçüde etkin olduğu Babülmendep Boğazı ve bunun yanında İspanya, Fas ve Birleşik Krallık'ın arasında paylaşılan Cebelitarık Boğazı üzerinde etki sahibidir. Kıtada halihazırda, BM'nin kabul ettiği 54 devletin yanında, 3 adet de üye olmayan devlet bulunmaktadır.⁸⁶

Dünya üzerinde daimî yaşamın olduğu kıtalar içerisinde en fazla genç nüfusu barındıran kıta Afrika'dır. Afrika popülasyonunun yaklaşık olarak yarısının 19 yaş altında olması hasebiyle kıta çok dinamik bir yapıya sahiptir. Yüzölçümü açısından Afrika'nın en geniş ülkesi Cezayir, nüfus olarak incelendiğinde ise en büyük ülke olarak Nijerya öne çıkmaktadır. Özellikle Doğu Afrika'da bulunan kalıntılar kapsamında, insanlığın doğum noktası olarak göze çarpmaktadır. Homo Sapiens olarak nitelendirilen insanlığa dair en eski bulgular yaklaşık 200.000 sene önce bugünün Etiyopya topraklarında yaşayan toplulukları işaret etmektedir. Afrika içerisinde Ekvatorial, Subekvatorial, Step, Çöl ve Akdeniz olmak üzere 5 farklı ana iklim çeşidini barındıran ve ekvatorun hem kuzey hem de güneyinde yer aldığı için yaz ve kış mevsimlerini beraber yaşayan tek kıtadır.⁸⁷

İrksal, kültürel ve lisan açısından oldukça çeşitli bir yapıda olan Afrika, 19. yüzyılda Avrupa ülkeleri tarafından sömürgeleştirilmiştir. Berlin Konferansı kıtayı paylaşma amacıyla düzenlenmiş ve Afrika, Avrupa güçleri arasında pay edilmiştir. Günümüz Afrika devletleri ise 20. yüzyıldaki dekolonizasyon süreci ile birlikte ortaya çıkmıştır. Ancak dekolonizasyon öncesi yaşanan sömürge dönemi Afrika ülkelerinde birçok bakımdan günümüzü hala şekillendiren derin etkiler bırakmıştır.

⁸⁵ Mustafa Efe, *Afrika'yı Anlamak ve Afrika-Türkiye İlişkileri* (Murat Kitap Ve Yayınevi, 2015): 14.

⁸⁶ Bunlardan ikisi Somali topraklarında bulunan Somaliland ve Puntland iken, diğeri ise Fas topraklarında bulunan Batı Sahra'dır.

⁸⁷ "05Africa", Ankara Üniversitesi Açık Ders Malzemeleri, erişim 23 Nisan 2024, https://acikders.ankara.edu.tr/pluginfile.php/118990/mod_resource/content/0/05Africa.pdf.

Uluslararası İlişkiler yazımında üzerinde sıklıkla durulan ve stratejik bir önem atfedilen Afrika, doğal kaynaklarının zenginliği, genç nüfus yapısı ve göze çarpan büyüme potansiyeli ile uluslararası ticaret ve diplomasinin ilgi alanına girmektedir. Dünya ticaretinde ve devletlerin ekonomisinde de vazgeçilmez olan petrol, doğalgaz, altın ve elmas gibi değerli maden ve mineralleri bolca bünyesinde bulunduran kıta, bu özelliğiyle uluslararası arenada azalmayan bir öneme sahiptir.

Uluslararası arenada potansiyelinin aksine Afrika, oldukça aşağı bir seviyede konumlanmıştır. Kıtada bulunan yer altı ve yer üstü zenginlikleri, büyük nüfus gücü ve jeopolitik konumu incelendiğinde, içerisinde bulunduğu bu çelişki, “kaynakların laneti”⁸⁸ olarak tanımlanmıştır. Bahse konu zenginliklerin içerisinde bugün Afrika, dünyanın en yoksul kıtası konumundadır.

Batı Afrika’da keşfedilen nehir ağları ile Afrika’nın iç kısımlarının keşfedilmeye başlanması ve kıtanın zengin doğal kaynaklarla dolu olduğunun görülmesi, Afrika’da sömürgecilik furyasını başlatmıştır. 16. yüzyılda İspanyol ve Portekizli kaşiflerle başlayan Afrika sömürüsü, 1884 ve 1885 yıllarında vuku bulan Berlin Konferansı sonrası doruğa ulaşmış ve Afrika’da sömürge toprağı haline gelmeyen veya kıta dışı güçler tarafından kontrol edilmeyen 2 devlet dışında bir yer kalmamıştır.⁸⁹ Özellikle Hindistan’ın İngiltere tarafından sömürgeleştirilmesiyle, bu sömürge toprağına giden yol üzerindeki toprakların da güvence altına alınması düşüncesi, İngiltere’nin Mısır’ı da işgal etmesine yol açmıştır. İngiltere aynı düşünceyle, Kızıldeniz çevresinde bulunan ve Afrika boynuzuna doğru uzanan Afrika topraklarını da büyük anlamda kontrol altına almıştır. Aynı şekilde 19. ve 20. yüzyıllarda Cezayir, Tunus ve Trablusgarp da devrin sömürgeci güçlerinin işgaline maruz kalmışlardır.⁹⁰

Sömürgeci ülkelerin baskı, zulüm ve sömürü politikaları doğrultusunda, Afrika ve Afrikalılar için nadiren yapılan yatırımlarla, genellikle düzenin aksamamasını sağlamak amaçlanmış, 500 yıl Portekiz sömürüsü altında olan Mozambik’te bir

⁸⁸ Pdraig Carmody, *The New Scramble for Africa 2e*, 2nd ed (Oxford: Polity Press, 2016): 15. Kendisi tanımlamada “resource curse” tabirini kullanmıştır.

⁸⁹ Söz konusu devletler Etiyopya ve Liberya’dır. Söz konusu devletler arasında Liberya, Amerika Birleşik Devletleri tarafından, özgür kölelerin gönderildiği bir bölge olarak kurulmuştur. Etiyopya ise, İtalya’ya karşı savaşıarak, bağımsızlığını muhafaza etmiştir.

⁹⁰ Ahmet Nafiz Ünalı ve Ceren Gürseler, ed., *Afrika’da Krizler, Kriz Yönetimi ve Türkiye* (Ankara: Akçağ Yayınları, 2019): 140.

Afrikalı doktor dahi yetişmemiş, Afrikalılar kendi ülkelerinde 3. sınıf vatandaş haline getirilmiştir.⁹¹ Bağımsız olan devletlerin elitleri ve eski sömürgeci devletler tarafından desteklenen darbeler, yeni reformların yapılması önünde büyük engel oluşturmuştur. Bu nedenle, *de jure* (hukuki) kazanılan bağımsızlıklar sonrası ticari ilişkilerinde zorluklar yaşayan Afrika ülkeleri, tek taraflı ve kendi aleyhlerine olan ilişkileri nedeniyle gelişim gösterememişlerdir.

20. yüzyılın sonlarına değin *de jure* olarak, “Batılı” güçlerin sömürüsü altında olan Afrika ülkeleri, kâğıt üzerinde elde ettikleri bağımsızlıkları sonrası yeni kurulmuş devletler sıfatıyla; ekonomilerinde, çoğunlukla kendilerini sömüren devletler nedeniyle dünya siyaset sahnesinde ve toplumsal olarak muhtelif sorunlarla karşılaşmışlardır. Bu sorunlara ek olarak, devletlerin sömürülen devletler olmaları hasebiyle; altyapı sorunları, sınır sorunları, eğitimsizlik ve yetişmiş iş gücü eksikliği gibi sorunlar durumu daha da kötüleştirmiştir. Günümüz post-kolonyal Afrika’ında da Afrikalı devletler, söz konusu sorunlara karşı mücadele vermektedirler. Sömürgeci devletlerin kurmuş oldukları ve dekolonizasyon süreci sonrası da sürdürmeye devam ettikleri düzen ve ilişkiler ağı, Afrikalı ülkelerin gelişmemelerinde büyük bir rol oynamıştır.

Sovyetlerin dağılmasıyla birlikte, Afrika’da oluşan güç boşluğu, kıtanın yeni aktörlere açılmasını sağlamış, özellikle jeostratejik önemi büyük olan Kızıldeniz kıyıları ve Afrika Boynuzu üzerinde Batı dışı küresel ve bölgesel aktörler etkinliğini artırmaya başlamıştır. Söz konusu bölgelerde yeni palazlanan aktörler, bölgede etkin olabilmek için büyük çabalar sarf etmektedir. Aynı şekilde, Batılı ülkeler de bölgedeki çıkarlarını korumak için tedirginlik içerisinde. Bu bağlamda, bahsedilen bölgelerde askeri hareketlilik artmakta ve istikrarsızlık yükselişe geçmektedir.⁹²

Türkiye ve Çin, diğer aktörlerle kıyaslandığında, kazan-kazan anlayışını daha öne çıkaran politikalar gütmektedirler. İki ülkenin de özellikle, eğitim, ekonomi ve askeri teknolojiler alanında Afrikalı devletlerle ilişkilerini geliştirmekte olması, Batılı güçleri rahatsız etmektedir.

⁹¹ Walter Rodney, *How Europe Underdeveloped Africa*, Rev. pbk. ed (Washington, D.C: Howard University Press, 1981): 205-207.

⁹² Serhat Orakçı, *Türkiye Afrika İlişkileri: Tarihi Süreç Yaklaşımlar ve Beklentiler* (İstanbul: İnsamer Yayınları, 2018): 15.

3.1 Afrika'nın Önemi

Halihazırda dünya nüfusunun 8 milyara ulaştığı bilinmektedir.⁹³ Daha önceleri nüfus bağlamında Çin'in gerisinde olan Hindistan ve Afrika günümüzde Çin'i geride bırakmıştır ve Afrika'nın nüfus büyüklüğü hem Çin'den hem de Hindistan'dan fazla duruma gelmiştir.⁹⁴ Afrika, 54 ülkede yaşayan 1,4 milyardan fazla insanla, Asya'dan sonra dünyanın en büyük ikinci ve en kalabalık ikinci kıtasıdır. Büyüklüğüne ve nüfusuna rağmen Afrika, uluslararası ilişkiler tartışmalarında genellikle ihmal edilmiş, birçok analist bunun yerine Avrupa, Asya ve Kuzey Amerika'nın daha gelişmiş bölgelerine odaklanmıştır. Bununla birlikte, kıtanın ekonomik, politik ve stratejik önemi artmaya devam ederken, Afrika'nın uluslararası ilişkilerdeki önemi göz ardı edilemeyecek derecededir.

Rönesans ve Reform süreçleriyle başlayan, Coğrafi Keşifler ile ivme kazanan ve Sanayi Devrimi ile tepe noktasına ulaşan Batı dünyasının gelişimi incelendiğinde, ekonomik başarının siyasi etki bağlamında büyük bir kaldıraç görevi gördüğü anlaşılmaktadır. Ekonominin gelişimi ve maddi rahatlığın getirileriyle, toplumların siyasi gelişmişlikleri de artmaktadır. Bu bağlamda, dekolonizasyon dönemi sonrası birer birer bağımsızlıklarını ilan eden Afrikalı devletlerin kendi istikrarlarını sağlamaya çalıştıkları dönemde de bu yönde girişimler olmuştur. Buna karşın, müstemlekeci devletlerin çekilirken kurdukları düzen nedeniyle yeni bağımsız devletler kendi düzenini kurmakta zorlanmıştır. Eski kolonilerin finansman talepleri ve projelerine karşı Batılı devletler, söz konusu devletlerin özellikle siyaset ve demokrasi alanlarındaki gelişmişliklerini, öne sürülen taleplerine karşı birer değerlendirme ölçütü olarak kullanmışlardır.

Yeni kurulan devletler, ekonomik açıdan sorunlu devletler veya yoksul devletler; finansmanlarını IMF, Dünya Bankası veya bu minvalde kurulan bölgesel kuruluşların yanında, ekonomik açıdan güçlü devletlerden sağlamaya çalışmaktadır.

⁹³ "World Population Clock: 8.1 Billion People (LIVE, 2024) - Worldometer", erişim 24 Şubat 2024, <https://www.worldometers.info/world-population/>.

⁹⁴ "Population of Africa (2024) - Worldometer", erişim 24 Şubat 2024, <https://www.worldometers.info/world-population/africa-population/>; "China Population (2024) - Worldometer", erişim 24 Şubat 2024, <https://www.worldometers.info/world-population/china-population/>; "India Population (2024) - Worldometer", erişim 24 Şubat 2024, <https://www.worldometers.info/world-population/india-population/>.

Bununla birlikte, İkinci Dünya Savaşı sonrası kurulan yeni dünya düzeninde inşa edilen, her ne kadar uluslararası kuruluş olsa da, gerek kuruluşları gerekse de kurucuları bağlamında Batı'nın daha etkili olduğu kurumlar olan IMF ve Dünya Bankası (DB) gibi kurumlar, faaliyetlerinde Batılı ülkelerin çıkarlarını dikkate almaktadır. 1946 – 71 yıllarında DB tarafından finansman sağlanan projelerin %75'i yol ve su gibi altyapı inşasını esas alan ve ülke ekonomisine somu katkı sağlaması beklenen projelerken, ilerleyen zamanlarda demokratik seçim ve aile planlaması gibi toplumsal projeler öncelenmeye başlanmıştır.⁹⁵

OECD raporlarına göre, en hızlı kentsel büyüme oranına sahip bölgeler arasında, Afrika'nın dünyada başı çekeceği öngörülmektedir. 2050 yılına kadar Afrika şehirlerine, 950 milyon kişilik bir nüfusun eklemeneceği düşünülmektedir.⁹⁶ Dünya Ekonomik Forumu tarafından 2018 yılında kullanıma sunulan rapora göre ise, 2050 yılında Afrika kıtasının nüfus büyüklüğünün 2050 yılında iki katı büyüklüğe ulaşacağı paylaşılmıştır.⁹⁷ Gelecekte dönüşeceği haliyle Afrika'nın, günümüz Çin'inin yerini alacağı ifade edilmektedir.⁹⁸ Söz konusu çalışmalar dikkate alındığında, Afrika'nın büyümeye ve yatırıma çok açık bir bölge olduğu ve büyüyen nüfus ve bağlantılı olarak büyüyen ihtiyaçlar doğrultusunda yapılan yatırımların kendilerini çok hızlı bir şekilde kazançlı duruma getirebileceği açıktır.

Afrika'nın Mısır, Fas, Nijerya gibi önde olan ülkeleri, sanayileşme düzeyleri, küresel ekonomiye entegrasyon kabiliyetleri ve sosyo-ekonomik yapılarının seviyesi ile büyüme potansiyelleri oldukça yüksek olan ülkelerdir. Kıta, dünya çapında değerli madenlerdeki rezerv ve üretim paylarıyla küresel aktörlerin dikkatini çekmektedir. 2022 yılı IMF verileri kapsamında toplam Gayrisafi Yurt İçi Hasılası'nın (GSYİH) 3,15 trilyon dolara ulaşmış olduğu bilinen kıtanın bu anlamda, küresel ekonominin

⁹⁵ Deborah Brautigam, *The Dragon's Gift: The Real Story of China in Africa* (Oxford [England] ; New York: Oxford University Press, 2009): 133.

⁹⁶ OECD/SWAC, *Africa's Urbanisation Dynamics 2020: Africapolis, Mapping a New Urban Geography*, West African Studies (Paris: OECD, 2020): 4, <https://doi.org/10.1787/b6bccb81-en>.

⁹⁷ Robert Muggah ve Katie Hill, "African Cities Will Double in Population by 2050. Here Are 4 Ways to Make Sure They Thrive", World Economic Forum, 2018, <https://www.weforum.org/agenda/2018/06/Africa-urbanization-cities-double-population-2050-4%20ways-thrive/>.

⁹⁸ "Rapport d'Information" (Sénat de la République Française, 2013).

yaklaşık %3,1'ini temsil ettiği belirtilmektedir.⁹⁹ 2021 yılında Afrika'ya 83 milyar dolarlık doğrudan yabancı yatırım (FDI) girişi gerçekleşmiştir. Bahse konu yıl özelinde Afrika'ya yapılan FDI girişleri, bir önceki yıla göre %113 oranında artış göstermiştir. Bu artış oranı, dünya genelindeki toplam FDI girişlerinin bir önceki yıla göre artış oranı olan %64'ü ve gelişmekte olan ekonomilere yapılan FDI girişlerindeki %30'luk artış oranını geride bırakmıştır.¹⁰⁰ Kıtada bulunan Kongo Havzası dünyanın en büyük ikinci ormanıdır.¹⁰¹ Toplamda dünya ormanlarının %17'sine ve tropik yağmur ormanlarının ise 4'te 1'ine sahiptir. Son yıllarda kıtanın akciğerlerine yönelik yapılan ormansızlaşma faaliyetleri, uluslararası toplumun da tepkisini çekmiş ve bölgenin dünyanın ekolojik dengesinde önemli bir paya sahip olduğu vurgulanmıştır.¹⁰² Buna ek olarak dünya ekilebilir arazilerinin %16'sı Afrika'da yer almakta bununla birlikte, söz konusu arazilerin yalnızca %40'ı kullanılmaktadır.¹⁰³ Ayrıca Afrikalı devletler, iklim değişikliği ve eşitsizlik kavramları gibi dünyada küresel anlamda mücadelede öne çıkarılan sorunlarda ön planda yer almıştır. Kıtanın, iklim değişikliğinin etkilerine karşı özellikle savunmasız olması nedeniyle, Afrikalı devletler büyük çaplı projeler de ortaya koymaktadır.¹⁰⁴

Afrika, dünya altın üretiminin %79,2'sini, elmasın %76,6'sını, kobaltın %75,5'ini, platinin %49'unu, vanadyumun %41'ini ve uranyumun %20,9'unu üreten zengin maden yataklarına sahip bir kıtadır. Bu yer altı kaynakları, Afrika'yı birçok ülkenin ilgisini çeken bir bölge haline getirmektedir. Örneğin, Nijerya, yaklaşık 5 trilyon metre küp gaz rezervi ile dünyanın önde gelen petrol ihracatçıları arasında yer almaktadır. Benzer şekilde, Sudan da önemli petrol üretim kapasitesine sahiptir; günlük 600 bin varil petrol üretimi yapılmakta olup, rafineriler, demiryolları, yollar, biyodizel ve enerji altyapısı gibi alanlarda yatırım fırsatları sunmaktadır. Sudan ayrıca demir, bakır, krom, çinko, tungsten, mika, gümüş, altın, hidroelektrik

⁹⁹ “İMMİB - Afrika Ekonomisi ve Dış Ticareti Hakkında”, İMMİB, 12 Haziran 2023, <https://immib.org.tr/tr/afrika-ekonomisi-ve-dis-ticareti-hakkinda>.

¹⁰⁰ A.g.e.

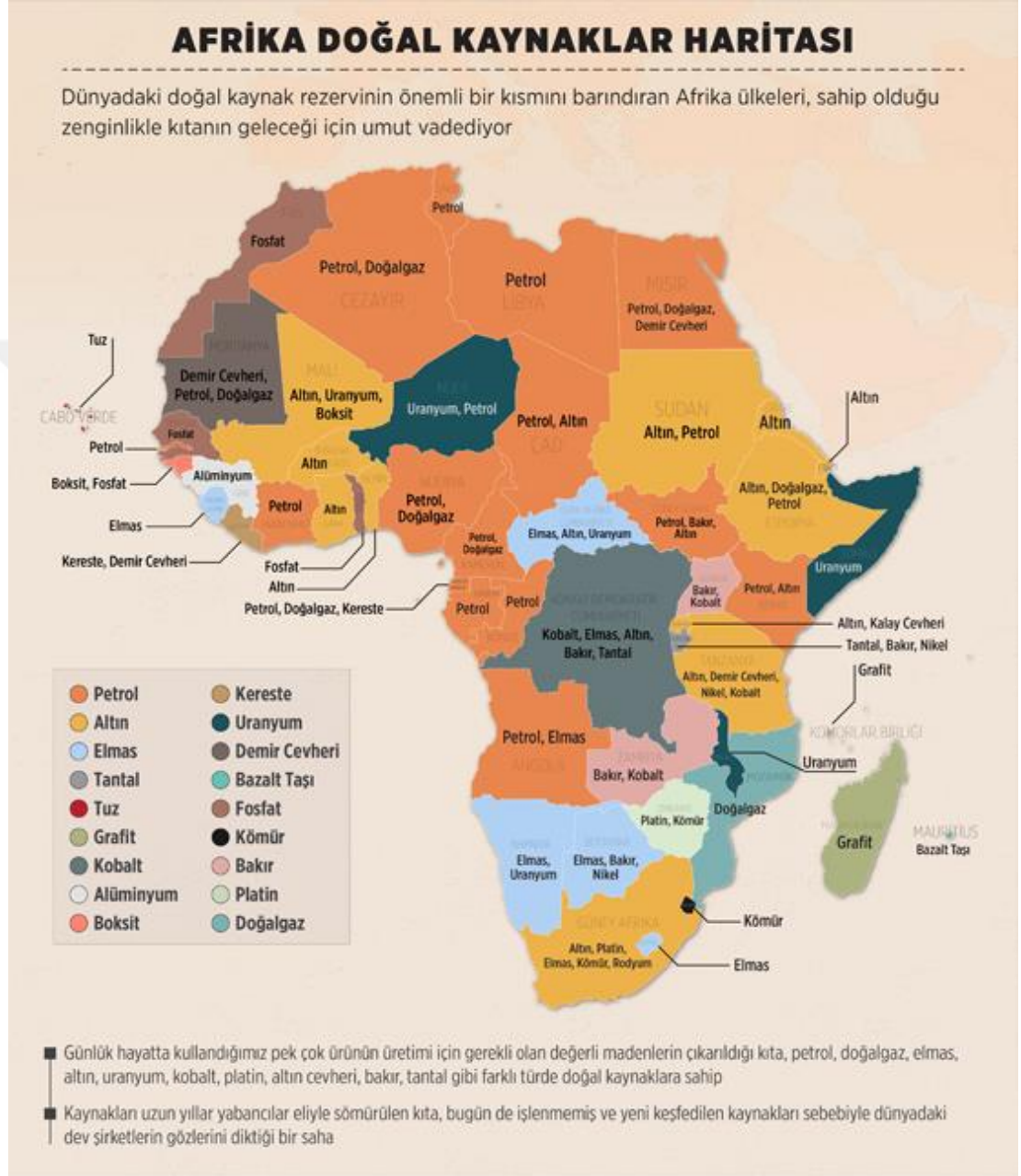
¹⁰¹ “Congolian Rainforests”, içinde *Wikipedia*, 08 Nisan 2024, https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Congolian_rainforests&oldid=1217878558.

¹⁰² Ali Engin Oba, “Türk Diplomasisi ve Afrika”, içinde *21. Yüzyılda Çağdaş Türk Dış Politikası ve Diplomasisi*, ed. Hasret Çomak (Kocaeli: Umuttepe Yayınları, 2010): 27-28.

¹⁰³ “İMMİB - Afrika Ekonomisi ve Dış Ticareti Hakkında”.

¹⁰⁴ “The thin green line that's holding back the Sahara desert”, erişim 13 Mayıs 2024, <https://www.ifad.org/en/web/latest/-/the-thin-green-line-that-s-holding-back-the-sahara-desert>.

kaynakları ve petrol gibi çeşitli doğal kaynaklarla, dünyanın en büyük gaz rezervlerinden birine sahiptir.¹⁰⁵

Şekil 3.1: Afrika'nın Doğal Kaynakları

Kaynak: "Afrika kaynaklarıyla gelecek vad ediyor", erişim 19 Mayıs 2024, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/afrika-kaynaklariyla-gelecek-vadediyor/869659>.

¹⁰⁵ Mehmet Öztürk, "Afrika'nın Artan Önemi ve Afrika'da Çin-Abd Rekabeti" (Yüksek Lisans Tezi, Bolu, Abant İzzet Baysal Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010): 30.

Şekilde görüldüğü üzere, kıtada pek çok stratejik maden rezervi bulunmaktadır. Dünya genelindeki doğal kaynakların %30'una ev sahipliği yapan Afrika,¹⁰⁶ dünya doğal gazının yüzde 8'ine ve dünya petrol rezervlerinin yüzde 12'sine ev sahipliği yapmaktadır. Kıta, dünyadaki altının yüzde 40'ına, krom ve platinin yüzde 90'ına kadarına sahiptir. Dünyanın en büyük kobalt, elmas, platin ve uranyum rezervleri Afrika'dadır. Dünyanın ekilebilir topraklarının %65'ini ve gezegenin iç yenilenebilir tatlı su kaynağının %10'u bölgede bulunmaktadır.¹⁰⁷ Akıllı cihazlarda kullanılan en önemli minerallerden olan koltanın yaklaşık %80'lik bir kısmı Afrika'da Demokratik Kongo Cumhuriyeti'nden çıkarılmaktadır.¹⁰⁸

Afrika'nın petrol ve doğalgaz açısından önemli rezervler bulundurması yönelik çekici bir merkez konumunda olması, küresel aktör devletler ve şirketlerin odağını üzerine çekmesine neden olmuştur. Özellikle Ukrayna – Rusya savaşı sonrası enerji kaynaklarının alternatif kaynaklardan temin edilebilmesi açısından önem arz etmektedir.¹⁰⁹

Afrika, dünya altın üretiminin %79,2'sini, elmasın %76,6'sını, kobaltın %75,5'ini, platinin %49'unu, vanadyumun %41'ini ve uranyumun %20,9'unu üreten zengin maden yataklarına sahip bir kıtadır. Bu yer altı kaynakları, Afrika'yı birçok ülkenin ilgisini çeken bir bölge haline getirmektedir. Örneğin, Nijerya, yaklaşık 5 trilyon metre küp gaz rezervi ile dünyanın önde gelen petrol ihracatçıları arasında yer almaktadır. Benzer şekilde, Sudan da önemli petrol üretim kapasitesine sahiptir; günlük 600 bin varil petrol üretimi yapılmakta olup, rafineriler, demiryolları, yollar, biyodizel ve enerji altyapısı gibi alanlarda yatırım fırsatları sunmaktadır. Sudan ayrıca demir, bakır, krom, çinko, tungsten, mika, gümüş, altın, hidroelektrik kaynakları ve petrol gibi çeşitli doğal kaynaklarla, dünyanın en büyük gaz

¹⁰⁶ “Sub-Saharan Africa”, Natural Resource Governance Institute, erişim 26 Mayıs 2024, <http://resourcegovernance.org/regions/sub-saharan-africa>.

¹⁰⁷ U. N. Environment, “Our Work in Africa”, UNEP - UN Environment Programme, 25 Ekim 2017, <http://www.unep.org/regions/africa/our-work-africa>.

¹⁰⁸ “Coltan | Earth Sciences Museum”, erişim 26 Mayıs 2024, <https://uwaterloo.ca/earth-sciences-museum/resources/detailed-rocks-and-minerals-articles/coltan>.

¹⁰⁹ Serhat Orakçı, “Enerji Krizi ve Afrika Kaynaklarının Artan Stratejik Önemi”, *İnsamer*, 2022.

rezervlerinden birine sahiptir.¹¹⁰

Afrika'nın petrol ve doğalgaza yönelik çekici bir merkez konumunda olması, küresel aktör devletler ve şirketlerin odağını üzerine çekmesine neden olmuştur. Özellikle Ukrayna – Rusya savaşı sonrası enerji kaynaklarının alternatif kaynaklardan temin edilebilmesi açısından önem arz etmektedir.¹¹¹

Son yıllarda ortaya konulan araştırmalar, petrol rezervlerinin gün geçtikçe azaldığını gözler önüne sermektedir. Petrol rezervlerinde yaşanması ön görülen bu kıtlık, devletlerin rekabetinin şiddetlenmesine yol açacaktır. Dünyada Orta Asya, Orta Doğu, Amerika kıtaları, Kutuplar ve Afrika; petrol üretimi konusunda göze çarpan bölgelerdir. Afrika kıtası içerisinde özellikle, Afrika Petrol Üreticileri Örgütü (APPO) 18 ülke¹¹² bu noktada öne çıkmaktadır.¹¹³

Afrika, iki ana sebepten dolayı gelişmiş ülkelerin dikkatini çekmeye başlamıştır. Evvela, Çin'den gelen yoğun talep nedeniyle hammadde fiyatlarının aniden yükselmesi ve zengin Afrika'yı yeniden çekici hale getirmiştir. İkincisi, küreselleşmenin etkisiyle artan insan hareketliliği, eski sömürgeci ülkeler için bir tehdit unsuru olarak Afrika'daki sorunları (yasadışı göç, güvenlik gibi) yeniden gündeme taşımaktadır.¹¹⁴ Söz konusu faktörler, 2000'li yılların başlarında Afrika'yı uluslararası ilişkilerin odak noktası haline getirmiştir.¹¹⁵

Kıta dışı ülkelerin, özellikle iç çatışmaların yaşandığı bölgelerde kendi çıkarları doğrultusunda müdahalede bulundukları sıkça gözlemlenmiştir. Sudan rejiminin dış ilişkiler sorumlularından Muhammed el-Mekki'nin, Sudan'ın değerli maden kaynakları üzerine yaptığı konuşmada tüm ülkelerin bu madenlere talip olduğunu söyleyerek, savaşın esas nedenlerinden biri olarak bunu göstermesi, bu durumu net bir şekilde açıklamaktadır. Bu, dış güçlerin Sudan gibi zengin doğal kaynaklara sahip

¹¹⁰ Mehmet Öztürk, “Afrika'nın Artan Önemi ve Afrika'da Çin-Abd Rekabeti” (Yüksek Lisans Tezi, Bolu, Abant İzzet Baysal Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010: 30).

¹¹¹ Orakçı, “Enerji Krizi ve Afrika Kaynaklarının Artan Stratejik Önemi”.

¹¹² “Membership - African Petroleum Producers' Organization (APPO)”, 22 Ocak 2020, <https://apposecretariat.org/membership/>.

¹¹³ Doğan Aydal, *Petrolsüz Dünya* (Truva Yayınları, 2008): 38.

¹¹⁴ Ali Osman Çalışkan, “Yoksul Afrika Zenginler Masasında”, *Anlayış*, 2005, s.54.

¹¹⁵ Ali Engin Oba, “Çok Boyutlu Türk Dış Politikası ve Afrika”, *Stratejik Analiz*, 2008, s.27-28.

lkelerdeki çatışmalara doğrudan veya dolaylı olarak müdahil olma eğilimlerini ortaya koymaktadır.¹¹⁶

Afrika'nın güvenli bir kıta haline gelmesi, Afrika lkelerinin siyasi istikrarlarının sağlanmasıyla doğrudan bağlantılıdır. Siyasi istikrar, Avrupa'ya ve diğer bölgelere yönelen g dalgalarının silah tacirlerinin eline geçmesini önlemenin etkili bir yoludur. Bu nedenle, kıtada istikrarın sağlanması, hem bölgenin hem de uluslararası toplumun güvenliği açısından büyük önem taşımaktadır.

Soğuk Savaş döneminde, uluslararası sistemin etkisi altında kalan Sahra-altı Afrika lkeleri, her iki blok tarafından sıkı bir şekilde kontrol edilmiş ve ideolojik temellere dayanan ekonomik ve askeri yardımlarla desteklenmiştir. Ancak, bu blokların kontrol ettikleri ülke ve rejimleri korumak amacıyla kıtada askeri varlıklarını artırmaları, bölgedeki istikrarsızlığı da olumsuz etkilemiştir. Soğuk Savaş döneminin müteakiben, Sahra-altı Afrika'ya yönelik yürütülen ekonomik yardımlar büyük ölçüde azalmıştır. Bununla birlikte, 1990'ların sonundan başlamak suretiyle bölgeye yönelik ilginin yeniden arttığı grlmştir. Sahra-altı Afrika'nın stratejik önemi, sahip olduğu çeşitli doğal kaynaklar ve zengin petrol ve maden yatakları sayesinde daha da güçlenmiştir. Bu durum, son zamanlardaki başarılarıyla dikkat çeken Çin, ABD, AB, Rusya, gibi pek çok ülkenin ilgisini ekmiř¹¹⁷ ve "New Scramble for Africa" yorumlarını da beraberinde getirmiştir.¹¹⁸

Afrika'nın öneminin artıran temel faktörlerden biri, kıtanın uluslararası sahnedeki yükselen rolüdür. ABD, Bill Clinton döneminde "Afrika'yla Yeni Ortaklık" politikalarıyla bu ilişkilere destek verirken, George W. Bush döneminde gerçekleştirilen Afrika ziyaretleriyle bu ilişkiler daha da güçlendirilmiştir. Çin, 2006 yılında Pekin'de İşbirliği Forumu düzenleyerek Afrika'ya olan ilgisini göstermiş, 2008 yılında ise Hindistan, Yeni Delhi'de Hindistan-Afrika Forumu'nu organize ederek kıtaya yönelik uzun vadeli ve sürdürülebilir politikalar geliştirme çabalarını ortaya koymuştur. Avrupa Birliği'nin Afrika'ya yönelik dış politikası, 2000 yılındaki

¹¹⁶ ztrk, a.g.e. 34.

¹¹⁷ Ufuk Tepebaş, "Sahra altı Afrika'nın Artan nemi ve Türkiye", *TASAM*, 08 Aralık 2023, https://tasam.org/tr-TR/Icerik/692/sahra_alti_afrikanin_artan_onemi_ve_turkiye.

¹¹⁸ Afrika Talanı olarak adlandırılan bu durum, ilk olarak Berlin Konferansı sonrası Afrika'nın sömürgeleştirilmesini tanımlamak için kullanılmıştır.

Kahire zirvesiyle yeni bir boyut kazanmış ve 2007'de Portekiz'in Lizbon kentinde gerçekleştirilen II. AB-Afrika Zirvesi ile daha sağlam temeller üzerine oturtulmuştur.¹¹⁹

Bu zirveler, zengin hammadde kaynaklarına ihtiyaç duyan ülkelerin Afrika ile ilişkilerini güçlendirmeleri ve bu kaynaklardan en iyi şekilde yararlanmaları için önemli fırsatlar sunmuştur. Günümüzde, başta Avrupa, ABD, Çin ve Rusya olmak üzere birçok bölgesel ve küresel güç, Afrika'ya ilgi göstermekte ve kıtaya ekonomik, sosyal ve siyasi ilişkiler geliştirmektedir. Örneğin, Afrika-Çin ilişkilerini güçlendirmek amacıyla düzenlenen Afrika-Çin Zirvesi ve Japonya'da gerçekleştirilen benzer bir zirve, birçok ülkenin Afrika'da etkinlik kurma isteğini açıkça ortaya koymaktadır.¹²⁰

AB, Çin ve Hindistan ile gerçekleştirilen Afrika zirveleri, bu ülkelerin kıtada ne tür çıkarlar peşinde olduğunu gözler önüne sermektedir. Her zirvede, ilgili ülkeler ile Afrika arasındaki karşılıklı ithalat ve ihracat verileri sunulmakta ve kaydedilen ilerlemeler karşılaştırılmaktadır. Daha da önemlisi, bu zirvelere ev sahipliği yaparak Afrika'nın imajı giderek yükselmektedir; hatta bazı ülkelerin Afrika ülkelerini dışlama girişimleri ters tepebilmektedir. Örneğin, Aralık 2007'deki Avrupa Birliği-Afrika Zirvesi'nde, Zimbabve Devlet Başkanı Robert Mugabe, İngiltere'nin siyasi hamlelerine rağmen Portekiz'in başkenti Lizbon'daki zirveye katılmıştır. Afrikalı liderler, Avrupalı devlet adamlarına, geçmişte yaşadıkları insanlık dışı muameleleri hatırlatarak, eski sömürgeci güçlerin Afrika için gerekli tercihler olmasından ziyade, iş birliği konularının vurgulanması gerektiğini belirtmişlerdir.¹²¹

Afrika'yı önemli kılan birçok faktör bulunmaktadır, ancak en önemlileri takip eden şekilde özetlenebilir: İlk olarak, Afrika'nın düşük maliyetleri, ucuz hammaddeleri, uygun işgücü ve cazip turizm imkanları sayesinde büyük bir pazar potansiyeline sahip olması dünyada dikkat çekmesine neden olmaktadır.¹²² Saniyen, 2005 yılı dahilinde dünyanın muhtelif bölgelerinde Afrika'ya yönelik dikkat çekici bir ilgi artışı gerçekleşmiştir. Türkiye'nin de içerisinde olduğu kimi ülkeler "Afrika Yılı"

¹¹⁹ Öztürk, a.g.e. 35.

¹²⁰ Öztürk.

¹²¹ Öztürk.

¹²² Öztürk.

ilan ederek Afrikalı liderleri zirvelere davet etmişlerdir. Japonya, Hindistan ve Avrupa'da çeşitli zirveler ve iş birliği forumları düzenlenmiş ve Afrikalı devlet başkanları bu etkinliklere katılım göstermiştir. Bu kapsamda, AfB gibi kıta temsiliinde rol üstlenen organizasyonlar da öne çıkmıştır. Doğal kaynak tedarığı ve enerji kaynaklarının çeşitlendirilmesi açısından Afrika bir alternatif olarak öne çıkmıştır.

3.1.1. Politik ve Stratejik Önem

Afrika'nın stratejik önemi göz ardı etmek pek mümkün değildir. Kıta, dünya çapında yüksek talep gören petrol, gaz ve mineraller dahil olmak üzere bir dizi önemli doğal kaynağa ev sahipliği yapmaktadır. Birçok Afrika ülkesi de önemli nakliye yollarına ve ticaret yollarına erişimi olan stratejik bir konuma sahiptir. Bu, Amerika Birleşik Devletleri, Çin ve Rusya gibi küresel güçlerin Afrika'ya olan ilgisinin artmasına yol açmıştır.

Afrika'nın politik önemi, kıta küresel toplulukla daha bütünleşmiş hale geldikçe artış göstermektedir. Afrika ülkeleri, Birleşmiş Milletler, Afrika Birliği ve Dünya Ticaret Örgütü dahil olmak üzere uluslararası kuruluşlarda giderek daha önemli bir rol oynamaktadır. Birçok Afrika ülkesi, Batı Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu (ECOWAS) ve Güney Afrika Kalkınma Topluluğu (SADC) gibi bölgesel organizasyonlarda da önemli oyuncular. Bunun yanında Afrika, çeşitli zorluklara rağmen, Afrika daha fazla siyasi entegrasyon ve iş birliğine doğru adımlar atmaktadır. Afrika Birliği (AU), 2002 yılında Afrika Birliği Örgütü'nün halefi olarak kıtada barışı, güvenliği ve ekonomik entegrasyonu teşvik etme yetkisiyle kurulmuş; çatışmaların çözümünde, demokrasinin desteklenmesinde ve küresel sahnede Afrika'nın çıkarlarının savunulmasında giderek daha önemli bir rol oynamaktadır.¹²³

Afrika kıtasının siyasi anlamda en büyük avantajlarından biri, nicelik açısından sahip olduğu üstünlüğüdür. Resmi olarak BM tarafından tanınan 54 ülkenin bulunduğu kıtada, herhangi bir oylama durumunda denge bozucu unsur olarak görülebilecek kadar oy potansiyeli bulunmaktadır. Bu durumu örneklendirmek gerekirse, 1971 yılında gerçekleştirilen, Çin Halk Cumhuriyeti'nin (Günümüz Çin'i), Çin

¹²³ “About the African Union | African Union”, erişim 27 Mayıs 2024, <https://au.int/en/overview>.

Cumhuriyeti'nin (Günümüz Tayvan'ı) yerine geçtiği BMGK oylamasında¹²⁴ ABD'nin yanında yer alarak oylamada bulunan Afrika ülkeleri, ÇHC'nin kıtaya yönelik yatırımlarının ve bölgedeki etkinliğinin artmasıyla, ÇHC'yi ilgilendiren BMGK oylamalarında daha dikkatli davranmışlardır. Bu kapsamda, 2007 yılında Kuzey Kore'ye yönelik yapılan kınama oylamasında, BMGK üyesi Afrika ülkeleri ekseriyetle ya Çin lehine oy kullanmış ya da çekimser kalmışlardır.¹²⁵ Bu durumu inceleyen Baloi'nin paylaştığı verilere göre, Tayvan'ı devlet olarak tanıyan Afrika ülkelerine yönelik Çin altyapı projeleri, her yıl ortalama olarak 2,7 azalırken, BMGK oylamalarında Çin'in yanında yer alan Afrika ülkeleri ile yapılan projeler 1,8 artış göstermektedir.¹²⁶ Bu kapsamda, Afrika ülkelerinin iklim değişikliğinden uluslararası güvenlik meselelerine kadar pek çok konuda kararlara etki etme potansiyeli bulunmaktadır.

3.1.2. Ekonomik Önem

Afrika, doğal kaynak zenginliği, demografik eğilimler ve siyasi istikrar gibi faktörlerin bir araya gelmesiyle dünyanın en hızlı büyüyen ekonomilerinden bazılarına ev sahipliği yapmaktadır. Dünya ortalamasına bakıldığında en hızlı büyüyen kıtalardan biri olan Afrika, potansiyeli ile göze çarpmaktadır. Gün geçtikçe küresel ekonomide gün geçtikçe daha önemli bir oyuncu konumuna yükselen Afrika, kıtada büyüyen bir orta sınıfın yanında, genç ve dinamik bir iş gücü ve zengin doğal kaynaklarıyla büyüme potansiyeli oldukça yüksek bir alan bulunmaktadır.¹²⁷

Afrika Kalkınma Bankası'nın (AKB) verilerine göre, 2024 yılında dünyanın en hızlı büyüyen 20 ekonomisi içerisinde, 11 Afrika ülkesi yer almıştır. Dünya çapında 2024 ve 2025 yılları açısından beklenmekte olan %2,9 ve %3,2 oranlarındaki büyüme oranlarına karşın, Afrika genelinde sırasıyla %3,8 ve %4,2 oranlarında ortalama bir büyüme beklenmektedir. Hindistan, Japonya ve Çin gibi dev ekonomilerin yer aldığı Asya kıtasından sonra en hızlı büyüyen ikinci kıta olan Afrika'da, 15 ülkenin %5'ten

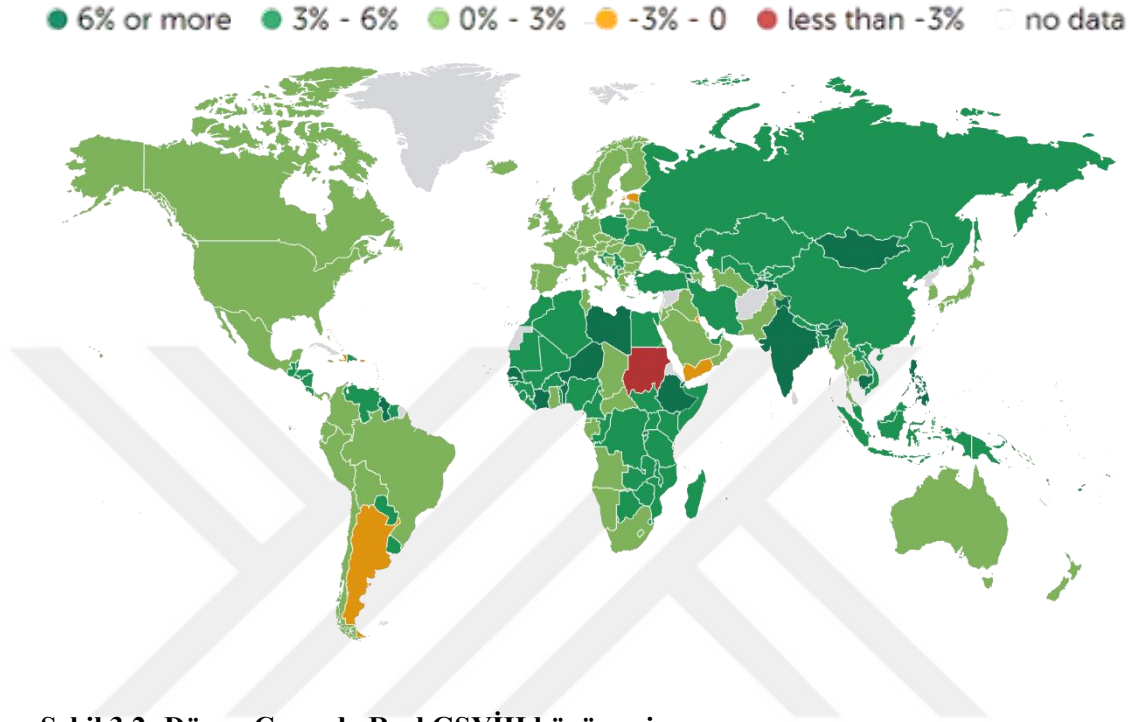
¹²⁴ Bkz. BMGK 2758 numaralı karar, 1971.

¹²⁵ Bkz. BMGK 62/167 sayılı karar, 2007.

¹²⁶ Ana-Maria Baloi, "Africa Is Becoming China's China", *Grey Dynamics* (blog), 15 Nisan 2021, <https://www.greydynamics.com/africa-is-becoming-chinas-china/>.

¹²⁷ opinion contributors Scott Eisner and Bob Harvey, "Engaging with Africa Starts on Main Street", Text, *The Hill* (blog), 17 Temmuz 2023, <https://thehill.com/opinion/congress-blog/4101779-engaging-with-africa-starts-on-main-street/>.

fazla büyüme oranına sahip olması beklenmektedir. Aynı şekilde, Kıtada 40'tan fazla ülkenin 2024 yılında %3,8'lik bir ekonomik büyüme oranına ulaşacağı ve bunların 13'ünde büyüme oranının 2023'e göre yüzde 1 puandan daha yüksek olacağı ön görülmektedir.¹²⁸

Şekil 3.2: Dünya Çapında Reel GSYİH büyümesi

Kaynak: “World Economic Outlook (April 2024) - Real GDP growth”, erişim 27 Nisan 2024, https://www.imf.org/external/datamapper/NGDP_RPCH@WEO.

Bununla birlikte, kıtanın ekonomik büyümesi, bazı ülkelerin diğerlerinin gerisinde kalmasıyla birlikte düzensiz olmuştur. Birçok Afrika ülkesi, ekonomik kalkınmalarının önünde engel oluşturan altyapı açıkları, yetersiz eğitim seviyeleri ile sorunlu sağlık sistemleri ve siyasi istikrarsızlık gibi zorluklarla yüzleşmeye devam etmektedir.¹²⁹ Söz konusu zorluklara rağmen Afrika, son yıllarda daha fazla ekonomik entegrasyon ve iş birliğine yönelik önemli ilerlemeler kaydetmiştir. 2021'de yürürlüğe giren ve 55 ülke ile 8 Bölgesel Ekonomik Topluluk (BET) kapsamında faaliyet gösteren, bunun yanında da 1.3 milyar insanı ve yaklaşık olarak 3.4 trilyon dolarlık bir GSYİH'i kapsayan Afrika Kıta Serbest Ticaret Bölgesi

¹²⁸ African Development Bank, “Africa Dominates List of the World’s 20 Fastest-Growing Economies in 2024—African Development Bank Says in Macroeconomic Report”, Text, African Development Bank Group (African Development Bank Group, 16 Şubat 2024), <https://www.afdb.org/en/news-and-events/press-releases/africa-dominates-list-worlds-20-fastest-growing-economies-2024-african-development-bank-says-macroeconomic-report-68751>.

¹²⁹ “UNCTAD Annual Report 2019” (United Nations Conference on Trade and Development, 2019).

(AfCFTA) yapılanması, kıta genelinde mal ve hizmetler için tek bir pazar oluşturmayı hedeflemektedir. Söz konusu yapılanma, bu yapısıyla büyük çapta ekonomik büyüme ve istihdam yaratma potansiyeline sahip, dünyanın en büyük serbest ticari bölgesidir. Kendi ifadeleriyle proje, AfB'nin kıtaya yönelik uzun dönemli gelişme stratejisi olan “Gündem 2063: İstedğimiz Afrika” projesi kapsamında, küresel bir güç merkezi haline gelme planını yansıtmaktadır.¹³⁰

Bununla birlikte; AfB ve alt kıtasal diğer bölgesel örgütler, yerel halk üzerinde yıkıcı etkileri olan ve kıtayı istikrarsızlaştırarak küresel güvenliği tehdit eden kıtadaki çatışmaların çözümünde öncü rol oynamaktadırlar. AfB öncülüğünde, diğer uluslararası örgütlerin de yardımlarıyla; Somali, Sudan ve Orta Afrika Cumhuriyeti dahil olmak üzere çatışmalardan etkilenen bir dizi ülkede barış misyonları kurulmuştur.¹³¹ Bu anlamda çıkarlarını koruyan ve yatırımların uzun vadede sürdürülebilir olmasını sağlayan uygun yatırım şartlarının sağlanması amaçlanmakta ve Afrika ekonomileri büyümeye devam ederken, kıtanın yabancı yatırım ve ticaret için önemli bir hedef haline gelmesi hedeflenmektedir.

AfCFTA, Afrika'nın potansiyelinin ortaya çıkarılması açısından önemli bir rol oynamaktadır. Uluslararası pazarda ihracatın %2,3'ünü gerçekleştiren kıtada bu oranın %14'ü ise diğer Afrika ülkelerine yöneliktir. Bu kapsamda söz konusu girişim, bölgesel ticaretin güçlendirilerek tedarik zincirlerinin çeşitlendirilmesi, krizlere karşı direncin artırılması ve sanayileşme oranının yükseltilmesi açısından önemlidir.¹³² Bununla birlikte, söz konusu girişimin başarısı Afrika ülkelerinin birlikte çalışma ve karşılaştıkları birçok zorluğun üstesinden gelme becerisine bağlı olacaktır. Kıta bu yolla hem yerli hem de yabancı işletmeler için önemli bir tüketici pazarı yaratmak ile birlikte Afrika içi ticareti büyötmektedir.

Son olarak, Afrika küresel ve ekonomik yönetişimi giderek daha fazla etkilemekte ve uluslararası ekonomik gündemi şekillendirmektedir. Kıta, Afrika'nın çıkarlarını geliştirmede önemli bir rol oynayan ve küresel ekonomik kurumlarda daha fazla

¹³⁰ “About The AfCFTA - AfCFTA”, erişim 27 Nisan 2024, <https://au-afcfta.org/about/>.

¹³¹ “Africa”, United Nations (United Nations), erişim 28 Mayıs 2024, <https://www.un.org/en/global-issues/africa>.

¹³² “Made by Africa: Creating Value Through Integration” (Cenevre: International Trade Centre, 2022), https://au.int/sites/default/files/documents/42397-doc-ITC_MadeByAfrica_layout_ENG_20221121_webpages.pdf.

temsil edilmesini savunan Afrika Birliği ve Batı Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu (ECOWAS) gibi bir dizi bölgesel kuruluşa ev sahipliği yapmaktadır. Özellikle AfB nezdinde küresel kurumlarda daha fazla temsil anlayışı savunulmaktadır.¹³³

3.2 Gündem 2063 Vizyonu

AfB, Afrika Gündem 2063 yol haritasıyla küresel sistemde bir güç merkezi haline gelmeyi amaçlamaktadır. 11 Eylül saldırılarının getirdiği yeni esaslar, dünyanın çok kutuplu bir yöne evrilmesini ve 2002 yılında kurulan AfB'nin de sağlam bir irade ortaya koyarak Afrika'yı gelecek yüzyılın en önemli kıtalarından biri haline getirmesine olanak sağlayacağı öngörülmüştür. AfB öncülüğünde ve kıta devletlerinin kendi aralarında kurdukları ECOWAS¹³⁴ gibi bölgesel örgütlerle Afrika'yı öncelikle Afrikalılar için öne çıkarmaya gayret etmektedirler. II. Dünya Savaşı'nı müteakiben elde edilen bağımsızlıkların ardından, sömürülmekte olan Afrikalıların Batı dünyasında da ırkçılıkla karşılaşması, Afrika'da bir Pan-Afrikanizm anlayışının ortaya çıkmasını ve ardından Afrika Birliği Örgütü'nün kuruluşunu getirmiştir.¹³⁵

Gündem 2063 vizyonu esasen, kıtanın bahse konu yıla değin küresel bir güç merkezi haline gelmesi hedefini ortaya koyan bir yol haritasıdır. Bu kapsamda, kıtanın küresel anlamda dinamik, milli ve yerli bir anlayışla birbirlerine entegre devletlerin müreffeh ve barış içerisinde olmasını sağlayacak 7 iştiyak¹³⁶ ve 15 adet amiral gemisi olarak belirtilen proje¹³⁷ belirlenmiştir.

Kıtanın entegre bir şekilde küresel güç olması hedefini ortaya koyan iştiyaklar

¹³³ Can Efesoy ve Gökhan Çeliker, "BM'de adil temsil ve işlevsellik için reform gündemi", erişim 13 Mayıs 2024, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/bmde-adil-temsil-ve-islevsellik-icin-reform-gundemi/2993830>.

¹³⁴ Batı Afrika Ülkeleri Ekonomik Topluluğu. 1975 yılında kurulan organizasyon, İngilizce, Fransızca ve Portekizce olmak üzere 3 dilde hizmet vermektedir. Başta 16 üye ülke ülke olan toplulukta, Burkina Faso, Mali, Nijer ve Gine'nin üyeliği askıya alınmış, Moritanya ise 2000 yılında topluluktan ayrılmıştır.

¹³⁵ Cemil İpek, "Afrika Birliği Örgütü ve Kıtada İşbirliği Arayışları", *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum* 1, sy 3 (2012): 126-128.

¹³⁶ "Our Aspirations for the Africa We Want | African Union", erişim 18 Mayıs 2024, <https://au.int/agenda2063/aspirations>.

¹³⁷ "Flagship Projects of Agenda 2063 | African Union", erişim 19 Mayıs 2024, <https://au.int/agenda2063/flagship-projects>.

maddeler halinde aşağıdaki gibidir:

- İlk olarak, kıta ülkelerinin refahını sağlamak adına kıtanın sosyal ve ekonomik bir dönüşüm içerisine girerek ortak bir refah oluşturulması amaçlanmaktadır.
- İkinci maddede, Pan – Afrikanizm ideallerine dayanan, siyasi ve ekonomik bağımsızlığı içeren bir kıtasal entegrasyonu amaçlamaktadır.
- Üçüncü madde, kıta halklarının cinsiyet eşitliği, insan hakları ve hukuk üstünlüğüne erişme hedefini ortaya koymaktadır.
- Dördüncü madde, kıta genelinde barış ve güvenliğin sağlanması amacıyla ortak mekanizmalar ve stratejiler ortaya koymayı ve gelecek nesilleri bu doğrultuda eğitmeyi içermektedir.
- Beşinci madde, Pan – Afrikanizm ideolojisi kapsamında, ortak bir bilinç oluşturmayı ve kültürel bir rönesans ortaya çıkarma hedefini göstermektedir.
- Altıncı madde, özellikle cinsiyet eşitliğinin olduğu, din, etnisite veya siyasi görüş gibi özelliklere bakılmadan, insan odaklı bir kalkınma hedefini yansıtmaktadır.
- Birlik tarafından ortaya konulan son iştiyak, kıtanın kendi kalkınmasını finanse ederek küresel bir aktör olarak ortaya çıkışını ve dış müdahalelere karşı birlik ve dayanışmanın önemini ortaya koymaktadır.

Amiral gemisi olarak belirtilen projeler aşağıdaki gibidir:

- Entegre Yüksek Hızlı Tren Ağı
- Afrika Emtia Stratejisinin Formölasyonu
- Afrika Kıtasal Serbest Ticaret Bölgesinin (Afcfta) Kurulması
- Afrika Pasaportu ve İnsanların Serbest Dolaşımı

- 2020'ye Kadar Silahlar Susturulması
- Büyük Inga Barajı Projesinin Uygulanması
- Tek Afrika Hava Taşımacılığı Pazarının (Saatom) Kurulması
- Yıllık Afrika Ekonomik Forumunun Kurulması
- Afrika Finansal Kurumlarının Kuruluşu
- Pan-Afrika Elektronik Ağı
- Afrika Dış Uzay Stratejisi
- Afrika Sanal ve E-Üniversitesi
- Siber güvenlik
- Büyük Afrika Müzesi
- Afrika Ansiklopedisi

Söz konusu projeler, ortaya konulan iştiyaklarla beraber, ortak kültürün teşviki, büyüme ve kalkınmanın hızlandırılması ve Afrika'nın küresel bir aktör olarak ortaya çıkışını garanti altına almayı hedeflemektedir. Bu anlamda ortaya konulan, altyapı, eğitim, bilim, teknoloji, sanat, kültür ve kıtasal barış ve güvenliğin desteklenmesi amaçlanmaktadır.

3.3 Afrika'daki Aktörler

Dekolonizasyon dönemine kadar neredeyse bütünüyle Avrupalı devletlerin kontrolünde olan Afrika, II. Dünya Savaşı sonrası oluşan yeni konjonktürde Rusya ve Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) nüfuz çatışması alanına dönüşmüş, iki süper güç dünyadaki konumlarını sağlamlaştırarak birbirlerine üstünlük kurmak için bölgeye müdahil olmuşlardır. O dönemde henüz Sovyetler Birliği'nin gölgesinde bulunan Çin, Bandung Konferansı ile bölge ülkelerine yaklaşmaya çalışmıştır. Bununla birlikte Çin'in Afrika'ya açılabilmesi için Deng Xiaoping döneminde kendi

içerisinde bir değişim yaşayarak ekonomik durumunu düzeltmesi gerekmiştir.

Çin'in Afrika'daki artan varlığı son dönemlerde dikkat çekmektedir. Çin, 2000 yılındaki Pekin Deklarasyonu sonrasında gerçekleşen 2001 yılındaki Dünya Ticaret Örgütü üyeliği ile birlikte Afrika ticaret hacmini büyük oranda artırmıştır. Bu gelişmeler ışığında Çin, 2003 yılında İngiltere'yi, 2006 yılında Fransa'yı ve son olarak 2009 yılında ABD'yi geçerek Afrika'nın en büyük ticaret ortağı haline gelmiştir.¹³⁸

Mevcut durumda Kızıldeniz ve Afrika Boynuzu bölgelerinde askeri hareketlilik fazladır. Batılı olmayan küresel ve bölgesel aktörler bölgede var olabilmek için büyük çabalar sarf etmektedir. Batılı ülkeler ise, varlıklarını muhafaza edebilmek için tedirginlik içerisinde. ¹³⁹

3.3.1 Çin

İkinci Dünya Savaşını müteakiben oluşan yeni düzende üyesi olduğu Bağlantısızlar Hareketi kapsamında, diğer aktörlerle beraber iki kutuplu dünya düzeninden kurtulmaya çalışan Çin, Afrika ile yakın ilişkiler kurmaya başlamıştır.¹⁴⁰ Söz konusu hareketin getirdiği güven ve yakınlık iklimi, ve bu doğrultuda Çin tarafından öne çıkarılan “Yoksul Dostlar” yaklaşımı, Çin ile kıta arasında karşılıklı yatırımların artmasını ve ilişkilerin derinleşmesini desteklemiştir.¹⁴¹

1990'lı yıllarda oluşan yeni konjonktür, Deng Xiaoping döneminden beri yeni bir ekonomik anlayış oluşturan ve bu kapsamda ülkede sermaye ve iş tecrübesi biriktiren ve bunu müteakiben yapılan büyük yatırımlar sonrası oluşan hammadde ihtiyacını karşılamak isteyen Çin için büyük bir fırsat oluşturmuştur.¹⁴² 2000 yılında ortak iradenin ürünü olarak ortaya çıkan Çin – Afrika İş birliği Forumu (ÇAİF), Soğuk

¹³⁸ Mürsel Bayram, *Güç ve Kimlik Perspektifinden Çin – Afrika ilişkileri* (Ankara: Savaş Yayınevi, 2018): 146.

¹³⁹ Orakçı, *a.g.e.*, 15.

¹⁴⁰ İbrahim Arslan, “Bir Ülke-Bir Kıta İlişkileri: Çin-Afrika Örneği”, *Yönetim Bilimleri Dergisi* 16, sy 31 (2018): 135.

¹⁴¹ Aysu Vural, “Yumuşak Güç Stratejisi Çerçevesinde Çin'in Afrika Politikası”, *Avrasya Etüdleri* 51, sy 1 (2017): 123-52.

¹⁴² Mürsel Bayram, *Güç ve Kimlik Perspektifinden Çin – Afrika ilişkileri* (Ankara: Savaş Yayınevi, 2018): 85-87.

Savaş döneminin aksine siyaset ve ideolojiye değil, ekonomi ve ticarete odaklanmış, Afrika'yı "Üçüncü Dünya" olarak gören anlayışı bir kenara koyarak, kazan – kazan anlayışıyla Afrika'ya yeni bir yaklaşım göstermiştir.¹⁴³

19. yüzyılın ortalarından 20. Yüzyılın ortalarına kadar Batılı güçler ve Japonya tarafından işgal edilen ve söz konusu dönemi "Aşağılanma Yüzyılı" olarak değerlendiren Çin, güney – güney iş birliği mottosunu kullanarak Afrika ile yakınlaşmasını sürdürmüştür.¹⁴⁴ Söz konusu yaklaşımlar neticesinde 2009 yılında Çin, ABD'nin önünde yer alarak Afrika'nın ticari partnerleri arasında birinci sıraya yerleşmiştir.¹⁴⁵ Günümüzde ise, müteakip 15 yılın ardından, 282.1 milyar dolarla Çin, Afrika'daki konumunu muhafaza etmekte¹⁴⁶ ve Afrika'yı da kapsayan İpek Yolu projeleriyle, bu ilişkiyi daha da derinleştirmeyi amaçlamaktadır.

Afrika ülkeleri, 2018 verilerine göre, yıllık 130 milyar ilâ 170 milyar dolar civarında altyapı yatırımına ihtiyaç duymaktadırlar. Bununla birlikte, gereken yatırımların ancak yarısı kadarına ulaşabilmektedirler. Bu kapsamda, ihtiyaç duyulan yıllık 68 ilâ 108 milyar dolar yatırım eksik kalmaktadır.¹⁴⁷ Uluslararası kuruluşlar (IMF, DB gibi) borç verilen ülkelerde kredi takibini yapmak amacıyla paranın harcanacağı yer, zaman ve usule yönelik bilgilere ulaşmak istemektedirler. İlaveten, kredi için başvuran ülkelerin belirli şartları karşılaması ve zaman zaman kredi veren devletlerin veya kuruluşların ajandalarına göre şekillenen talepleri de yerine getirmesi beklenmektedir. Bu kapsamda, söz konusu güç odaklarından alınabilecek kredilerin şartları, Afrikalı devletler için arzu edilmemektedir. Bu noktada, Batılı aktörlerden farklı olarak zorlaştırmacı şartlar öne sürmeyen Çinli şirketler, Afrikalı devletler nezdinde ön plana çıkmaktadır.

Çin'in Afrika kıtasında sahip olduğu etki büyüktür. Bu büyük etkinin arka planında Batılı devletlerin ilgisizliği ve üstünlükçü tutumlarının büyük payı bulunmaktadır.

¹⁴³ Bayram: 169.

¹⁴⁴ Alison A. Kaufman, "The "Century of Humiliation" and China's National Narratives" (United States – China Economic and Security Review Commission, 2011).

¹⁴⁵ Embassy of the People's Republic of China in the Republic of Botswana, "China-Africa Economic and Trade Cooperation", 2010, <https://www.mfa.gov.cn/ce/cebw/eng/jmwl/t785012.htm>.

¹⁴⁶ "China remains Africa's largest trading partner for 15 consecutive years | english.scio.gov.cn", erişim 08 Nisan 2024, http://english.scio.gov.cn/pressroom/2024-02/01/content_116978693.htm.

¹⁴⁷ African Economic Outlook 2018. *Afrika Kalkınma Bankası* (2018).

Sömürgeleştirildikten sonra 2000’li yıllara kadar “Umutsuz Kıta” olarak görülen bölgede, Çinlilerin “Pekin Konferansı” üzerinden bölge halkıyla yakınlaşmasına olanak sağlanmıştır.¹⁴⁸ Bu noktada öncelikle başvurdukları Batıdan destek bulamayan Zambiyalıların, daha sonra Çin’den aradıkları desteği buldukları unutulmamalıdır.¹⁴⁹ Aynı şekilde, Sierra Leone iç savaşının ardından dünya tarafından dışlanmış olan bölgede, Çinli yatırımcılar çalışmalar yaparak,¹⁵⁰ umutsuzluk içerisinde bulunan bölge halkının güvenini kazanmışlardır.¹⁵¹ ÇHC’nin bölgede diğer aktörler hamle yapmazken, bölge halkının ihtiyaç içerisinde olduğu bir durumda hamlesini yaparak iyi kazanımlar elde edebilmiştir. Bu minval üzere Çinli şirketler, bölgede rakiplerini saf dışı bırakarak öncü haline gelmiş ve bölge halkının da zor zamanda yanında olarak yerini sağlamlaştırmıştır.

Afrika’nın ekonomik büyümesinin temel itici güçlerinden biri, ÇHC’nin önemli bir ticaret ortağı olarak yükselişi olmuştur. ÇHC, son yıllarda kredi sağlayarak, altyapı inşa ederek ve doğal kaynakları satın alarak Afrika’ya büyük yatırımlar gerçekleştirmiştir. Bu, Afrika ülkelerinin ÇHC’ye bağımlı hale gelme potansiyeline ilişkin endişelere yol açmış bununla birlikte, kıtanın birçok yerinde de çok ihtiyaç duyulan yatırım ve altyapı gelişimine katkı sağlamıştır. Bu kapsamda Afrika’da gerçekleştirilen projelerin fazlalığını anlatmak amacıyla, Afrika şehirlerindeki üç kattan yüksek herhangi bir büyük projenin veya üç kilometreden uzun yolların büyük olasılıkla Çinliler tarafından tasarlanıp inşa edildiği söylenmiştir.¹⁵²

Buna karşın, ÇHC de Batılı devletler ile aynı minvalde, kârını artırma ve bölgedeki etkinliğini genişletme maksadını taşımaktadır. Bununla birlikte, ÇHC’nin yaklaşımında, batılı devletlerden farklı olarak, bölgeye yönelik etik değerlerin ve ahlaki ilkelerin gözetilmemesi eleştirilen bir yaklaşımdır.

¹⁴⁸ Rønning, a.g.e. 65

¹⁴⁹ Alicia Altofer-Ong, Tanzanian ‘Freedom’ and Chinese ‘Friendship’ in 1965: laying the tracks for the TanZam rail link. LSE Ideas, PhD Theses (2009).

¹⁵⁰ Özellikle Henan Guoji Group bu noktada öne çıkmıştır. uc_admin, “About Us | Guoji Group Company (U) Limited”, erişim 12 Mayıs 2024, <https://mirembeestate.co.ug/about-us/>.

¹⁵¹ Brautigam, a.g.e. 226

¹⁵² Wade Shepard, “What China Is Really Up To In Africa”, Forbes, erişim 26 Mayıs 2024, <https://www.forbes.com/sites/wadeshepard/2019/10/03/what-china-is-really-up-to-in-africa/>.

3.3.2 Fransa

Bölgenin eski sömürgeci devletlerinden olan Fransa, 1977 yılında Cibuti'nin de bağımsızlığını kazanmasıyla, Fransa Afrika'daki son koloni toprağını da kaybetmiştir.¹⁵³ Kıta devletlerinin bağımsızlıklarından sonra da CFA Frank'ını belirleyen Fransa, bölgedeki zenginlikten de payını almaktadır. Bu kapsamda, devletler rezervlerinin %50'sini Fransa'da tutmak zorunda olup, bu fonları kendileri için uygun gördükleri yerlere yatırım amacıyla kullanamamaktadırlar. Ayrıca, Fransa uranyum ihtiyacının önemli bir bölümünü bu bölgeden karşılamaktadır. Avrupa Birliği de 2020 yılında uranyum ihtiyacının %20'sini Nijer'den ithal etmiştir ve bu oranla Nijer, AB'nin uranyum ithalatında birinci sırada yer almaktadır.¹⁵⁴ World Nuclear Association verilerine göre, Fransa enerji ihtiyacının %70'ini nükleer santrallerden karşılamakta ve her yıl enerji ihracatından 3 milyar avro kazanmaktadır.¹⁵⁵ Bu durum göz önüne alındığında, Afrika'nın Fransa için ne kadar büyük bir öneme sahip olduğu anlaşılmaktadır. Eski Fransa Cumhurbaşkanı Francois Mitterrand, "Afrika olmadan Fransa'nın 21. yüzyılda bir geçmişi olmayacaktır" demiştir.¹⁵⁶ Bu söz, Afrika'nın Fransa için önemini yeterince vurgulamakta ve aynı zamanda diğer Batı ülkeleri için de bir gösterge niteliğindedir.

Fransa'nın nezdinde Batılı ülkelerin Afrika üzerindeki sömürgeci geçmişleri ve uyguladıkları "havuç ve sopa" politikaları, altyapı yatırımlarından demokratikleşmeye yönelik finansman değişimlerine kadar çeşitli alanlarda Afrikalı ülkeler nezdinde prestij kaybetmelerine yol açmıştır. Bu prestij kaybı, Batılı ülkelerin Afrika'da etkisini azaltmış ve ÇHC, RF ve Türkiye gibi diğer aktörlerin gerisinde kalmalarına neden olmuştur. Özellikle Fransa'nın sömürgecilik yaptığı Batı Afrika devletlerinde gerçekleşen darbeler ve Fransız kuvvetlerinin bölge halkınca

¹⁵³ "Djibouti, France's last colony, gains independence | South African History Online", erişim 26 Mayıs 2024, <https://www.sahistory.org.za/dated-event/djibouti-frances-last-colony-gains-independence>.

¹⁵⁴ European Commission, "Nuclear Energy Statistics", Eurostat Statistics Explained, 2022, https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Nuclear_energy_statistics.

¹⁵⁵ World Nuclear Association, "Nuclear Power in France | French Nuclear Energy - World Nuclear Association", 2022, <https://www.world-nuclear.org/information-library/country-profiles/countries-a-f/france.aspx>.

¹⁵⁶ Le Monde, "L'Afrique a-t-elle encore une importance stratégique pour la France au XXIe siècle ?", Le Monde Afrique, 2017, https://www.lemonde.fr/afrique/article/2017/01/13/l-afrique-a-t-elle-encore-une-importance-strategique-pour-la-france-au-xxie-siecle_5062326_3212.html.

istenmemesi, bahse konu aktörler için Afrika kıtasında güç kazanma ve etkisini artırma açısından büyük fırsatlar sunmaktadır.

Son yıllarda Fransa'nın yaşadığı prestij kaybı, geçmişten gelen sömürge tarihi ile birleşerek Fransa karşıtlığı üzerinden darbelere yol açmıştır. Darbeler sonucunda oluşan konjonktür Burkina Faso, Mali ve Nijer Eylül 2023'te karşılıklı bir savunma paktı olan Sahel Devletleri İttifakı'nı kurmasını getirmiştir.¹⁵⁷ Ağustos 2022'de birkaç bin Fransız askerinin sonuncusu da Mali'den çekilmiş ve on yıl süren isyanla mücadele harekâtı olan Barkhane Operasyonu nihayete ermiş,¹⁵⁸ Şubat 2023'te ise Fransa Burkina Faso'daki askerlerini geri çekmiştir.¹⁵⁹ Nijer'deki darbeden iki ay sonra, 27 Eylül 2023'te, Fransa büyükelçisini ve 1.500 askerini geri çekmeyi kabul etmiştir.¹⁶⁰ Bu kapsamda Fransa, Afrika'daki isyanla mücadele operasyonlarının merkezini Çad'a kaydırmak zorunda kalmıştır.¹⁶¹ Aralık 2023'te Mali ve Nijer, Fransa ile vergi iş birliği anlaşmalarını iptal etmiş,¹⁶² Nisan ayında Burkina Faso Fransız diplomatları sınır dışı etmiştir.¹⁶³ Gelişmeler dikkate alındığında, Fransa'nın Afrika'da en büyük güç kaybı yaşayan aktörlerin başında geldiği görülmektedir.

Fransa nezdinde Avrupa Birliği'nin Afrika'ya yönelik dış politikası, 2000 yılındaki Kahire zirvesiyle yeni bir boyut kazanmış ve 2007'de Portekiz'in Lizbon kentinde gerçekleştirilen II. AB-Afrika Zirvesi ile daha sağlam temeller üzerine oturtulmuştur.¹⁶⁴

¹⁵⁷ “Mali, Niger and Burkina Faso Sign Sahel Security Pact”, *Reuters*, 16 Eylül 2023, blm. Africa, <https://www.reuters.com/world/africa/mali-niger-burkina-faso-sign-sahel-security-pact-2023-09-16/>.

¹⁵⁸ Elian Peltier ve Ruth Maclean, “French Soldiers Quit Mali After 9 Years, Billions Spent and Many Lives Lost”, *The New York Times*, 15 Ağustos 2022, blm. World, <https://www.nytimes.com/2022/08/15/world/africa/mali-france-military-operation.html>.

¹⁵⁹ Thiam Ndiaga, “Burkina Faso Marks Official End of French Military Operations on Its Soil”, *Reuters*, 20 Şubat 2023, blm. Africa, <https://www.reuters.com/world/africa/burkina-faso-marks-official-end-french-military-operations-its-soil-2023-02-19/>.

¹⁶⁰ “French Troops Begin Withdrawal from Niger”, *Reuters*, 11 Ekim 2023, blm. Africa, <https://www.reuters.com/world/africa/french-troops-begin-withdrawal-niger-2023-10-10/>.

¹⁶¹ Staff Writer With AFP, “French Troops to Stay in Chad: Macron Envoy”, *The Defense Post*, 08 Mart 2024, <https://www.thedefensepost.com/2024/03/08/french-troops-stay-chad/>.

¹⁶² “Mali and Niger Revoke Tax Cooperation Treaties with France”, *Reuters*, 05 Aralık 2023, blm. Africa, <https://www.reuters.com/world/africa/mali-niger-revoke-tax-cooperation-treaties-with-france-2023-12-05/>.

¹⁶³ “Burkina Faso’s pro-Russia Junta Expels French Diplomats”, 18 Nisan 2024, <https://www.bbc.com/news/world-africa-68846771>.

¹⁶⁴ Öztürk, a.g.e. 35.

3.3.3 Rusya Federasyonu

Rusya'nın Afrika ile ilişkileri hiçbir zaman Batı'nın bölge ile ilişkileri gibi olmamıştır. Bununla birlikte, Sovyetler döneminde Afrika ülkelerinde gerçekleşen bağımsızlık hareketlerine destek verilmesi ve Kuzey Afrika ülkelerinden özellikle Mısır'la sahip olunan yakın ilişkiler, Rusya'nın bölgede bir şöhret edinmesini sağlamıştır. Rusya ile Afrika arasında kurulan ilk ilişkiler, 17. yüzyılda bugünün Etiyopya'sı olan Habeşistan ile gerçekleşmiştir.

Habeşistan'da görevli bulunan İmparatorluk Misyonu Konvoy Şefi'nin günlüğünde anlattığı “"Помни, что ты белый, человек высшей расы” (Unutma, sen beyazsın, üstün ırktan bir adamsın) sözü, Rusların bölgeye yönelik yaklaşımını anlatmak bakımından önemlidir.¹⁶⁵

Sovyetler Birliği'nin çöküşü, kıtadaki Rus varlığının önemli ölçüde azalmasına yol açmıştır. Bununla birlikte, Putin yönetiminde Rusya, kendisini küresel bir güç olarak yeniden savunmaya yönelik daha geniş bir stratejinin parçası olarak Afrika'daki nüfuzunu yeniden canlandırmaya ve genişletmeye çalışmıştır. Rusya, Afrika'da özellikle doğal kaynaklara ve askeri iş birliklerine yönelik yatırımlar yapmaktadır. Rusya'nın ekonomi bakanlığı, Afrika'da gerçekleştirilen yatırımlarının 2/3'ünün petrol ve doğalgazın yanı sıra uranyum, elmas ve diğer madenlerin aranması ve çıkarılmasına ayrıldığını açıklamıştır.¹⁶⁶ Rus enerji şirketi Rosatom, Afrika'da nükleer enerji santrallerinin inşa edilmesine yönelik müzakerelerde bulunmaktadır.¹⁶⁷ Söz konusu projelerle Afrika'nın artan enerji ihtiyacının karşılanması yanında, bölgeyle ekonomik bağların da güçlendirilmesi hedeflenmektedir.

Rusya Wagner grubu aracılığıyla, Libya, Sudan, Mozambik, Mali ve Orta Afrika Cumhuriyeti'nde etkinlik göstermektedir. Afrika'nın madenlerine yakın konuşlanan grup, bu şekilde büyük gelirler elde etmektedir. Buna ek olarak, Afrika ülkeleriyle

¹⁶⁵ Grigorii Chertkov, “Дневник Начальника конвоя Российской Императорской Миссии в Абиссинии”, 1898 1897, http://az.lib.ru/k/krasnow_p_n/text_0260.shtml.

¹⁶⁶ “Rusya, Afrika'da gıda, silah ve enerji alanlarında güçleniyor”, Independent Türkçe, 26 Temmuz 2023, <https://www.indyturk.com/node/650501/d%C3%BCnya/rusya-afrika%E2%80%99da-g%C4%B1da-silah-ve-enerji-alanlar%C4%B1nda-g%C3%BC%C3%A7leniyor>.

¹⁶⁷ “Rosatom State Atomic Energy Corporation ROSATOM global leader in nuclear technologies nuclear energy”, erişim 28 Mayıs 2024, <https://www.rosatom.ru/en/press-centre/news/russia-and-burkina-faso-signed-a-memorandum-of-understanding-on-cooperation-in-the-field-of-peaceful/>.

savunma sanayii alanında da iş birliği yapan Rusya, 2021 yılında genel silah ihracatının %30 ila %40'ını bölgeye gerçekleştirmiştir.¹⁶⁸

BMGK'da gerçekleştirilen Rusya'ya yönelik kınama tasarısına yönelik 1 ülkenin hayır oyu, 17 ülkenin ise çekimser oy kullandığı ve 8 ülkenin oylamaya katılmadığı görülmüştür. Çekimser oy kullanan ve oylamaya katılmayan ülkelerin çoğunda, Rusya ile savunma ve güvenlik iş birliği yürütüldüğü ve özellikle Wagner gibi Rus gruplarının bulunduğu görülmektedir.¹⁶⁹ Afrika'da gerçekleşen darbelerin ardından darbe yaşanan ülkenin halkının Rus bayraklarıyla kutlamalar yaptıkları görülmüştür.¹⁷⁰

3.3.4 Amerika Birleşik Devletleri (ABD)

ABD'nin kıta ile inşa ettiği ilişkiler, her ne kadar günümüzdeki Amerikan toplumunun önemli bir kesimini oluşturan siyahilerin köle ticaretine kadar uzansa da, devletler bazında başlangıçta büyük ölçüde Sovyetler Birliği ile yaşanan ideolojik nüfuz mücadelesi kapsamında gerçekleşmiştir. Bu kapsamda, Amerikan çıkarlarına uyum sağlayacak rejimler kurulması ve özgürlük hareketlerinin desteklenmesi gibi yollara başvurulmuştur.¹⁷¹

ABD'nin Afrika ile olan stratejik ilişkisi, kıtanın ABD ve Sovyetler Birliği arasında ideolojik nüfuz mücadelesinin yaşandığı Soğuk Savaş dönemine kadar uzanmaktadır. Bu dönemde ABD dış politikası büyük ölçüde komünizmi kontrol altına alma hedefiyle yürütülmüş, bu da Amerikan çıkarlarıyla uyumlu çeşitli rejimlerin ve özgürlük hareketlerinin desteklenmesine yol açmıştır.¹⁷² ABD, Bill Clinton döneminde "Afrika'yla Yeni Ortaklık" politikalarıyla bu ilişkilere destek verirken,

¹⁶⁸ “Rusya, Afrika’da gıda, silah ve enerji alanlarında güçleniyor”.

¹⁶⁹ Tunç Demirtaş, “Rusya-Ukrayna Savaşı’nın Afrika’ya Yansımaları”, *Kriter Dergi*, 01 Nisan 2022, <https://kriterdergi.com/dosya-ukrayna-krizi/rusya-ukrayna-savasinin-afrikaya-yansimalari>.

¹⁷⁰ “Fight against France cannot be carried out with Russian flags, say African experts”, erişim 28 Mayıs 2024, <https://www.aa.com.tr/en/world/fight-against-france-cannot-be-carried-out-with-russian-flags-say-african-experts/2963607>.

¹⁷¹ John J. Chin, “Rethinking U.S. Africa Policy Amid Changing Geopolitical Realities”, *Texas National Security Review*, 2024, <https://tnsr.org/2024/05/rethinking-u-s-africa-policy-amid-changing-geopolitical-realities/>.

¹⁷² Peter J. Schraeder, *United States Foreign Policy toward Africa: Incrementalism, Crisis and Change*, Cambridge Studies in International Relations (Cambridge: Cambridge University Press, 1994), <https://doi.org/10.1017/CBO9780511598784>.

George W. Bush döneminde gerçekleştirilen Afrika ziyaretleriyle bu ilişkiler daha da güçlendirilmiştir. Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte odak noktası istikrar, demokrasi ve ekonomik kalkınmanın teşvik edilmesine doğru kaymıştır.

2000 yılında yürürlüğe giren Afrika Büyüme ve Fırsat Yasası (AGOA) gibi girişimler, Amerika Birleşik Devletleri ile Afrika ülkeleri arasındaki ticareti ve yatırımı geliştirmek için kullanılmıştır. AGOA, uygun Afrika ülkelerine geniş bir ürün yelpazesi için ABD pazarına gümrüksüz erişim olanağı sağlayarak ekonomik büyümeyi ve küresel ekonomiye entegrasyonu teşvik etmektedir. Bununla birlikte, ABD dış politikasına uygun davranışlara sahip olmayan ülkeler, program dışı kalma tehdidiyle karşılaşmaktadır. ABD'nin kıta ile ticaret hacmi giderek düşmektedir. AGOA'nın ABD için bir Pazar oluşturma amacı bulunmakla birlikte, ABD'yi Çin'e karşı rekabetçi hale getirebilecek özelliklerden uzaktır.¹⁷³ Ticaret politikalarına ek olarak ABD, Afrika'ya yönelik kalkınma yardımlarının da önemli paydaşlarından biridir. Amerika Birleşik Devletleri Uluslararası Kalkınma Ajansı (USAID) tarafından yönetilen programlar, sağlık, eğitim, tarım ve yönetim dahil olmak üzere çeşitli sektörlere odaklanmaktadır.¹⁷⁴

ABD'nin Afrika'daki stratejisinin temel dayanaklarından biri güvenlik ve terörle mücadele çabalarının desteklenmesi olmuştur. Amerika Birleşik Devletleri Afrika Komutanlığı'nın (AFRICOM) 2007 yılında kurulması bu yönde atılmış önemli bir adımdır. AFRICOM, terörizm, korsanlık ve diğer güvenlik tehditleriyle mücadele etmek için Afrika ülkeleriyle askeri operasyonları ve güvenlik iş birliğini koordine etmekten sorumludur.¹⁷⁵ Cibuti gibi ülkelerdeki ABD askeri üsleri ve tesislerinin varlığı, Afrika'nın Amerikan savunma politikasındaki stratejik öneminin göstergesidir.

¹⁷³ efor, “ABD-Afrika Ticari İlişkilerinde AGOA”, insamer.com, 13 Ocak 2023, <http://www.insamer.com/tr/abd-afrika-ticari-iliskilerinde-agoa.html>.

¹⁷⁴ Brock R Williams, “African Growth and Opportunity Act (AGOA): Background and Reauthorization” (Congressional Research Service, 2015).

¹⁷⁵ Daniel Volman, “AFRICOM: What Is It for and What Will It Do?”, içinde *US Strategy in Africa: AFRICOM, Terrorism and Security Challenges*, ed. David J. Francis (Routledge, 2010), 44-63.

3.4. Türkiye Açısından Afrika'nın Önemi

Afrika ile sahip olunan ilişkiler, Türk dış politikasının stratejik etkinlik alanlarından biri olarak öne çıkmaktadır.¹⁷⁶ Soğuk Savaş sonrası inşa edilen kompartman diplomasisi ve çok boyutlu yaklaşım, Afrika'yı vazgeçilmez bir sac ayağı haline getirmiştir.¹⁷⁷ Türk diplomasisinin kıtada etkinliğini artırması ise uluslararası kamuoyunun dikkatini cezbetmiştir.¹⁷⁸ Kuşkusuz Türkiye'nin Sahraaltı Afrika ülkeleri ile ilişkilerini getirdiği nokta, bir başarı öyküsü olarak değerlendirilmektedir.¹⁷⁹

3.4.1. Ekonomi

Devletler nezdinde para, atom bombası gibi büyük bir yıkım silahı olarak kullanılabilecek bir araçtır. Bu anlamda, devletlerin çıkarlarını savunabilmek ve uluslararası arenada itibarlarını artırabilmek açısından, ekonomik şoklara mümkün olduğunca hazırlıklı bir yapıda olmaları gerekmektedir. Afrika, büyüme potansiyeli oldukça fazla olan bir bölgedir. Boris Johnson'un ifadeleriyle "Afrika Gelecektir".¹⁸⁰ Afrika'da mevcut bulunan doğal kaynakların Türkiye'nin alternatif tedarikçiler bulmak ve rekabetçi fiyatlar elde edebilmek adına odaklanması gereken en önemli noktalardandır. Özellikle Türkiye'nin en büyük ithalat kalemlerinden enerjide verilen açığının düşürülerek daha istikrarlı büyüme sağlanabilmesi ve koltan gibi teknolojik ürünlerde kullanılan stratejik madenlerle küresel rekabet seviyesinin artırabilmesi açısından Afrika kritik bir öneme sahiptir.

Türkiye AB'ile yapılan ticareti azaltmadan bununla birlikte, kendi ticari gücünü geliştirerek eritmelidir. Türkiye ticari bağımlılığı ve ambargo tehditleri nedeniyle AB'ye karşı gereken siyasi manevraları yapamamaktadır. AB ile sahip olunan ticaret yüzdesi Afrika'nın ticaretteki payını artırarak dengelenmelidir. Türk firmalarının bazı

¹⁷⁶ Mevlüt Çavuşoğlu, "2016 Yılı Başında Dış Politikamız", *Dışişleri Bakanlığı'nın 2016 Mali Yılı Bütçe Tasarısının TBMM Genel Kurulu'na Sunulması Vesilesiyle Hazırlanan Kitapçık*, 2016., s. 105.

¹⁷⁷ Oba, "Türk Diplomasisi ve Afrika".

¹⁷⁸ David Shinn, "Turkey's Engagement in Sub-Saharan Africa: Shifting Alliances and Strategic Diversification", *Chatam House*, 2015.

¹⁷⁹ Çavuşoğlu, a.g.e. s.106.

¹⁸⁰ "Gelecek Afrika'da en güçlü aktör de Türkiye", *AFAM - Afrika Araştırmacıları Derneği* (blog), 18 Aralık 2021, <https://afam.org.tr/gelecek-afrikada-en-guclu-aktor-de-turkiye/>.

stratejik eksiklikleri ve geliştirmeye muhtaç kısımları bulunmaktadır. Örnek olarak, eski Fransız sömürgesi olan ülkelere mamul satan Türk firmalarının bazılarının Fransızca tanıtım yazıları ve içerik kullanmamaları nedeniyle, istenilen satış oranlarına ulaşamadıkları bilinmektedir. Bu bağlamda, büyük bir pazar oluşturan kıtanın, daha planlı ve daha stratejik yaklaşımlarla irdelenmesi gerekmektedir.

3.4.2. Siyaset, Güvenlik ve Strateji

Türkiye'nin Afrika'ya yaklaşımında ekonomik ve siyasi kazanımların yanı sıra güvenlik açısından da büyük bir kazanç sağlama imkânı bulunmaktadır. Türkiye'nin sınırlarının güvenliği Türkiye'nin sınırlarının dışında başlar anlayışıyla Libya'da gerçekleştirilen deniz yetki alanı antlaşmasının korunabilmesi açısından Afrika'da askeri varlık bulundurulması büyük önem taşımaktadır. Bununla birlikte, Libya'nın korunabilmesi amacıyla çevre ülkeler olan Cezayir, Tunus, Çad ve Mısır gibi ülkelerle belirli seviyede ilişkinin sürdürülmesi gerekmektedir. Buna rağmen, Sisi Mısır'ı ile ortak bir zemin bulunmasının oldukça zor olduğu düşünülmekte ve Mısır'ın Libya'ya Türkiye aleyhine müdahil olmaması amacıyla Mısır'ın dengelenmesi gerekmektedir. Bunun için Etiyopya, Sudan ve Somali gibi ülkelerle ilişkilerin güçlü tutulması da büyük önem taşımaktadır. Türkiye'nin bölgede edineceği kazanımlar, anavatanın güvenliği açısından da büyük katkılar getirecektir.

Diğer birçok aktör gibi Türkiye de geçmişte, Çin ile benzer bir şekilde Afrikalı ülkelerin oy potansiyellerinden faydalanmaya çalışmıştır. Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC)'nin bağımsızlığını kazanması ve dünyaca tanınması açısından BMGK oylamalarında kıtadan destek bulmaya çalışan Türkiye, kapsamlı bir politikasının olmaması ve kıtaya olan askeri, siyasi ve ekonomik ilişkilerinin zayıflığı nedeniyle aradığı desteği bulamamıştır.¹⁸¹

3.4.3 Neden Orta Asya Değil?

Kuzeyde RF, Doğuda ÇHC, Batıda İran ve Güneyde (arada direkt bir bağı olmasa da büyük bir güç odağı olduğu için) Hindistan gibi köklü ve büyük devletler tarafından çevrelenmiş bölge, söz konusu devletlerin büyük askeri ve ekonomik kapasiteleri ve

¹⁸¹ Numan Hazar, *Türkiye Afrika İlişkileri Türkiye'nin Dost Kıtaya Açılım Stratejisi*, 3. bs (Ankara: Akçağ Yayınları, 2016).

bunun yanında, (özellikle ÇHC ve Hindistan'ın) kalabalık nüfusları karşısında daimî bir tehdit altında bulunmakla birlikte, aynı zamanda, bölge ülkeleri arasında bir tampon bölge görevi de üstlenmektedir. Büyük bir bölümünün Sünni Müslüman olduğu Orta Asya cumhuriyetlerinden Tacikistan dışında diğer ülkeler Türkçenin kollarını konuşmaktadırlar.

Tarihte Hunlar, Moğollar, Timur İmparatorluğu gibi büyük devletlerin hüküm sürdüğü coğrafya, Çarlık Rusya ve Çin arasında paylaşılmış, 1920'lere gelindiğinde ise Türkistan'ın, Rus Türkistan'ı ve Çin Türkistan'ı olmak üzere ikiye ayrılması sonucu Sovyetler Birliği'nin kontrolünde kalan bölge olarak sınırları belirlenmiştir.¹⁸² Günümüzde, eski Sovyet ülkeleri ve “Stanlar”¹⁸³ olarak bilinen Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Tacikistan ve Kırgızistan'dan oluşan bölge, coğrafi olarak Batı'da Hazar Denizi, Doğu'da Altay Dağları, Kuzey'de Ural Dağları ve Güney'de Kopet, Hindukuş ve Kunlun Dağları ile çevrilmiştir. Söz konusu ülkeler herhangi bir denize ya da okyanusa sınırları olmadığı için ticaretlerini başka ülkeler üzerinden yürütmektedirler. Bölge ülkelerinden Kazakistan dünyanın en büyük denize kıyısı olmayan ülkesi,¹⁸⁴ Özbekistan ise dünyadaki denize çifte sınır geçerek denize ulaşan iki ülkeden biridir.¹⁸⁵

Orta Asya, Türklerin anavatanı olarak görülen ve Türkiye'nin güçlü ilişkilerinin bulunduğu bir bölgedir. SSCB'nin yıkılışı ile bağımsızlığını kazanan Türkî devletler, Türkiye ile birlikte kardeş devletler olarak karşılıklı yakın ilişkilerin kurulmasına çabalamıştır. Söz konusu devletlerin ortak girişimleriyle hayata geçirilen Türk Devletleri Teşkilatı (TDT) bu ilişkilerin çok daha üst düzeye taşınması açısından büyük bir adım olmuştur. Bununla birlikte, Orta Asya devletleri, bir devlet açısından henüz genç sayılabilecek devletler olmaları hasebiyle, pek çok sorunla uğraşmakta ve devlet kimliklerini sağlamlaştırmayı amaçlamaktadırlar.

Şangay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ) kapsamında RF'nin bölgede Çin etkisinin

¹⁸² David John Brophy, *Uyghur Nation: Reform and Revolution on the Russia-China Frontier* (Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 2016).

¹⁸³ Stan kökü Farsçadan alınmış olmakla birlikte “-ın toprağı” anlamına gelmektedir. Bkz. Word Spy, “Stans - Word Spy”, erişim 29 Mayıs 2022, <https://wordspy.com/index.php?word=stans>.

¹⁸⁴ Jürgen Wandel, “KazaKhstan: Economic Transformation and Autocratic Power. Mercatus Policy Series.”, *Mercatus Center*, sy Mercatus Policy Series (2009): 2.

¹⁸⁵ Bu ülkelerden ikincisi ise Liechtenstein'dır.

artabileceğine yönelik endişeleri bulunmaktadır. ŞİÖ'nün kurulması halihazırda Rusya'nın ve Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) ortaklarının, Çin'in gücünün ve etkisinin Orta Asya'nın tamamına yayılmasını alenen ve siyasi olarak kabul ettiği anlamına gelmektedir. Bu bağlamda, ÇHC'nin hâkim olacağı düşüncesiyle, ŞİÖ bankası da kurulamamıştır.¹⁸⁶ ÇHC'nin ekonomik gücünün etkinliğinden çekinen diğer ülkeler ile birlikte, ŞİÖ kapsamında yalnızca taahhüt içermeyen açıklamalarda bulunulmuştur. Orta Asya – Çin ticaretinin 30 yılda 100 kattan fazla artarak 14 milyar \$ seviyesine geldiği¹⁸⁷ ve Kuşak ve Yol Girişimi'nin içerisinde barındırdığı etki potansiyeli düşünüldüğünde, devletlerin Çin'e yönelik endişelerinde haksız olmadıkları görülmektedir.

Bu bağlamda, Rus tarafı genel olarak Moskova'nın, ŞİÖ'den çok daha fazla etkiye sahip olduğu Avrasya Ekonomi Topluluğu (AET) ve Avrasya Ekonomik Birliği (AEB) gibi örgütler aracılığıyla Orta Asya ülkeleriyle ekonomik iş birliğini derinleştirmesi gerektiği görüşünde olmuştur.¹⁸⁸ Bunula birlikte, Hindistan'ın, Çin'in ŞİÖ içerisindeki ağırlığını dengelemek ve Batıya karşı ekonomik bir güç artırımına gitmek amacıyla örgüte katılması desteklenmiştir.¹⁸⁹

2022 yılında gerçekleşen Ukrayna – Rusya Savaşı ile birlikte, RF dünyada büyük prestij ve güç kabı yaşamıştır. 1994 – 6 Çeçenistan Savaşı'ndan sonra ve özellikle Putin'in iktidara gelişiyle orduda modernleşme ve yeniden yapılandırmaya yönelik tartışmalar ortaya çıkmış,¹⁹⁰ ve Çeçenistan'da ordunun yetersizliğinin gözler önüne serilmesi ile Putin'in bu konuda hareket edebilme imkânı doğmuştur.¹⁹¹ Bununla birlikte, 2022 Ukrayna – Rusya Savaşı ile ülkede girişilen askeri modernizasyon programlarının başarıya ulaşmadığı ve Rus ordusunun tam olarak Sovyetler Birliği dönemindeki güç ve etkisine ulaşamadığı görülmektedir. Bu durum ekonomik kazanımlarını korumak için askeri güç artırımına da giden ÇHC için bir fırsat

¹⁸⁶ Alexander Lukin, *China and Russia The New Rapprochement* (Cambridge: Polity Press, 2018): 85-86.

¹⁸⁷ “China-Central Asia trade grew by 100 times over 30 years: ministry-Xinhua”, erişim 30 Mayıs 2022, <https://english.news.cn/20220117/7ae337fb28f64be9a8e3c55170990ddf/c.html>.

¹⁸⁸ Lukin,

¹⁸⁹ Lukin.

¹⁹⁰ C. Cem Oğuz, “‘Büyük Satranç Tahtası’ Ve Rusya’da Silahlı Kuvvetlerin Modernizasyonu”, *Avrasya Dosyası, Rusya Özel* 6, S: 4 (K 2001): 109.

¹⁹¹ Oğuz, a.g.e. 111-112.

niteliğindedir.

Çinli uzmanlara göre, Çin'in *lebensraum* konusunda yeterli alanı bulunmamaktadır.¹⁹² Bu bağlamda, Çin ordusu ülkenin dışında doğal kaynaklar elde edilebilmesi adına, ziyadesiyle etkinlik göstermelidir.¹⁹³ Maruz durum muvacehesinde, aslında ekonomik yönden ilerleyen ve sükûnetli politikalar izleyen Pekin yönetiminin, belirli bir olgunluk seviyesine eriştiğinde, askeri gücünü de kullanabileceği görülmektedir.

ÇHC, Orta Asya'da ekonomik yönden elde ettiği başarıyı askeri antlaşmalarla genişleterek bölgede etkinliğini artırmak istemektedir. Kazakistan'da gerçekleşen protestolar sonrası gerçekleştirilen görüşmelerde ÇHC Ulusal Savunma Bakanı Wei Fenghe, bölgeye yönelik dış müdahalelere karşı çıktıklarını ve "kalıcı kapsamlı stratejik ortaklık" olarak belirttiği ÇHC – Kazakistan ilişkilerini geliştirmek istediklerini belirtmiştir.¹⁹⁴ Benzer bir şekilde, mahur protestoların durdurulması için KGAÖ'nün kuvvetiyle müdahale eden Rusya, hemen hitamında bölgede renkli devrimlere izin verilmeyeceğini açıklamıştır.¹⁹⁵ Bu durumda, ÇHC'nin bölgede etkisini artırmak adına adımlar attığı, RF'nin ise bölgedeki statüsünü korumaya çalıştığı değerlendirilmektedir.

Orta Asya'daki Türkî devletler incelendiğinde, söz konusu devletlerin ekonomik kaygılarla ÇHC'ye, askeri kaygılarla RF'ye yönelik dikkatli politikalar izledikleri görülmektedir. Aynı zamanda, spesifik olarak incelenmesi gereken bir OA devleti bulunmaktadır. Kazakistan, OA devletleri arasında büyüklüğü ve gücüyle öne çıkan bir devlettir. Kazakistan tarafından son dönemde atılan adımlar oldukça milliyetçi görünümündedir. Bununla birlikte, Kazakistan'ın da her devlet gibi kendi çıkarlarını

¹⁹² Dai Xu, C-xing baowei – neiyowaihuanxiade Zhongguo tuwei [The C-shape encirclement: China's breakthrough under domestic problems and foreign aggression] (Shanghai: Wenhui chubanshe, 2010), pp. 3–4.'den aktaran Lukin, a.g.e., 20.

¹⁹³ Song Xiaojun, Wang Xiaodong, Huang Jisu, Song Qiang and Liu Yang, Zhongguo bu gaoxing: dashidai, damubiao ji womende neiyowaihuan [Unhappy China: great epoch, great goals and our internal and external challenges] (Nanjing: Jiangsu renmin chubanshe, 2009), see pp. 80–1, 98–9, 106–8. 'den aktaran Lukin, a.g.e., 20.

¹⁹⁴ Global Times, "Central Asia should be vigilant about major powers disrupting and undermining regional security: Chinese Defense Minister - Global Times", erişim 29 Mayıs 2022, <https://www.globaltimes.cn/page/202204/1260352.shtml>.

¹⁹⁵ "Vladimir Putin vows to stop 'colour revolutions' after sending troops to Kazakhstan", *Financial Times*, 10 Ocak 2022.

önceleyen bir politika izlediğini söylemek yanlış olmayacaktır.

Kazakistan OA devletleri arasında kendisini lider konumda gören ve TDT içerisinde de etkin rol oynamayı amaçlayan ve yapısı itibarıyla teşkilat içerisinde Türkiye'nin liderliğine karşı doğal rakip olan bir devlettir. Kazakistan'ın kendi ev sahipliğinde düzenlenen TDT zirvesine KKTC'yi davet etmemesi,¹⁹⁶ Yerevan ve Astana'nın kardeş şehir olarak ilan edilmesi, uluslararası ilişkilerin temel prensiplerinden olan çıkarların öncelenmesi anlayışının bir göstergesidir.¹⁹⁷ Türkiye liderlikte zorlandığı takdirde Orta Asya'da başarılı olamayacaktır. Kazakistan halihazırda bulunduğu noktada liderlik yarışını bırakmayacaktır. Bu nedenle, Türkiye'nin bölgede başarılı olabilmesi için, bölge ülkelerinden daha üstün ve liderliğini kabul ettirebilecek bir konumda olmalıdır.

OA devletlerinin dünya sahnesinde ortaya koydukları güç sınırlıdır. OA bölgesinin en büyük eksilerinden biri de niceliksel dezavantajlarıdır. Diğer bölgelerle kıyaslandığında OA, ülke ve insan sayısı bakımından küçük bir bölgedir. Her ne kadar Türkiye ile beraber hareket edildiğinde ortaya daha kuvvetli bir irade çıkacak olsa da dünya üzerinde etkili olmak için henüz yeterli değildir. Bugün Orta Asya devletleri ekonomik kaygılarla Çin'e, güvenlik kaygılarıyla da Rusya'ya yakın durmaktadır. Rusya – Ukrayna Savaşı'nın etkisiyle Çin'in etkinliğini artırmış olması ve Hindistan'ın son dönemde etkinliğini artırma çabaları, bölgede bahsi geçen ülkelerle rekabet gücünün nispeten zayıf olması nedeniyle, Türkiye'nin önünde büyük bir engeldir. Afrika'daki varlığını geliştirmiş ve bu bağlamda güçlenmiş bir Türkiye; Balkanlar, Kafkaslar, Ortadoğu ve Orta Asya'daki etkisini güçlendirecek fırsatı yaratma imkanına sahip olacaktır.

¹⁹⁶ “Kazakistan, emperyalist AB ve ABD'ye boyun eğdi”, Yeniçağ Gazetesi, 09 Kasım 2023, <https://www.yenicaggazetesi.com.tr/kazakistan-emperyalist-ab-ve-abdy-boyun-egdi-731454h.htm>.

¹⁹⁷ Ermeni Haber Ajansı, “Yerevan ve Astana "kardeş şehir" oldu” <https://www.ermenihaber.am/tr/news/2024/04/15/Yerevan-Astana-kardeş-şehir-oldu/272686> (Erişim Tarihi:20.05.2024)

4. AFRİKA’NIN TÜRKİYE’NİN GÜÇ KAPASİTESİNE ETKİSİ

4.1. Erken Dönem

Afrika’daki Türk varlığı, her ne kadar, Türkiye Türkleri için Osmanlı devletinin hükümünün başladığı 16.yy’daki Sultan Selim’in hükümrانlık dönemine kadar uzansa da, esasen Türklerin kıtadaki temasları çok daha eskidir.

9. yüzyılda Tolunoğlu Ahmed’in Mısır valisi olması ve ardından kendi ismiyle kurduğu Tolûnîler¹⁹⁸ yoluyla başlayan Afrika’daki Türk hâkimiyeti, İhşîdliler, Eyyûbiler ve Kölemen olarak adlandırılan, Kafkasya’dan göç ettirilen Kıpçak asıllı Memlûklerin hakimiyeti ile devam etmiş, ardından gelen Osmanlı devleti ile yaklaşık 11 yüzyıl süren bir Türk hakimiyeti Mısır üzerinde devam etmiştir. Kıtanın mahalli idarecileriyle yönetimlerini paylaşan Türkler, Asya Avrupa ve Afrika arasında bir köprü haline gelebilmişlerdir. Afrikalılar Türk hakimiyeti boyunca bir etkileşim içerisinde olmuşlarsa da asimilasyona uğramamışlar bununla birlikte, Afrika ülkelerinde kalan Türkler ve “Kuloğlu” olarak adlandırılan melez nesiller Türkçe konuşamaz duruma gelmişlerdir.¹⁹⁹

I. Selim’in Ridaniye zaferiyle hakimiyet sağladığı Mısır toprakları, Osmanlıya Afrika’nın kapılarını açmıştır. Mısır’ın fethinin ardından kıta üzerindeki stratejik gücü genişleyen Osmanlı, Cezayir, Tunus, Libya, Sudan, Somali, Eritre, Cibuti, Çad ve Mali’de etkin olmuş, İspanyolların Kuzey Afrika’da etkin olmasının önüne geçmiş ve Portekiz’in bölgedeki sömürgeci yayılmasını durdurmak için Doğu Afrika’daki Müslüman Sultanlıklara siyasi ve askeri destek sağlamıştır.²⁰⁰

Sahraaltı Afrika olarak adlandırılan bölge, genel olarak Osmanlı ve sonrasında gelen Türkiye tarafından ilk yıllarda göz ardı edilmiş; bulaşıcı hastalıklar, açlık ve sefaletle

¹⁹⁸ Tolunoğulları üzerine detaylı bir okuma için bkz. Berat Kayra Kalsın, “Tolunoğulları Devleti Üzerine”, 01 Ocak 2020, https://www.academia.edu/44938014/Toluno%C4%9Fullar%C4%B1_Devleti_%C3%9Czerine.

¹⁹⁹ Ahmet Kavas, “Türkiye-Afrika İlişkileri: Bin Yılı Aşan Dostluk Köprüsü”, *TASAM*, 08 Aralık 2023, https://tasam.org/tr-TR/Icerik/610/turkiye-afrika_iliskileri_bin_yili_asan_dostluk_koprusu.

²⁰⁰ Ahmet Kavas, Ufuk Tepebaş, ve Ahmet Kavas, ed., “Tarihi Süreçte Sahra altı Afrika: Osmanlı-Afrika İlişkileri ve Sömürgecilik”, içinde *Sahra Altı Afrika Sub Saharan Africa* (Tasam Yayınları, 2007).

uğraşan uzak bir bölge olarak görülmüştür.

Türkler, Osmanlı devleti zamanında emperyalist devletlere karşı Afrika'yı savunmasının yanı sıra, I. Dünya savaşı sırasında yarı sömürge durumuna düştüğü halde, Atatürk ve silah arkadaşları önderliğinde düzenlenen, dünyada emperyalizme karşı gerçekleştirilen ilk kurtuluş savaşı özelliğini taşıyan mücadelesi ile Türkiye, Afrika ülkelerine örnek olmuş, Afrika halklarına ise umut vermiştir.

4.2. Cumhuriyet Dönemi

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Osmanlı Devleti'nin yıkılmasıyla Afrika'daki Türk devlet varlığı son bulmuştur.²⁰¹ Bununla birlikte, Afrika'ya yönelik dış politika hamleleri sonlanmamıştır. 1923 yılında kurulan yeni devletin ilk yıllarından itibaren Türkiye, Batı dünyasına bağımlı hale gelmiş ve uzun yıllar boyunca dış ve güvenlik politikasını çıkarları doğrultusunda şekillendirmiştir. Türkiye'nin bu dönemde Afrika'ya yaklaşımı genellikle mesafeli ve taktiksel olmuştur. Bu nedenle ilişkiler çok sığ kalmış ve yaklaşımlar başarılı olamamıştır. Bu bağlamda ilişkiler 1960'lı yıllara kadar düşük seviyede kalmıştır. Bununla birlikte, bahse konu dönemde Türkiye ile kıta arasında üç mesele göze çarpmaktadır: Habeşistan'ın İtalya tarafından işgali esnasında Türkiye'nin göstermiş olduğu tavır; 1955 Bandung Konferansı'nda sergilenen tutum; Cezayir'in bağımsız olması hususunda yapılan Birleşmiş Milletler oylamalarında Türkiye'nin pozisyonu.²⁰²

Türkiye Cumhuriyeti'nin 1923 yılında kurulmasını takiben Osmanlı Devleti'nin mirası reddedilmek suretiyle halifelik uygulamadan kaldırılmıştır. Böylelikle Türkiye, "İslam dünyasının liderliği" rolünden feragat etmiş, gerçekleştirdiği modern ve laik reformlarla yeni bir devlet anlayışına bürünmüştür. Daha önce Osmanlı yönetimi altında bulunan ve Osmanlı Devleti'ne hala sempati duyan bazı Afrika ülkeleri, Türkiye'de yaşanan bu dönüşüm sürecini şaşkınlıkla karşılamışlardır.²⁰³

Türkiye, 1950'li yıllara kadar dış politikasında Batılı devletlerle iyi ilişkiler kurmaya çalışan ve çoğunlukla iç meselelerine yoğunlaşan bir profil çizmiştir. Bu tarihsel

²⁰¹ Ahmet Kavas, *Osmanlı - Afrika İlişkileri* (İstanbul: Kitabevi, 2011).

²⁰² Orakçı, a.g.e. 139.

²⁰³ Orakçı, 139-140.

periyotta Afrika kıtasında Türkiye'yi alâkadar eden en dikkat çekici olay ise İtalya'nın Etiyopya'yı yeniden işgal etme çabasıdır. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan sonra Mustafa Kemal Atatürk'ün telkinleriyle Ahmet Münir Erhan öncülüğündeki bir heyet Etiyopya'ya gönderilmiş ve burada bir konsolosluk açılmıştır. Bu konsolosluk aynı zamanda o dönemde Türkiye'nin Sahra Altı Afrika'daki ilk ve tek misyonudur. Bu konsolosluğun faaliyete girmesiyle birlikte Türkiye ve Etiyopya arasındaki ilişkiler tekrardan olumlu yönde seyretmeye başlamıştır.²⁰⁴

Osmanlı devletinin yıkılışı, yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti devletinin kuruluşunda benimsenen ilkeler ve sonrasında gelen iki kutuplu dünya düzeni nedeniyle Afrika kıtasıyla arasındaki mesafeleri aşamayan Türk devleti, Sovyetlerin yıkılışına kadar Afrika ile istikrarlı bir ilişki kuramamıştır. Bu dönem içerisinde Türkiye'nin Afrika'ya yaklaşımları büyük anlamda taktiksel düzeyde kalmış ve NATO müttefiki olan eski sömürgeci ülkelerin çıkarları ile direkt olarak çatışmadan kaçınılmıştır.

Özellikle Kıbrıs meselesiyle öne çıkan uluslararası arenadaki destek arayışı, BM içerisinde büyük bir oy potansiyeline sahip olan Afrika devletlerini çekici hale getirmiştir. Bununla birlikte, yapılan girişimler kapsamlı bir Afrika politikasının bulunmaması nedeniyle sonuçsuz kalmıştır.²⁰⁵

Türkiye kıta ile ilişkilerini geliştirmeye odaklandığı 2000'li yılların başlarında kendi eksikliklerinin de farkına vararak, hızlı bir şekilde ilişkilerini geliştirebileceği adımlar atmayı amaçlamıştır. Bu kapsamda, öncelikle Afrika'ya ulaşmak için öncelikle Avrupa'ya uğramak gerektiği ve Avrupa başkentlerinden gerçekleşen aktarmalı uçuşlarla bölgeye ulaşıldığı belirtilmektedir.²⁰⁶ Bu durum Afrika ile yakınlığın oluşmasında ve özellikle ticari ve kültürel ilişkilerin geliştirilmesinde araçlar kullanılmasına ve gereken verimin alınamamasına neden olmuştur.

Numan Hazar, 2000'li yılların başında Afrika ülkelerinde Türk vatandaşlarının çok

²⁰⁴ Orakçı, 140-141.

²⁰⁵ Numan Hazar, *Türkiye Afrika İlişkileri Türkiye'nin Dost Kıtaya Açılım Stratejisi*, 3. bs (Ankara: Akçağ Yayınları, 2016): 10-11.

²⁰⁶ Numan Hazar, *Küreselleşme sürecinde Afrika ve Türkiye-Afrika ilişkileri* (Ankara: Yeni Türkiye Medya Hizmetleri, 2003): 48.

az sayıda olduğunu belirtmiştir.²⁰⁷ Söz konusu vatandaşların ise büyük çoğunluğunun Kuzey Afrika ülkelerinde yoğunlaşarak Sahraaltı Afrika'dan uzak kalmıştır.²⁰⁸ 2003 yılı içerisinde kıta genelinde elçilik sayısı 12'dir.²⁰⁹ Söz konusu elçilikler birden fazla ülke ile ilgilenmek durumunda olduğu için, gerekli uzmanlaşmalar sağlanamamış ve gereken ilgi gösterilememiştir.

1999 yılında kıta ile gerçekleştirilen ticaretin büyüklüğü 3,3 milyar dolar seviyesinde kalmış ve söz konusu hacmin sadece 600 milyon dolar kadarını Sahraaltı Afrika ülkeleri oluşturmuştur.²¹⁰ 2003 yılında ise ticaretin büyüklüğü 5,5 milyar dolara, Sahraaltı Afrika ülkelerinin payı ise 1,2 milyar dolara ulaşmış, Afrikalı öğrencilere verilen burs sayısı ise 300 olmuştur.²¹¹

4.3. Afrika Açılımı ve 2005 Sonrası Türkiye Afrika İlişkileri

1998 yılında, dönemin dışişleri bakanı İsmail Cem öncülüğünde “Afrika Açılım Eylem Planı” adıyla dışişleri bakanlığınca bir vizyon değişikliğine gidilmiş ve özellikle Sahraaltı Afrika ülkeleriyle ekonomik, politik ve kültürel ilişkileri geliştirmeye yönelik irade ortaya konmuştur.²¹² Davutoğlu söz konusu adımı, Sovyetlerin yıkılmasıyla oluşan yeni konjonktürde, bağımlılık ilişkilerinin artacağı öngörüsüne bağlamış ve bu anlamda, Türkiye'nin uzun zamandır uzak kaldığı Afrika ile yeniden yakınlaşması gerektiğini belirtmiştir.²¹³

Adı geçen plan, kıta ile ilişkilerin geliştirilmesine yönelik her alanda alınabilecek önlemleri ortaya koymuştur.²¹⁴ Planda ana hedef olarak kıta ile ekonomik, siyasal ve kültürel ilişkiler ağı kurulması ve hususi olarak Sahraaltı Afrika ile ekonomik, ticari ve kültürel ilişkilerin geliştirilerek siyasal ilişkiler için sağlam bir zemin inşa

²⁰⁷ Hazar, a.g.e, 57.

²⁰⁸ Orakçı, a.g.e, 166.

²⁰⁹ Söz konusu elçiliklerin beşi Kuzey Afrika, yedisi ise Sahraaltı Afrika'dadır. Orakçı, a.g.e. 166.

²¹⁰ Hazar, a.g.e, 71.

²¹¹ Hazar, a.g.e, 124.

²¹² Ali Balcı, *Türkiye Dış Politikası İlkeler, Aktörler, Uygulamalar* (Etkileşim Yayınları, 2013): 279.

²¹³ Ahmet Davutoğlu, *Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslararası Konumu* (İstanbul: Küre Yayınları, 2014): 208.

²¹⁴ “Afrika’ya Açılım Eylem Planı (Gözden Geçirilmiş İkinci Basım)” (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 1999).

edilmesi gerektiği belirlenmiştir.²¹⁵

Afrika ile Türkiye arasındaki münasebetler 2005 yılına kadar görece durgun geçmişse de Türkiye'nin söz konusu yılı “Afrika Yılı” olarak belirlemesinin ardından, kıta ile Türkiye arasında ilişkiler büyük bir ivme kazanmıştır.²¹⁶ Bu bağlamda, AfB komisyon başkanı Aplha Oumar Konare Türkiye'yi ziyaret ederek dönemin Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer ile görüşmüştür. Aynı şekilde dönemin Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan'ı da ziyaret eden komisyon başkanı, kendisini, 2007'de düzenlenen 8. Afrika Birliği Zirvesi'ne davet ederek, ilişkilerde dönüm noktası oluşturmuştur.²¹⁷ 2005 yılının ardından hızla gerçekleşen gelişmeler incelendiğinde, planlama açısından 1998 yılının önemi büyük olsa da, 2005'te gerçekleşen ziyaretin ve “Afrika Yılı” ilanının bir mihenk taşı niteliğinde olduğu görülmektedir. Tablo 5.1'de Türkiye'nin kıtayla tesis ettiği ilişkilerindeki önemli tarihler ve olaylar sunulmuştur.

Tablo 4.1: Türkiye'nin Afrika Politikası

1998	Afrika Açılım Eylem Planı
2003	Afrika ile Ticari ve Ekonomik İlişkilerin Geliştirilmesi Stratejisi
2005	Afrika Yılı
2005	AfB İçerisinde Gözlemci Statüsü
2008	AfB İçin Stratejik Ortaklık

²¹⁵ Hazar, a.g.e. s. 245.

²¹⁶ Numan Hazar, *Türkiye Afrika İlişkileri Türkiye'nin Dost Kıtaya Açılım Stratejisi*, 3. bs (Ankara: Akçağ Yayınları, 2016): 12.

²¹⁷ Kavas, “TASAM | Türkiye-Afrika İlişkileri”.

2008	1. Türkiye – Afrika Zirvesi
2011	Erdoğan’ın Somali Ziyareti
2013	Afrika Ortaklık Politikası / 2015 – 2019 Ortak Uygulama Planı
2014	2. Türkiye – Afrika Zirvesi
2016	Türkiye – Afrika Ekonomi ve İş Forumu
2020	Türkiye’nin Libya Müdahalesi
2021	3. Türkiye – Afrika Zirvesi

Kaynak: Yazar tarafından derlenmiştir.

Türkiye’nin kıtaya olan yaklaşımlarının kategorik olarak incelenmesi, daha kapsamlı bir analiz yapılmasına yardımcı olmaktadır. Bu kapsamda, Türkiye’nin Afrika’ya yönelik yaklaşımını, Kamu Diplomasisi ve Yumuşak Güç, Ekonomik Etkileşim ve Güvenlik ve Askeri Etkileşim olmak üzere 3 ana kategoride değerlendirilmesi uygun görülmüştür.

4.3.1 Kamu Diplomasisi ve Yumuşak Güç

“Afrika Yılı”nın ilanının ardından Afrika ciddi bir şekilde Türk kamuoyunun gündeminde ele alınmaya başlamıştır. Söz konusu yıl içerisinde düzenlenen G-8 Zirvesi’nin ana gündeminin Afrika olması hasebiyle, küresel siyasetle örtüşen Türk dış politikası, AfB nezdinde de gözlemci ülke statüsüne erişmiştir.²¹⁸ Aynı yıl içerisinde Etiyopya’da açılan TİKA ofisi ve Recep Tayyip Erdoğan’ın Afrika turu,

²¹⁸ “Afrika Birliği (AfB) / T.C. Dışişleri Bakanlığı”, erişim 21 Mayıs 2024, <https://www.mfa.gov.tr/afrika-birligi.tr.mfa>.

ilişkilerde canlanmayı da beraberinde getirmiştir. Yaşanan gelişmelerle birlikte pek çok alanda ikili antlaşmalar imzalayan Türkiye, Afrika'da görünürlüğünü artırmıştır. Bu kapsamda, birçok kurum da dışişlerinin gündemine uyum sağlayarak kendi gündemini oluşturmuş, bu sayede süreç sadece devlet merkezli olmaktan çıkarak çok aktörlü bir hal almıştır. Türkiye'nin imajının bölgede olumlu bir şekilde evrilmesini sağlayan TİKA'yı takiben THY'nin bölgeye yeni uçuş rotaları oluşturması mobilizasyonu kolaylaştırmış, YTB, Maarif Vakfı, Yunus Emre Vakfı gibi kurumların yanında diğer STK'ların da sürecin içine girerek, ilişkilerin insani boyutlarının da ele alınmasını sağlamıştır.²¹⁹

Türkiye'nin Afrika'daki faaliyetleri dışişlerinin açtığı yolda diğer devlet kurumları tarafından da desteklenmiş, Türkiye tarafından Afrika'da YTB aracılığıyla burslar verilerek Afrikalı binlerce çocuğa burs imkânı sunulmuştur. 2022 yılında Afrika'da faaliyet gösteren Büyükelçilik sayısı, 44'ü bulmuştur.²²⁰ TİKA, kıtada faaliyet göstermek açısından, ilk olarak Etiyopya'da bir ofis açmıştır. İlk faaliyetlerini müteakiben 15 yıl içerisinde, 21 adet ofisle kıtada geniş kapsamlı bir faaliyet alanına sahip olmuştur. Kıta insanıyla doğrudan temasta bulunmayı öne alan TİKA faaliyetleri kapsamında, Afrika'nın 54 ülkesinde²²¹ birçok restorasyon, ıslah ve geliştirme faaliyeti gerçekleştirilmiştir. Türkiye yumuşak gücünü bölgede artırarak varlığını kuvvetlendirmeye ve diğer güç unsurlarını desteklemeye çalışmaktadır. YTB bünyesindeki "Türkiye Bursları" kapsamında, 2012 – 2023 yılları arasında 54 Afrika ülkesinden gelen toplam 13.189 öğrenciye destek sağlanmıştır. Söz konusu bursiyerlerden 1.092 kişi Somali vatandaşıdır.²²² 2024 yılına kadar bölgeden yapılan başvuru sayıları ise 5 kat artarak 39.633'ü bulmuştur. Günümüzde 15 Afrika ülkesinde 17 mezun derneği ile ilişkiler canlı tutulmaktadır. Benzer bir şekilde, Kamu Görevlisi ve Akademisyenlere Yönelik Türkçe İletişim Programı (KATİP) programında 2014 yılından başlamak suretiyle katılım sağlayan 178 kişiden 74'ü

²¹⁹ Orakçı, *Türkiye Afrika İlişkileri: Tarihî Süreç Yaklaşımlar ve Beklentiler*.

²²⁰ "Türkiye-Afrika İlişkileri / T.C. Dışişleri Bakanlığı", erişim 04 Mayıs 2024, <https://www.mfa.gov.tr/turkiye-afrika-iliskileri.tr.mfa>.

²²¹ "Afrika'da TİKA" (TİKA), erişim 29 Temmuz 2024, https://tika.gov.tr/wp-content/uploads/2021/12/Afrika_Zirvesi.pdf.

²²² "Türkiye - Somali Siyasi İlişkileri / T.C. Dışişleri Bakanlığı", erişim 01 Ağustos 2024, <https://www.mfa.gov.tr/turkiye-somali-siyasi-iliskileri.tr.mfa>.

Afrika'dan gelmiştir.²²³

Afrika'da gerçekleştirilen projeler bir anlamda Türkiye'ye duyulan güveni de gözler önüne sermektedir. Türk Tipi Kalkınma İş Birliği Modeli kapsamında, hedef bölgelerde yerleşik halkın ihtiyaçları ve talepleri doğrultusunda, karşılık beklemeden, insan odaklı projeler gerçekleştirilmektedir. Bunun yanında Türkiye, BMGK daimî üyeleri arasında kıta ülkelerinin bulunmaması ve küresel sistemde kıta ülkelerinin söz hakkının sınırlı olması gibi konulara da vurgu yapmaktadır. Ülkelerin kendi ihtiyaçlarını karşılayabilmelerini önceleyen projeler doğrultusunda, emperyal veya tamamen çıkarıcı bir politika kapsamında faaliyet gösterilmediğinin anlaşılması sağlanmakta ve bu durum bölge devletlerinin ve bölge halklarının güvenliğini kazanmaya yardımcı olmaktadır. Bu doğrultuda, Cezayir'in bağımsızlığının sembolü olan Keçiova Camii, TİKA tarafından restore edilmiştir.²²⁴ TİKA nezdinde yapılan bu proje, Türkiye'nin bölge halkının güvenliğini kazanması sonrasında üstlenilmiştir. Söz konusu projenin üstlenilmesi, Cezayir halkının ve devletinin gözünde Türkiye'nin geldiği noktanın anlaşılabilmesi açısından önem arz etmektedir.

Türkiye tarafından 2006 yılında Arap Birliği Zirvesi kapsamında, resmi programdan bağımsız olarak Sudan'ı ziyaret edilmiştir. Osmanlı devletinden beridir Türklerle iyi ilişkiler içerisinde olan Sudan halkı ile ziyaret kapsamında ilişkiler yeniden canlanmıştır. Bu kapsamda, insani yardım alanında özellikle Kızılay'ın bölgede sahra hastanesi kurarak Darfur'da gerçekleştirdiği projeler, TİKA'nın Sudan'da ofis açarak özellikle tarım projeleri gerçekleştirmesi ve İHH gibi kurumların da katılım sağlayarak Türkiye'nin hareket alanını genişletmesi önem arz etmektedir. Ziyaret kapsamında Batı tarafından dillendirilen soykırım iddialarına karşı bir izlenim verilmesi, Türkiye'nin bölgede kendi ajandasını uyguladığını göstermektedir.²²⁵

Türkiye'nin benzer bir şekilde risk alabilme niteliği sayesinde bölgedeki diğer aktörlerden ayrılarak önemli avantajlar da elde edebilmiştir. Özellikle Somali gibi bölgelerde yaşanan krizlerde devletin en üst kademesinden yapılan ziyaretlerle, diğer aktörlerin bölgeyi terk ettiği bir vakitte bölgede var olarak inisiyatif almak, Türkiye'yi bölge halkı nezdinde öne geçiren bir yaklaşım olmuştur. 2011 yılında

²²³ “Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı”, erişim 27 Mayıs 2024, <https://ytb.gov.tr/>.

²²⁴ “Keçiova Camii” (TİKA), erişim 16 Temmuz 2024, <https://www.tika.gov.tr/wp-content/uploads/2018/Ke%C3%A7iova%20Bro%C5%9F%C3%BCr/KeciovaCamii.pdf>.

²²⁵ Orakçı, a.g.e, 170-171.

kuraklık, radikal dinci terör ve korsanlık faaliyetleri gibi pek çok büyük sorunla karşı karşıya olan Somali'ye stratejik bir kararla müdahil olması, kaderine terkedilmiş bir ülkenin yanında olunması açısından, sonraki süreçlerde Türkiye'ye büyük bir güvenle bakılmasını sağlamıştır. Ülkedeki en yaygın kadın isimlerinden birinin İstanbul olması, Türkiye'nin bölge halkının gözündeki değerini göstermesi bakımından önemlidir.²²⁶

Türkiye'nin diğer aktörlerden ayrılan en önemli özelliği, en sıcak bölgelerde dahi, kıtada bizzat kendi güçleriyle sahada bulunabilmesidir. Gerçekleştirilen projelerin bölge halkının taleplerine yönelik olması ve talep odaklı çalışılması ise Türkiye'nin bölgede daha başarılı olarak öne çıkmasını sağlamaktadır. Bölge ülkelerine ve bölge halklarına, yapılan ayni ve nakdi yardımlarda Türkiye'nin ve Türklerin şahsen sahada bulunması ve bölge insanına direkt olarak ulaşması, Türkiye'nin bölge ülkeleri ve milletleri nezdinde diğer aktörlerden farklı bir noktaya konumlanmasına olanak sağlamıştır. Buna ek olarak, lider diplomasisinin etkili bir şekilde kullanılması, Türkiye'nin bölgede avantajlı bir aktör konumuna gelmesi açısından önemli bir etken olmuştur. Devletin üst kademelerinden bölgeye yapılan ziyaretler Türkiye'nin bölgede öne çıkmasına sebebiyet vermiştir. Özellikle Erdoğan çiftinin ayrı ayrı çabaları Türkiye açısından bir kaldıraç görevi görmüştür. Bu kapsamda, Cumhurbaşkanı Türkiye'yi bir "Afro-Avrasya" ülkesi olarak tanımlamış²²⁷ ve Türkiye'nin kendisini nasıl konumlandığını açıkça ifade etmiştir. Emine Erdoğan'ın ise, "Afrika Seyahatlerim" kitabında Türkiye'nin Afrika'da gerçekleştirdiği atılımlara ve bölge halklarına yönelik yaklaşımına yönelik bilgiler bulunmaktadır.²²⁸ Özellikle kendisi tarafından bahsedilen "öteki" değil "biz" yaklaşımı, Türkiye'nin Afrika politikasının temelini oluşturmaktadır. Buna ek olarak, kitap gelirlerinin Afrika'daki kadın ve çocuklara bağışlanacak olması da Türkiye'nin

²²⁶ "‘Istanbul’ a common female name in Somalia as Turkish influence gains momentum", erişim 12 Mayıs 2024, <https://www.aa.com.tr/en/africa/istanbul-a-common-female-name-in-somalia-as-turkish-influence-gains-momentum/2456289>.

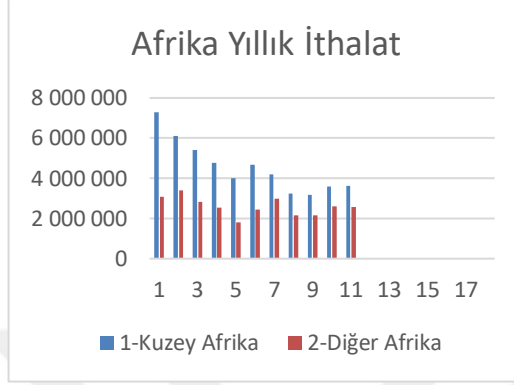
²²⁷ Zeynep Rakipoğlu, Berk Özkan, ve Elif Küçük, "Cumhurbaşkanı Erdoğan: Avrupa ile ilişkilerimizi geliştirirken Asya'yı, Afrika'yı ihmal etmiyoruz", *Anadolu Ajansı*, 2020, <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/cumhurbaskani-erdogan-avrupa-ile-iliskilerimizi-gelistirirken-asyayi-afrikayi-ihmal-etmiyoruz/2051611>.

²²⁸ Yıldız Nevin Gündoğmuş, "Emine Erdoğan, 'Afrika Seyahatlerim' kitabının tanıtımını BM'de 'First Lady'lere yapacak", *Anadolu Ajansı*, 2021, <https://www.aa.com.tr/tr/gundem/emine-erdogan-afrika-seyahatlerim-kitabinin-tanitimini-bmde-first-ladylere-yapacak/2368622>.

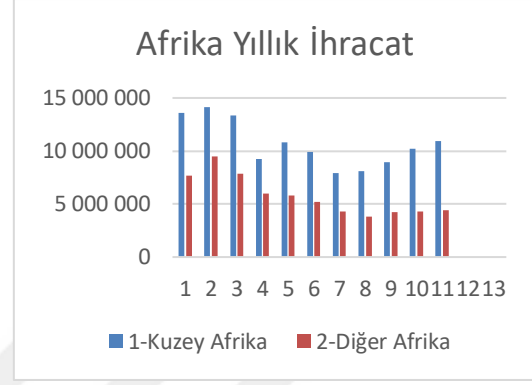
Afrika’da inşa ettiği insani yaklaşımın önemli bir göstergesi niteliğindedir.²²⁹

4.3.2. Ekonomik Etkileşim

Tablo 4.2: Afrika Yıllık İthalat

4.3: Afrika Yıllık İhracat

Kaynak: “TÜİK Kurumsal”, erişim 21 Mayıs 2024, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Dis-Ticaret-Istatistikleri-Ocak-2024-53534>.

Türkiye’nin kıta ile ikili iş birliği, AfB içerisinde gözlemci statüsü kazandığı ve “Afrika Yılı” ilan edilen 2005 yılını müteakiben, ciddi bir artış kaydetmiştir. Yukarıda verilen tablolarda Türkiye’nin Afrika ülkeleriyle gerçekleştirdiği ticaretin büyüklüğü gösterilmektedir. Söz konusu verilere ek olarak, 2003 yılında 5,4 milyar \$ seviyesinde bulunan ticaret hacmi 20 yılda 41 milyar \$ seviyesine yükselmiştir. DEİK, Türk şirketlerinin alt yapı ve müteahhitlik başlığında kıtada 2. sırada yer aldığını belirterek, bu seviyenin daha da yükselerek 50 milyar \$ seviyesine ulaşacağını ön görmektedir.²³⁰ Özellikle enerji, inşaat, beyaz eşya ve gıda gibi sektörlerde kıtada etkili olunmaya başlanmıştır. Buna paralel olarak, Ticaret Müşavirliği sayısı da 31’e yükseltilmiştir.²³¹

Somali ile gerçekleştirilen antlaşmalar kapsamında, Türkiye’nin bölgede ekonomik birtakım kazanımları olmuştur. Bu kapsamda, Mogadişu Uluslararası Havalimanı ve

²²⁹ “T.C.CUMHURBAŞKANLIĞI : Emine Erdoğan, ‘Afrika Seyahatlerim’ adlı ilk kitabının tanıtımını New York’ta yaptı”, erişim 16 Temmuz 2024, <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/130606/emine-erdogan-afrika-seyahatlerim-adli-ilk-kitabinin-tanitimini-new-york-ta-yapti>.

²³⁰ “Afrika İle Ticarete Hedef 75 Milyar Dolar”, DEİK Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu, erişim 06 Ağustos 2024, <https://www.deik.org.tr/basin-aciklamalari-afrika-ile-ticarete-hedef-75-milyar-dolar>.

²³¹ “Afrika Ülkeleri ile Ticari ve Ekonomik İlişkilerin Geliştirilmesi Stratejisi İle Ticaret Hacmimiz Son 20 Yılda Yüzde 800 Arttı”, <https://ticaret.gov.tr>, 2023, <https://ticaret.gov.tr/haberler/afrika-ulkeleri-ile-ticari-ve-ekonomik-iliskilerin-gelistirilmesi-stratejisi-ile-ticaret-hacmimiz-son-20-yilda-yuzde-800-artti>.

Mogadişu Limanı, Türk firmaları tarafından işletilmektedir. Paralel olarak, Türk firmalarının ülkedeki yatırım hacmi 100 milyon \$ seviyesine ulaşmıştır.²³² Ek olarak, Somali ile gerçekleştirilen son antlaşma kapsamında Türkiye'nin, ülkenin deniz yetki alanlarında araştırma, sondaj ve balıkçılık gibi faaliyetlerde bulunarak söz konusu alanlardan kazanç sağlaması beklenmektedir.²³³ Benzer bir şekilde, Libya'nın yetki alanlarında araştırma yapılması açısından adımlar atılmaktadır.²³⁴

Deniz yetki alanlarının yanında, bazı bölgelerde MTA aracılığıyla maden aramaları da gerçekleştirilmektedir. Bu kapsamda, 2018 yılında Sudan ile antlaşma imzalanarak, özellikle altın aranması konusunda harekete geçilmiştir.²³⁵ Aynı şekilde, Nijer ile bir madencilik antlaşması imzalanarak ülkede faaliyetler yürütülmüştür.²³⁶

Halihazırda kıtanın 48 devleti ile ticaret ve ekonomik iş birliği antlaşması imzalanmış ve 5 devlet ile de serbest ticaret antlaşması yapılmıştır. Ticaret Bakanı Ömer Bolat ise, kıtadaki yatırımların 10 milyar \$ seviyesine ulaştığını belirtmiştir.²³⁷ Bununla birlikte, Türkiye'nin Afrika'nın en büyük 8. Ticaret ortağı olduğu düşünüldüğünde, var olan potansiyelin geliştirilerek daha iyi kullanılması gerekmektedir.²³⁸

4.3.3. Güvenlik ve Askeri Etkileşim

Türkiye'nin belirli inisiyatifler dahilinde kendi güvenliğini ve çıkarlarını gözeterek attığı adımlar, kıta özelinde askeri varlığının artmasını ve Türkiye'nin güvenliğinin Türkiye dışından sağlanmasını kolaylaşmasını sağlamaktadır. Türkiye'nin inisiyatif aldığı sahalar kapsamında yaptığı seçimler, kıtada hızlı bir şekilde yükselmesine

²³² “Türkiye - Somali Siyasi İlişkileri / T.C. Dışişleri Bakanlığı”.

²³³ “Yankı Bağcıoğlu, Türkiye ile Somali Arasında İmzalanan Savunma ve Ekonomik İşbirliği Çerçeve Anlaşması'nın Güvenlik Politikaları Açısından Değerlendirdi”, CHP, 2024, <https://chp.org.tr/haberler/yanki-bagcioglu-turkiye-ile-somali-arasinda-imzalanan-savunma-ve-ekonomik-isbirligi-cerceve-anlasmasin-guvenlik-politikaları-acısından-değerlendirdi>.

²³⁴ “Libya'nın Deniz Sahalarında Aktif Olmak İstiyoruz”, 2024, <https://enerji.gov.tr/>.

²³⁵ “Sudan”, MTA Genel Müdürlüğü, erişim 07 Ağustos 2024, <https://www.mta.gov.tr/v3.0/birimler/yurtdisi-sudan>.

²³⁶ “Nijer”, MTA Genel Müdürlüğü, erişim 07 Ağustos 2024, <https://www.mta.gov.tr/v3.0/birimler/yurtdisi-nijer>.

²³⁷ Hamza Kyeyune, “Pourquoi la Turquie est-elle le partenaire commercial le plus recherché de l'Afrique ?”, *TRT Afrika*, 2024, <https://trtafrika.com/fr/insight/pourquoi-la-turquie-est-elle-le-partenaire-commercial-le-plus-recherche-de-lafrique-16527353>.

²³⁸ a.g.e.

olanak sağlamıştır. Bu doğrultuda, öne çıkan birtakım adımlar ve ülkeler bulunmaktadır.

Öncelikli olarak, Türkiye'nin Libya'da belirli inisiyatifler kullanarak bölgenin geleceği konusunda söz sahibi olan devletlerden biri haline gelmesi özellikle Kuzey ve Orta Afrika açısından bir kapı niteliğinde olan Libya'nın, Türkiye'nin Afrika politikasında önemli bir noktaya yükselmesinde etkili olmuştur. Türkiye söz konusu meselede, Libya'dan tarafına iletilen iş birliği ve yardım mesajını²³⁹ değerlendirerek, zor bir zamanda Libyalıların yanında olmuştur. Bu doğrultuda Türkiye, SİHA'lar ve fırkateynlerle²⁴⁰ bölgede meşru hükümetin yanında olmuştur. Aynı kapsamda, Libya üzerinde Doğu Akdeniz'in kendi açısından güvenliği için de adımlar atarak bölgesel güç statüsü kapsamında öne çıkmıştır. Bu doğrultuda, Libya ile hayata geçirilen “Yetki Alanlarının Sınırlandırılması” antlaşması ile, Türkiye'nin bölgedeki çıkarlarının emniyete alınması sağlanmıştır.

Türkiye'nin halihazırda BM Barış misyonları ve ikili antlaşmaları ile Kuzey Afrika ve Afrika Boynuzu'nda önemli bir etkisi bulunmaktayken, Etiyopya, Gana, Kenya, Nijerya ve Ruanda gibi kıtanın diğer ülkeleriyle de savunma antlaşmaları gerçekleştirdiği görülmektedir.²⁴¹ Söz konusu antlaşmalar, teknik destek, askeri eğitim ve silah satışı gibi farklı kapsamlarda hayata geçirilmiştir. Özellikle uygun fiyatlarıyla, etkinliğiyle ve daha önce Libya, Suriye ve Ukrayna gibi sıcak bölgelerde gösterdiği başarısıyla kıtadaki ülkelerin ilgisini çeken Türk SİHA'ları, Türkiye'nin kıtada etkinliğinin önemli ölçüde artmasında büyük pay sahibi olmuşlardır. Özellikle Libya ve Somali ile kurulan yakın ilişkiler, daha sonra askeri ve ekonomik kazanımları da yanında getirmiştir. Bayraktar TB2'lerin Libya'da kullanılması, dünya çapında da şöhretlerini artırarak başka pazarlara girebilmelerinin önünü açmıştır.

Söz konusu ortaklıklar kapsamında kurulan en yakın münasebet, 2017 yılında Somali'de olmuştur. 2010 yılında Somali'den Türkiye'ye gelen bir heyet, Türkiye ile

²³⁹ Seyfullah Hasar, “Turkish Intervention by Invitation in Libya: Intervention in Civil Wars, The Violation of Ineffective Arms Embargoes and Non- Compliance With Domestic Law”, *DÜHFD* 26, sy 45 (2021): 233-34.

²⁴⁰ “Turkish Ship Fired SAM off Libya Coast”, *ItaMilRadar* (blog), 01 Nisan 2020, <https://www.itamilradar.com/2020/04/01/turkish-ship-fired-sam-off-libya-coast/>.

²⁴¹ “La Turquie s’efforce d’accroître son influence en Afrique”, *Africa Defense Forum*, 14 Mayıs 2024, <https://adf-magazine.com/ar/?p=114565>.

ilişkiler noktasında bir dönüm noktası olmuştur. Aynı yıl içerisinde BM'nin himayesinde gerçekleşen Somali Konferansı için İstanbul seçilmiş ve Türkiye bu noktada önemli bir prestij edinmiştir.²⁴² 2011 yılında Somali'ye gerçekleşen insani müdahale, Türkiye'nin Afrika'da neler yapabileceğinin gösterilmesi ve Türkiye'nin Afrika siyasetinin test edilmesi açısından önemli görülmüştür.²⁴³ Söz konusu yıldan sonra Somali ile ilişkiler sürekli artarak devam etmiştir.

Ülkenin başkentinde kurulan üs, Türkiye'nin en büyük denizaşırı askeri üssü niteliğine kavuşmuştur. Söz konusu üs kapsamında, Somalili askerlere terörle mücadele eğitimleri verilmiş ve Afrika Boynuzu çevresinde güçlü bir varlığa sahip olunmuştur. Somali ile sahip olunan yakın ilişkiler zamanla daha da gelişerek iki devletin birbiriyle daha derin ortaklıklar kurmasına yol açmıştır. Bu kapsamda, Türkiye ile Somali arasında savunma iş birliği antlaşması yapılmış ve antlaşma doğrultusunda, Türkiye'nin Somali denizlerini 10 yıllık bir süre ile muhafaza edeceği ve aynı zamanda Somali donanmasını inşa edeceği kararlaştırılmıştır.²⁴⁴ Söz konusu antlaşmalar, ilişkilerin geldiği noktayı göstermesi bakımından önemlidir. Bahsedilen antlaşmalara ek olarak, Somali ile Etiyopya arasında ortaya çıkan savaş tehlikesinde Türkiye'nin bir arabulucu konumunda olması, Türkiye'nin bölgedeki gücünün ve Türkiye'ye duyulan güvenin göstergesi niteliğindedir.

Türkiye'nin El-Beşir ile yakın münasebetler doğrultusunda Sudan'da elde ettiği ayrıcalıklar, Kızıldeniz ve Doğu Afrika içerisinde etkisini artırmıştır. Ek olarak TB2 SİHA'larının Sudan ordusuna verildiği iddiaları da Türkiye'nin bölgedeki etkinliğinin artırılmasına yönelik hamlelerdendir.²⁴⁵

Etiyopya ile 2023 yılında yürürlüğe giren kanunla, istihbarat ve savunma sanayiine

²⁴² Mahad Wasuge, "Turkey's assistance model in Somalia: Achieving much with little", *Heritage Institute for Policy Studies*, 2016.

²⁴³ Mehmet Özkan, "Doğu Afrika Jeopolitiği Ve Türkiye'nin Somali Politikası" (Ankara: SETA, 2014): 11.

²⁴⁴ Gökhan Kavak, Hodan Mohamed Abdullahi, ve Gülsüm İncekaya, "Somali, Türkiye ile imzaladığı savunma işbirliği anlaşmasını onayladı", *Anadolu Ajansı*, 2024, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/somali-turkiye-ile-imzaladigi-savunma-isbirligi-anlasmasini-onayladi/3143647>.

²⁴⁵ "Report Says Egypt Delivered Turkish Drones to Sudan's Military |", AW, erişim 22 Mayıs 2024, <https://the arabweekly.com/report-says-egypt-delivered-turkish-drones-sudans-military>.

yönelik bir antlaşma imzalanmıştır.²⁴⁶ Türkiye'nin ülkeye yönelik SİHA satışı ve ayrılıkçı gruplarla mücadele kapsamında hükûmete olan desteği, ülkedeki etkisinin artmasına neden olmuştur. Ek olarak, Mali'ye teslim edilen SİHA'lar kapsamında açıklama yapan Mali Dışişleri Bakanı Abdoulaye Diop, söz konusu SİHA'ların ülkede "takdir edilen" sonuçlara ulaşılmasını sağlarken, aynı zamanda ülkenin kendi topraklarında kontrolü sağlamasına büyük bir katkısı olduğunu belirtmiştir.²⁴⁷

Afrika devletleri, kıtada mevcut bulunan çatışma ve istikrarsızlık zemininde savunma yeteneklerini güçlendirmeyi amaçlamaktadırlar. Türkiye de kıtanın eski kolonyal aktörlerinin yanında, mevcut yumuşak güç araçlarına güvenlik ve savunma iş birliği antlaşmalarını da ekleyerek, Afrika ülkeleriyle uzun vadeli stratejik iş birliğinin temellerini atmıştır. Son yıllarda gerçekleşen Silahlı İnsansız Hava Aracı (SİHA) satışlarının artışa geçmesi söz konusu iş birliği içerisinde çok önemli bir noktada olsa da tek bileşeni değildir. Silah ihracatı, askeri eğitim ve savunma diplomasisi konularında kazan – kazan anlayışıyla tasarlanan politika, Türkiye'nin kıta ülkeleriyle uzun vadeli ve kurumsal bağlar teşkil etmesine olanak tanımaktadır.

Türkiye'nin artan yerli ürün kapasitesi ve yeni güvenlik ortakları arayışı, Afrika ülkelerinin güvenlik politikalarını çeşitlendirme arayışlarıyla kesişmiştir. Birçok Afrika ülkesi, Türkiye'nin terörle mücadele üzerine edindiği tecrübeden, güvenlik sektörlerinin modernizasyonundan ve savunma sanayisindeki gelişmelerden yararlanmak istemektedir. Ankara'daki Afrika büyükelçiliklerinin sayısı 2008'de 10'dan 2021'de 37'ye yükselmiş²⁴⁸ ve Türkiye'ye atanan Afrika büyükelçilerinin çoğu muvazzaf veya emekli generaller olmasıyla dikkat çekmiştir.²⁴⁹

Türkiye'nin kıtada hızlı bir şekilde etkili olabilmesinin yolu ikili ilişkiler ve kritik

²⁴⁶ "Türkiye Cumhuriyeti Hükûmeti İle Etiyopya Federal Demokratik Cumhuriyeti Arasında Askerî Çerçeve Anlaşmasının Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun", Sayı: 32159, Kanun Numarası: 7453 (2023), <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.7453.pdf>.

²⁴⁷ Zeynep Duyar, "Turkish combat drones help Mali control its land: Minister", *Anadolu Ajansı*, 2024, <https://www.aa.com.tr/en/africa/turkish-combat-drones-help-mali-control-its-land-minister/3195704>.

²⁴⁸ Murat Özgür Güvendik, "Türkiye'nin 'Afrika açılımı' büyükelçilik ağıyla genişliyor", *Anadolu Ajansı*, erişim 14 Mayıs 2024, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/turkiyenin-afrika-acilimi-buyukelcilik-agiyla-genisliyor-2394828>.

²⁴⁹ "Turkey is making a big diplomatic and corporate push into Africa", *The Economist*, erişim 14 Mayıs 2024, <https://www.economist.com/middle-east-and-africa/2022/04/23/turkey-is-making-a-big-diplomatic-and-corporate-push-into-africa>.

anlarda alınan hızlı kararlardan geçmektedir. Ekonomik olarak Türkiye, ÇHC ile mücadele edebilecek bir kapasiteye sahip değildir. Bu nedenle, bu tür fırsatlar kollanmalı bunun için hazır olunmalıdır. Özellikle El-Beşir ve Somali örneklerinde olduğu gibi liderlerle yakın ilişkiler kurarak bazı adımların atılması, İhtiyaç anında atılan adımlar ve toplumla kurulan yakın ve samimi ilişkiler, hızlı bir gelişme, karşılıklı güven tesisi ve bu doğrultuda uzun dönemli ortaklık için etkili bir yöntemdir.

4.4. Türkiye'nin Diğer Aktörlerden Ayrıldığı Noktalar

Türkiye'nin Afrika ile oluşmuş tarihi bağları, Afrika ülkeleri ile kurduğu ilişkilerinde kimi yerde avantajken, kimi yerde de dezavantaj oluşturabilecek durumdadır. Osmanlı Devleti'nin ilişkileri kapsamında ve sonrasında gelen Fransa ve İngiltere gibi sömürge devletlerinin politikaları doğrultusunda, özellikle Kuzey Afrika'da bulunan Mısır ve Fas gibi devletlerin halkları nezdinde, Osmanlı'ya karşı bir sömürgeci devlet bakış açısı gelişmiştir.

Kuzey Afrika'nın büyük bir bölümü, Osmanlı devletinin egemenliği altında kaldığı için, Türkiye açısından adeta bir “yakın çevre” konumunda görülmesi doğaldır. Bölgede bulunan toplulukların büyük çoğunlukla Müslüman olmaları, Türkiye'nin bölgeye yönelik politikalarında da etkin rol oynamaktadır.

Kurtuluş Savaşı döneminde, propaganda yapmak, halkı bilinçlendirmek ve örgütlemek gibi hedeflerle bizzat kendi önderliğinde kurulan “Hâkimiyet-i Milliye” gazetesi içerisinde Atatürk, Millî Mücadele'nin önemini ezilen halklar gözünde vurgulamıştır.²⁵⁰

Türkiye'nin, ÇHC'nin güney – güney iş birliği yaklaşımına benzer olarak daha önce kullandığı ve günümüz politikalarında kullanmaya devam ettiği, “Ezilen Doğu'nun Mücadelesi” ve “Mazlum Milletler” yaklaşımı bulunmaktadır. Atatürk konuşmalarında, “mazlum milletler” terimine vurgu yapmıştır. Günümüzde “az gelişmiş ülkeler” ve “üçüncü dünya ülkeleri” gibi betimlemeler kullanılan sömürülen

²⁵⁰ Hadiye Bolluk, *Kurtuluş Savaşı'nın İdeolojisi Hakimiyeti Milliye Yazıları* (İstanbul: Kaynak Yayınları, 2003): 19-21.

devletler, Atatürk tarafından insani bir yaklaşımla değerlendirilmiştir.²⁵¹ Türkiye'nin ÇHC'den farklı olan yaklaşımları, insani yaklaşımlardır. ÇHC'nin bölgeye yönelik yaklaşımı genel olarak ekonomi temelli ve pragmatik bir yaklaşımdır. Türkiye özellikle yaptığı insani yardımlar ve bölgede bizzat kendi personeliyle bulunması yönünden, ÇCH ile ayrılmaktadır.

Kurtuluş Savaşı'nın mazlum Afrika milletlerinde etkisi büyüktür. Tunus'un ilk cumhurbaşkanı olan Habib Bourguiba, Sakarya zaferinden ziyadesiyle etkilendiğini belirterek, kendi halkını da aynı şekilde özgürlüğe götürmeyi düşlediğini belirtmiştir. Cezayir'in milli mücadelesinde ise, savaşçıların ceplerinde Atatürk'ün resimlerini taşıdığı görülmüştür.²⁵²

Bilal Şimşir'in de bahsettiği üzere, Atatürk hayattayken sömürge altında olan Afrikalı devletler, ezilen veya ezilmeye çalışılan uluslar olarak Türkiye ile benzer bir kader yaşamışlardır. Her birinin Batıya karşı özgürlük mücadelesi verdiği bu milletlerden Türk milleti, en uzun soluklu ve devamlı mücadeleyi vermiştir.²⁵³

Türkiye'nin ÇHC'nin Zambiya ve Sierra Leone'da yaptığına benzer olarak terkedilenin yanında olduğu durumlar bulunmaktadır. Bununla birlikte, Türkiye'nin yaklaşım olarak daha kardeşçe bir tutum sergilemesi, farklı bir noktada konumlanmasına da olanak sağlamaktadır. Türkiye'nin geçmişinde sömürgeci bir dönem olmaması, halihazırda diğer devletler gibi emperyal veya pragmatizm ağırlıklı bir yaklaşım içerisinde olmaması, diğer devletlerle arasında bir fark oluşturmaktadır.

Aristoteles'in iki değerli mantığı üzerine oluşan Batı düşünce yapısı, liderleri hemen dışlamaya yönelik politikalar geliştirmiştir.²⁵⁴ Bu politikaların bölgeye yönelik daha sert müdahalelere zemin hazırlama ihtimali vardır. Ancak Türkiye'nin uyguladığı politika üzerinden halka yardımlar devam ettirilebilir. Oluşturulan ilişkilerle de

²⁵¹ Cavit Orhan Tütengil, *Atatürk'ü Anlamak ve Tamamlamak* (İstanbul: Yenigün Haber Ajansı, 1998): 8.

²⁵² Tütengil, 9.

²⁵³ Bilâl N. Şimşir, *Doğunun Kahramanı Atatürk* (Ankara, 2015): 197.

²⁵⁴ İki değerli mantık, mantığın “Doğru” ve “Yanlış” olmak üzere iki değer üzerine bina edilmesini gösteren mantık türüdür. Bu mantığa göre, üçüncü bir olasılık düşünülmemiştir. İnsan ilişkileri içerisinde de “Ben ve Öteki” “Ötekileştirme” gibi kavramların çıkışı, bu düşünce altyapısına dayanmaktadır. Devletler arasında da kendinden olmayana dışlamak ve gruplar oluşturmak, en basit haliyle bu şekilde gerçekleşmektedir. Devletlerin tehdit algılarında da aynı “öteki” yaklaşımının etkili olduğu görülmektedir.

liderler dizginlenebilir. Türkiye'nin kendisini ve dış politikasını yeniden tanımlaması sonucu Afrika ilişkileri gelişmeye başlamıştır bununla birlikte, Türkiye'nin hedeflerine ulaşabilmesinin yolu Afrika ile ilişkilerinin geliştirilerek sürdürülmesinden geçmektedir. Söz konusu gelişimin sağlanabilmesi için, Türkiye'nin ilk aşamada, belirli ülkelere odaklanması gerektiği düşünülmektedir. Bu bağlamda, Türkiye önüne çıkan fırsatları değerlendirmelidir. Örnek olarak, Mali'de Fransa karşıtlığı son dönemde artış göstermiştir. Bu karşıtlığın değerlendirilebilmesi Türkiye için kaldıraç niteliğinde bir özellik gösterebilir.

Türkiye açısından Afrika, temelde iki sub-continental (alt-kıtasal) bölgeye ayrılarak incelenmelidir.

1- Türkiye'nin tarihi ve kültürel bağlarının kuvvetli olduğu Kuzey Afrika ve Doğu Afrika

2- Sub-Saharan Africa olarak adlandırılan ve Türkiye'nin tarihi ve kültürel bağlarının ya olmadığı ya da zayıf olduğu Sahraaltı Afrika'sı.

Esasen Türkiye'nin tarihi bağları ve kültürel etkisinin fazla olması ve coğrafi yakınlığı nedeniyle, Kuzey ve Doğu Afrika devletlerine yaklaşımı etki oluşturu bir nitelikte inşa edilebilir. Sahraaltı Afrika Türkiye'nin mevcut durumda kültürel ve siyasi açılardan etki edebileceği bir konumda değildir. Bu nedenle, Türkiye'nin bölgeye yaklaşımı ekonomi ve insani yardımlar temelli olmalıdır. Kazan – kazan anlayışıyla inşa edilen politikanın Atatürk döneminde uygulanan “Mazlum Milletler” ve “Ezilen Doğu'nun Mücadelesi” politikalarıyla birleştirilerek uygulanması Türkiye'nin çıkarları ile bağdaşacak niteliktedir.

5. SONUÇ

Türkiye'nin başat bir BG olması açısından bulunulan bölgenin dışında güç toplanması ve güç toplanılması gereken bölgenin Afrika olması hipotezini incelemek maksadıyla Türkiye'nin Afrika politikasını inceleyen bir tek vaka analizi üzerine yazılmış bu tez çalışması sonucunda, Türkiye'nin bulunduğu bölgede başat güç konumunda olmadığı ve daha fazla güç toplaması gerektiği anlaşılmıştır. Söz konusu gücün elde edileceği bölgenin neden Afrika olduğu paylaşılan verilerle ortaya konulmuştur. Söz konusu tez çalışması içerisinde Türkiye'nin ve bölgenin mevcut şartları nedeniyle, Türkiye'nin başat güç konumunda olmadığı, Afrika'nın artan önemi nedeniyle küresel siyaset içerisinde etkisinin artmaya başladığı ve bu kapsamda Türkiye'nin bölgedeki konumunu güçlendireceği ve son olarak, Türkiye'nin kıtaya ve kıtadaki insanlara yaklaşım stratejisi, yaptığı yatırımlar ve attığı adımlar sayesinde kıtada önemli avantajlar kazanarak etkisini artırmakta olduğu bulgularına ulaşılmıştır.

İş bu tezde de belirtildiği üzere, Uluslararası İlişkiler kapsamında devletlere yönelik bölge belirlenmesinde pek çok farklı yaklaşım sergilenmiştir. Bu kapsamda, bölgeler gerek coğrafi açıdan gerekse de siyasi açılardan belirlenmiş ve bir bölge karmaşası ortaya çıkmıştır. Buzan ve Weawer tarafından öne sürülen ve Eurocentrism çerçevesinde gerçekleşen BGK teorisi, dünyanın 12 parçaya bölünerek devletlerin de bu şekilde sınıflandırılmasını savunmuştur. Bununla birlikte, ilgili bölümlerde, Türkiye'ye biçilen rolün tam olarak kapsayıcı olmadığı görülmüştür. BGK'ların 3'ünün ortasında bulunan ve tarihi, kültürel ve dini ilişkilerinin çok taraflı bir siyasete müsaade ediyor olması sayesinde, bölgeler arasında geçişler yaşayabilmekte ve devlet ömürleri kapsamında çok hızlı politika değiştirerek diğer bölgelerle de yakın ilişkiler kurabilmektedir. Söz konusu durum, Türkiye'nin çok yönlü ve dinamik yapısını ortaya koyarak, bir yalıtkan devletten daha farklı bir yapıda değerlendirilmesinin gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Bu minvalde, Türkiye Cumhuriyeti devleti, Buzan'ın BGK tanımlaması içerisinde uygunsuz bir durumdadır. Bulunduğu konum ve sahip olduğu birçok özellik nedeniyle belirlenen bölgeler arasında hızlı yönelimlere başvurabilen Türkiye, devletler nezdinde çok kısa sürelerde politika değişikliğine giderek farklı bölgeler ve devletlerle yakın ilişkiler kurabilmiştir. Bu nedenle, Türkiye'nin "insulator" olarak tanımlanması, Türkiye'ye

yönelik yapılacak değerlendirmelerin eksik kalmasına yol açmaktadır. Bu kapsamda, Türkiye'nin daha merkezi bir konum ihtiva eden bir bölgede değerlendirilmesinin gerekliliği vurgulanmıştır.

Türkiye'nin bulunduğu mevki, coğrafi, tarihsel ve jeopolitik özellikleriyle merkezî bir konum ihtiva etmektedir. Maruz durum çerçevesinde, Türkiye'nin bulunduğu bölgenin, “merkezi bir bölge” olarak değerlendirilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Söz konusu tez çalışması kapsamında bahsedilen konuya ilişkin ortaya konulan bölge, içerdiği stratejik önemdeki bölgeler, dargeçitler, merkezler ve birbirlerine yakın, ortak tarihe sahip kültürler barındırması nedeniyle, dünyada öne çıkan ve yeni bir bölge olarak değerlendirilebilecek niteliğe sahip bir bölgedir.

Güç kavramı üzerine yapılan değerlendirmeler kapsamında, özellikle X ve Y aktörlerinin birbirlerine normalde yaptırılamayacağı şeyleri yaptırabilmesi ve bunun yanında bir Z aktörünün isteklerine karşı kendi iradesini ortaya koyabilmesinin güçlülük ifade ettiği belirtilmiştir. Çalışma kapsamında; BÜG'ler, OSG'ler ve BG'ler tanımlanarak, özellikle OSG'ler ve BG'ler arasında var olan kavram kargaşasının önüne geçilmeye çalışılmıştır.

Tez içerisinde belirtildiği üzere, Türkiye bulunduğu bölgede oldukça güçlü bir konuma sahip olmakla birlikte, bulunduğu bölgenin en önde gelen devleti değildir. Söz konusu bölgede, özellikle diğer BG'ler ile üstünlük kurulacak kadar bir güç farkının olmaması ve bir BÜG olarak RF'nin varlığı, Türkiye'nin öne çıkışını zorlaştırmıştır. Mearsheimer tarafından belirtilen, devletlerin öncelikle kendi bölgelerinde bir otorite tesisi sağlamasının zorluğundan bahsedilmiştir. Bu kapsamda, Türkiye'nin bulunduğu bölge şartları ve kendi güç kapasitesi kapsamında yapılabilecek en mantıklı adımın bölge dışında güç toplayarak bu gücü bölgeye yansıtmak olduğu vurgulanmıştır. Bu doğrultuda, Morgenthau'nun ortaya koyduğu gerekliliklerin daha kapsamlı bir hale getirilerek, devletlerin bulundukları bölgede öne çıkmak için neye ihtiyaçları olduğu belirtilmiştir.

Afrika, Türkiye'nin güvenliğini sınırları dışında sağlayabilmesi ve özellikle Doğu Akdeniz gibi bölgelerde çıkarlarını güvence altına alabilmesi açısından kilit bir konumdadır. Sunduğu nüfus kaynağı, ekonomik potansiyel ve kaynak bolluğu gibi avantajlarıyla Afrika'nın Türkiye için bir sıçrama tahtası olarak kullanılabileceği

vurgulanmıştır. Türkiye'nin özellikle kazan-kazan yaklaşımı, kıtada daha etkili olabilmesinin önünü açmıştır.

54 ülke ve 1,4 milyardan fazla nüfusuyla dünyada niceliksel anlamda dikkat çeken Afrika, içerisinde bulunan ülkelerin gelişmişlik seviyeleriyle, yatırımcı ülkelere kendisiyle birlikte yüksek büyüme potansiyeli sunmaktadır. İçerisinde bulundurduğu yağmur ormanları, büyük çapta kullanılmayan ekilebilir araziler, enerji kaynakları açısından alternatif oluşturması ve stratejik maden kaynakları ile uluslararası arenada hedefleri olan devletler açısından odaklanılması gereken en önemli alanlardan biridir. Özellikle kıtaya altyapı, eğitim, bilim gibi farklı açılardan yaklaşan Gündem 2063 Vizyonu ve AfCFTA projesi kıtanın ilerleyen dönemlerde uluslararası arenada küresel bir aktör olarak ortaya çıkışını hızlandıracaktır.

Türkiye açısından Afrika, özellikle ekonomik sıkışmışlığını ve büyümesinin önündeki en büyük engellerden biri olan enerji açığını kapatacak enerji kaynaklarına ve teknolojik atılımlarını gerçekleştirmesine olanak sağlayacak değerli madenlerle, teknolojisini sunabileceği büyük bir markete sahiptir. Afrika'nın sahip olduğu pazarın büyüklüğü ve potansiyeli, Türkiye'nin AB ile sahip olduğu ticaretin genel ticaretteki yüzdesini azaltarak rekabet gücünü ve ambargolara karşı dayanıklılığını artıracak durumda olması açısından önemlidir. Bu duruma ek olarak, özellikle Libya ve Somali'de bulunan Türk güçleri, Türkiye'nin kendi güvenliğini sınırlarının dışında sağlayabilmesi ve bölgede daha etkin bir konuma gelebilmesi açısından önem arz etmektedir. Orta Asya'da bulunan bölge dışı aktörlerin bölgeye olan yakınlıkları ve aktörlerin küresel anlamda ortaya koydukları güçler, bölgede daha büyük bir rekabet ortamının ortaya çıkmasına yol açmaktadır. Bölgenin ortaya koyduğu potansiyel ve harcanması gereken çaba göz önüne alındığında, sıçrama tahtası olarak kullanılacak asıl bölge olmadığı görülmektedir.

Afrika'da faaliyet gösteren en önemli aktörler olarak ÇHC, Fransa, RF ve ABD öne çıkmaktadır. Söz konusu aktörlerin, özellikle ekonomik ve askeri açıdan etkin olduğu buna karşın, bölge insanıyla yakın ilişkiler kurmadığı görülmektedir.

Günümüz dünyasında ticari ilişkiler açısından, her ne kadar ülkelerin coğrafi yakınlıklarının birbirleri ile olan ilişkilerinde etkili olmadığı ve ürün kalitesinin daha öne çıktığı söylenmekte olsa da, son gelişmeler ışığında, coğrafi yakınlığın etkisinin

henüz azalmadığı görülmektedir. Ülkelerin birbirlerinin pazarlarına hızlı bir şekilde ve daha az maliyetle ulaşabilmesi, diğer aktörlerin önüne geçmesinde önemli bir çarpandır. En basit haliyle insanların kargolarını en hızlı, en uygun ve en kaliteli hizmet veren kargocudan almaya çalışması, bu duruma bir örnek olarak verilebilir. Bu bağlamda Afrika, Güney Amerika'ya göre Türkiye'ye daha yakındır ve öncelikli olarak ekonomik büyüme için merkeze alınmalıdır. Küresel güç olmak için küresel piyasalara erişim gereklidir. Türkiye bu yöndeki adımı Afrika'da atarak hızlı bir gelişme göstermelidir.

Afrika'nın, ortaya koyduğu potansiyelle, Türkiye'nin hedefleri açısından bir sıçrama tahtası olarak görülmesi gerekmektedir. Afrika'daki varlığını geliştirmiş ve bu bağlamda güçlenmiş bir Türkiye; MB olarak belirtilen Balkanlar, Kafkaslar, Kuzey ve Doğu Afrika, Ortadoğu ve hatta Orta Asya'ya etki edebilecek ve çok daha büyük bir rekabet gücüne erişecektir. Bugün Orta Asya devletleri ekonomik kaygılarla ÇHC'ye, güvenlik kaygılarıyla da Rusya'ya yakın durmaktadır. Türkiye elde ettiği güç ile bu ülkeler için büyük güçlerin yanında önemli bir alternatif olarak öne çıkabilecektir.

Türkiye Afrika ülkelerinde Batı'ya karşı oluşmuş olan olumsuz algıları kullanarak, Afrika'da söz konusu aktörler için varlıksal bir tehdit oluşturarak, kendi varlığını genişletmekte ve özellikle Fransa gibi aktörlerle de çıkar çatışmaları içerisinde bulunmaktadır. Türkiye 1998 yılında gerçekleştirdiği açılımla Afrika'ya yönelik faaliyetlere ağırlık vermeye başlamış, özellikle 2005 yılında gerçekleşen gelişmelerle Afrika'da yeni bir evreye geçmiştir. Söz konusu yıl içerisinde gerçekleşen “Afrika Yılı” ilanı ve AfB içerisinde gözlemci statüsünün elde edilmesi, Türkiye'nin Afrika'yla olan ilişkilerinde dönüm noktası olmuştur.

Müslüman bir aktör olması, bölgeye yönelik sömürgeci bir geçmişe sahip olmaması, insani yaklaşımı ve bölgede bizzat kendi personeliyle görev alması bakımından Türkiye, diğer aktörlerle önemli ayrımlar ortaya koymaktadır. Bunlara ek olarak, Türkiye'nin stratejik seçimler yaparak zor zamanlarda özellikle Libya ve Somali gibi ülkelerde varlık göstermesi, hızlı bir şekilde bölgede güç artırımını yapabilmesini sağlamıştır. Gelineen noktada Türkiye; Batı, Çin ve Rusya yaklaşımından farklı olarak, yeni bir alternatif konumuna yükselebilmiştir. Ankara'da artan kıta büyükelçiliklerinin sayısı ve gelen iş birliği teklifleri, bu durumun en büyük

göstergesi olmuştur. Atatürk döneminde ortaya konulan Mazlum Milletler” ve “Ezilen Doğu’nun Mücadelesi” politikalarıyla bölgeye yönelik yaklaşımlar gerçekleştirilmesi, Türkiye’nin gücünü pekiştirecektir.

Türkiye, bu tez çalışmasında geniş bir ölçekte tanımlanan ve merkezi bir bölge olarak görülen bölge içerisinde, birçok rakip devletle karşı karşıyadır. Tezde bahsedilen yeterliliklerin çoğunluğu açısından iyi bir konumda bulunsa da, kendi hakkını yeterince savunmasını sağlayacak özellikle ekonomik yeterlilikler ve savunma sanayii alanındaki projelerin durumları konusunda sorun yaşamaktadır. Bunlara ek olarak, bölge dışı aktörlerin bölgedeki etkinlikleri, bölgedeki rakip aktörlerin uluslararası arenadaki konumları ve bu aktörlerle sahip olunan güç farkının başat bir konum elde etmeye elverişli olmaması, Türkiye’nin bölgedeki başat BG olmasının önündeki en büyük engellerdendir. Türkiye’nin bulunduğu bölgede bu konumu elde edebilmesinin yolu bölge dışında güç toplayarak bölgesinde bu gücü kullanmasından geçmektedir. Sunulan fırsatlar değerlendirildiğinde, Türkiye açısından Afrika kıtası bir sıçrama tahtası olarak kullanılarak başat BG konumuna ulaşabilmesi sağlanabilecektir.

KAYNAKÇA

“2024 Military Strength Ranking”. Erişim 05 Mayıs 2024.
<https://www.globalfirepower.com/countries-listing.php>.

“2024 Türkiye Military Strength”. Erişim 05 Mayıs 2024.
https://www.globalfirepower.com/country-military-strength-detail.php?country_id=turkey.

“2024 Yılı Performans Programı”. Dışişleri Bakanlığı, 2023.
<https://www.mfa.gov.tr/data/BAKANLIK/DB-2024-yili-performans-programi.pdf>.

“About The AfCFTA - AfCFTA”. Erişim 27 Nisan 2024. <https://au-afcfta.org/about/>.

“About the African Union | African Union”. Erişim 27 Mayıs 2024.
<https://au.int/en/overview>.

AFAM - Afrika Araştırmacıları Derneği. “Gelecek Afrika’da en güçlü aktör de Türkiye”, 18 Aralık 2021. <https://afam.org.tr/gelecek-afrikada-en-guclu-aktor-de-turkiye/>.

AFP, Staff Writer With. “French Troops to Stay in Chad: Macron Envoy”. The Defense Post, 08 Mart 2024.
<https://www.thedefensepost.com/2024/03/08/french-troops-stay-chad/>.

Africa Defense Forum. “La Turquie s’efforce d’accroître son influence en Afrique”. 14 Mayıs 2024. <https://adf-magazine.com/ar/?p=114565>.

“Afrika Birliği (AfB) / T.C. Dışışleri Bakanlığı”. Erişim 21 Mayıs 2024.
<https://www.mfa.gov.tr/afrika-birligi.tr.mfa>.

“Afrika kaynaklarıyla gelecek vadediyor”. Erişim 19 Mayıs 2024.
<https://www.aa.com.tr/tr/dunya/afrika-kaynaklariyla-gelecek-vadediyor/869659>.

“Afrika’da TİKA”. TİKA. Erişim 29 Temmuz 2024. https://tika.gov.tr/wp-content/uploads/2021/12/Afrika_Zirvesi.pdf.

“Afrika’ya Aılıml Eylem Planı (Gözden Geçirilmiş İkinci Basım)”. T.C. Dışışleri Bakanlığı, 1999.

Alptekin, Cihan. “Türkiye’nin bölgesel güç olabilirliğinin dış ekonomik ilişkiler ve dış politika bağlamında analizi (2000-2011)”. Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018.

Ankara Üniversitesi Açık Ders Malzemeleri. “05Africa”. Erişim 23 Nisan 2024.
https://acikders.ankara.edu.tr/pluginfile.php/118990/mod_resource/content/0/05Africa.pdf.

Arı, Tayyar. *Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika*. 11. bs. Ankara: Alfa Yayınevi, 2017.

Arıboğan, Deniz Ülke. *Globalleşme Senaryosunun Aktörleri Uluslararası İlişkilerde Güç Mücadelesi*. İstanbul: Der Yayınları, 2001.

Arslan, İbrahim. “Bir Ülke-Bir Kıta İlişkileri: Çin-Afrika Örneği”. *Yönetim Bilimleri Dergisi* 16, sy 31 (2018): 125-42.

“Avrupa Birliği’nin gelecekteki genişlemesi”. İçinde *Vikipedi*, 14 Nisan 2024.
https://tr.wikipedia.org/w/index.php?title=Avrupa_Birli%C4%9Fi%27nin_gelecekteki_geni%C5%9Flemesi&oldid=32489803.

AW. “Report Says Egypt Delivered Turkish Drones to Sudan’s Military |”. Erişim 22 Mayıs 2024. <https://thearabweekly.com/report-says-egypt-delivered-turkish-drones-sudans-military>.

Aydal, Doğan. *Petrolsüz Dünya*. Truva Yayınları, 2008.

Aydinbaş, Gökçen, ve Zeynep Erdinç. “Endüstri 4.0 Yolunda Türkiye Ekonomisi Üzerine Bir Değerlendirme”. *Sakarya İktisat Dergisi* 12, sy 2 (2023).

Balcı, Ali. *Türkiye Dış Politikası İlkeler, Aktörler, Uygulamalar*. Etkileşim Yayınları, 2013.

Baloi, Ana-Maria. “Africa Is Becoming China’s China”. *Grey Dynamics* (blog), 15 Nisan 2021. <https://www.greydynamics.com/africa-is-becoming-chinas-china/>.

Bank, African Development. “Africa Dominates List of the World’s 20 Fastest-Growing Economies in 2024—African Development Bank Says in Macroeconomic Report”. Text. African Development Bank Group. African Development Bank Group, 16 şubat 2024. <https://www.afdb.org/en/news-and-events/press-releases/africa-dominates-list-worlds-20-fastest-growing-economies-2024-african-development-bank-says-macroeconomic-report-68751>.

Başer, Hacer. “Yemen’in stratejik Sokotra Adası’nda BAE’nin askeri emelleri tartışılıyor”. Erişim 13 Mayıs 2024. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/yemenin-stratejik-sokotra-adasinda-baenin-askeri-emelleri-tartisiliyor-/1963825>.

Baylis, John, Steve Smith, ve Patricia Owens, ed. *The Gloablization of World Politics*. 8th bs. New York: Oxford University Press, 2019.

Bayram, Mürsel. *Güç ve Kimlik Perspektifinden Çin – Afrika ilişkileri*. Ankara: Savaş Yayınevi, 2018.

BBC News Türkçe. “Hulusi Akar’dan Yunanistan ve Fransa anlaşmasına tepki: Gereken ne tedbir varsa alıyoruz”. Erişim 13 Mayıs 2024. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-58843484>.

Bolluk, Hadiye. *Kurtuluş Savaşı’nın İdeolojisi Hakimiyeti Milliye Yazıları*. İstanbul: Kaynak Yayınları, 2003.

Brautigam, Deborah. *The Dragon’s Gift: The Real Story of China in Africa*. Oxford [England] ; New York: Oxford University Press, 2009.

Brophy, David John. *Uyghur Nation: Reform and Revolution on the Russia-China Frontier*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 2016.

“Burkina Faso’s pro-Russia Junta Expels French Diplomats”. 18 Nisan 2024. <https://www.bbc.com/news/world-africa-68846771>.

Buzan, Barry, ve Ole Wæver, ed. “Patterns of regional security during the Cold War”. İçinde *Regions and Powers: The Structure of International Security*. Cambridge Studies in International Relations. Cambridge: Cambridge University Press, 2003.

Carmody, Padraig. *The New Scramble for Africa*. 2nd ed. Oxford: Polity Press, 2016.

cevreselgostergeler.csb.gov.tr. “- Çevresel Göstergeler”. Erişim 26 Mayıs 2024.
<https://cevreselgostergeler.csb.gov.tr/korunan-kiyi-uzunlugu-i-85779>.

Chertkov, Grigorii. “Дневник Начальника конвоя Российской Императорской Миссии в Абиссинии”, 1898 1897.
http://az.lib.ru/k/krasnow_p_n/text_0260.shtml.

Chin, John J. “Rethinking U.S. Africa Policy Amid Changing Geopolitical Realities”. *Texas National Security Review*, 2024. <https://tnsr.org/2024/05/rethinking-u-s-africa-policy-amid-changing-geopolitical-realities/>.

“China Population (2024) - Worldometer”. Erişim 24 Şubat 2024.
<https://www.worldometers.info/world-population/china-population/>.

“China remains Africa’s largest trading partner for 15 consecutive years | english.scio.gov.cn”. Erişim 08 Nisan 2024.
http://english.scio.gov.cn/pressroom/2024-02/01/content_116978693.htm.

“China-Central Asia trade grew by 100 times over 30 years: ministry-Xinhua”. Erişim 30 Mayıs 2022.
<https://english.news.cn/20220117/7ae337fb28f64be9a8e3c55170990ddf/c.html>.

CHP. “Yankı Bağcıoğlu, Türkiye ile Somali Arasında İmzalanan Savunma ve Ekonomik İşbirliği Çerçeve Anlaşması’nın Güvenlik Politikaları Açısından Değerlendirdi”, 2024. <https://chp.org.tr/haberler/yanki-bagcioglu-turkiye-ile-somali-arasinda-mzalanan-savunma-ve-ekonomik-sbirligi-cerceve-anlasmasin-guvenlik-politikalari-acisindan-degerlendirdi>.

“Coltan | Earth Sciences Museum”. Erişim 26 Mayıs 2024.
<https://uwaterloo.ca/earth-sciences-museum/resources/detailed-rocks-and-minerals-articles/coltan>.

“Congolian Rainforests”. İçinde *Wikipedia*, 08 Nisan 2024.
https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Congolian_rainforests&oldid=1217878558.

Cooper, Andrew Fenton. *Niche Diplomacy: Middle Powers After the Cold War*. Macmillan, 1997.

Çalışkan, Ali Osman. “Yoksul Afrika Zenginler Masasında”. *Anlayış*, 2005.

Çavuşoğlu, Mevlüt. “2016 Yılı Başında Dış Politikamız”. *Dışişleri Bakanlığı’nın 2016 Mali Yılı Bütçe Tasarısının TBMM Genel Kurulu’na Sunulması Vesilesiyle Hazırlanan Kitapçık*, 2016.

ÇEKİRGE, Fatih. “Haritadaki üslerle kongre raporu birleşince... Haritadaki müthiş soru”, 22 Ocak 2023. <https://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/fatih-cekirge/haritadaki-uslerle-kongre-raporu-birlesince-haritadaki-muthis-soru-42207812>.

Çelik, Selahattin. “Günümüzde Türkiye’nin Jeopolitik Konumu.” *Journal of International Social Research* 13, sy 74 (2020).
<https://avys.omu.edu.tr/storage/app/public/mutlu.kaya/146451/konum.pdf>.

Çiçek, Kemal. “Prof. Dr. Kemal Çiçek | İran’ın Zengezur Koridoru kâbusu ve Ermenistan’a bakışı”. *Independent Türkçe*, 23 Ekim 2022.
<https://www.indyturk.com/node/567466/t%C3%BCrki%C3%9C%C3%BCn-zengezur-koridoru-k%C3%A2busu-ve-ermenistana-bak%C4%B1%C5%9F%C4%B1>.

Çomak, Hasret, Ahmet Nohutçu, ve Yasemin Kilit Aklar. *Uluslararası İlişkiler*. Ankara: Savaş Yayınevi, 2007.

Davutoğlu, Ahmet. *Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslararası Konumu*. İstanbul: Küre Yayınları, 2014.

DEİK Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu. "Afrika İle Ticarete Hedef 75 Milyar Dolar". Erişim 06 Ağustos 2024. <https://www.deik.org.tr/basin-aciklamalari-afrika-ile-ticarete-hedef-75-milyar-dolar>.

Demirtaş, Tunç. "Rusya-Ukrayna Savaşı'nın Afrika'ya Yansımaları". *Kriter Dergi*, 01 Nisan 2022. <https://kriterdergi.com/dosya-ukrayna-krizi-rusya-ukrayna-savasinin-afrikaya-yansimalari>.

Destradi, Sandra. "Regional Powers and Their Strategies: Empire, Hegemony, and Leadership". *Review of International Studies* 36, sy 04 (Ekim 2010): 903-30. <https://doi.org/10.1017/S0260210510001361>.

Deutsch, Karl Wolfgang. *Political Community and the North Atlantic Area: International Organization in the Light of Historical Experience*. Princeton University Press, 1968.

Dinçer, Osman Bahadır. "Türkiye'nin Ortadoğu'daki Bölgesel Güç Potansiyeline İlişkin Ampirik Bir İnceleme". *Akademik Ortadoğu* 6, sy 2 (2012).

"Djibouti, France's last colony, gains independence | South African History Online". Erişim 26 Mayıs 2024. <https://www.sahistory.org.za/dated-event/djibouti-frances-last-colony-gains-independence>.

"Doğalgaz Piyasası Sektör Raporu". Ankara: Enerji Piyasası Düzenleme Kurulu Strateji Geliştirme Dairesi Başkanlığı, 2022.

Duyar, Zeynep. “Turkish combat drones help Mali control its land: Minister”. *Anadolu Ajansı*, 2024. <https://www.aa.com.tr/en/africa/turkish-combat-drones-help-mali-control-its-land-minister/3195704>.

Efe, Mustafa. *Afrika’yı Anlamak ve Afrika-Türkiye İlişkileri*. Murat Kitap Ve Yayınevi, 2015.

Efesoy, Can, ve Gökhan Çeliker. “BM’de adil temsil ve işlevsellik için reform gündemi”. Erişim 13 Mayıs 2024. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/bmde-adil-temsil-ve-islevsellik-icin-reform-gundemi/2993830>.

efor. “ABD-Afrika Ticari İlişkilerinde AGOA”. *insamer.com*, 13 Ocak 2023. <http://www.insamer.com/tr/abd-afrika-ticari-iliskilerinde-agoa.html>.

El-Ceddi, Süleyman. Cancavid milislerini Libya’ya götüren BAE’li yetkilileri biliyoruz, 09 Mart 2020. <https://www.trthaber.com/haber/dunya/cancavid-milislerini-libyaya-goturen-baeli-yetkilileri-biliyoruz-465617.html>.

Embassy of the People’s Republic of China in the Republic of Botswana. “China-Africa Economic and Trade Cooperation”, 2010. <https://www.mfa.gov.cn/ce/cebw/eng/jmw1/t785012.htm>.

Environment, U. N. “Our Work in Africa”. UNEP - UN Environment Programme, 25 Ekim 2017. <http://www.unep.org/regions/africa/our-work-africa>.

Eralp, Atilla. *Devlet ve Ötesi*. 10. bs. İstanbul: İletişim Yayınları, 2021.

European Commission. “Nuclear Energy Statistics”. Eurostat Statistics Explained, 2022. https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Nuclear_energy_statistics.

European Commission - European Commission. “Strategy for the Western Balkans: EU Sets out New Flagship Initiatives and Support for the Reform-Driven Region”. Text. Erişim 04 Mayıs 2024. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_18_561.

Farrell, Mary, Björn Hettne, ve Luk Van Langenhove, ed. *Global Politics of Regionalism: Theory and Practice*. Londra: Pluto Press, 2005.

“Fight against France cannot be carried out with Russian flags, say African experts”. Erişim 28 Mayıs 2024. <https://www.aa.com.tr/en/world/fight-against-france-cannot-be-carried-out-with-russian-flags-say-african-experts/2963607>.

Financial Times. “Vladimir Putin vows to stop ‘colour revolutions’ after sending troops to Kazakhstan”. 10 Ocak 2022.

“Flagship Projects of Agenda 2063 | African Union”. Erişim 19 Mayıs 2024. <https://au.int/agenda2063/flagship-projects>.

“güç ne demek TDK Sözlük Anlamı”. Erişim 13 Mayıs 2024. <https://sozluk.gov.tr/?kelime=güç>.

Gündoğmuş, Yıldız Nevin. “Emine Erdoğan, ‘Afrika Seyahatlerim’ kitabının tanıtımını BM’de ‘First Lady’lere yapacak”. *Anadolu Ajansı*, 2021. <https://www.aa.com.tr/tr/gundem/emine-erdogan-afrika-seyahatlerim-kitabinin-tanitimini-bmde-first-ladylere-yapacak/2368622>.

Güvendik, Murat Özgür. “Türkiye’nin ‘Afrika açılımı’ büyükelçilik ağıyla genişliyor”. *Anadolu Ajansı*. Erişim 14 Mayıs 2024. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/turkiyenin-afrika-acilimi-buyukelcilik-agiyla-genisliyor-/2394828>.

Hasar, Seyfullah. “Turkish Intervention by Invitation in Libya: Intervention in Civil Wars, The Violation of Ineffective Arms Embargoes and Non- Compliance With Domestic Law”. *DÜHFD* 26, sy 45 (2021): 225-59.

Hazar, Numan. *Küreselleşme sürecinde Afrika ve Türkiye-Afrika ilişkileri*. Ankara: Yeni Türkiye Medya Hizmetleri, 2003.

———. *Türkiye Afrika İlişkileri Türkiye’nin Dost Kıtaya Açılım Stratejisi*. 3. bs. Ankara: Akçağ Yayınları, 2016.

Hobbes, Thomas. *Leviathan, Or, The Matter, Form, and Power of a Common-Wealth, Ecclesiastical and Civil*. Londra: Andrew Crooke, 1651.

<https://ticaret.gov.tr>. “Afrika Ülkeleri ile Ticari ve Ekonomik İlişkilerin Geliştirilmesi Stratejisi İle Ticaret Hacmimiz Son 20 Yılda Yüzde 800 Arttı”, 2023. <https://ticaret.gov.tr/haberler/afrika-ulkeleri-ile-ticari-ve-ekonomik-iliskilerin-gelistirilmesi-stratejisi-ile-ticaret-hacmimiz-son-20-yilda-yuzde-800-artti>.

IEA. “Türkiye - Countries & Regions”. Erişim 26 Mayıs 2024. <https://www.iea.org/countries/turkiye>.

Iii, Thomas F Lynch. “The New Era of Great Power Competition and the Biden Administration: Emerging Patterns and Principles”. *Joint Force Quarterly*, sy 103 (2021).

Independent Türkçe. “Rusya, Afrika’da gıda, silah ve enerji alanlarında güçleniyor”, 26 Temmuz 2023. <https://www.indyturk.com/node/650501/d%C3%BCnya/rusya-afrika%E2%80%99da-g%C4%B1da-silah-ve-enerji-alanlar%C4%B1nda-g%C3%BC%C3%A7leniyor>.

“India Population (2024) - Worldometer”. Erişim 24 Şubat 2024.
<https://www.worldometers.info/world-population/india-population/>.

“‘Istanbul’ a common female name in Somalia as Turkish influence gains momentum”. Erişim 12 Mayıs 2024.
<https://www.aa.com.tr/en/africa/istanbul-a-common-female-name-in-somalia-as-turkish-influence-gains-momentum/2456289>.

Işık, Yusuf Emir. “Yunanistan’ın İsrail’den hava savunma sistemi tedarik edeceği iddiası”. *DefenceTurk* (blog), 19 Nisan 2024.
<https://www.defenceturk.net/yunanistanin-israilden-hava-savunma-sistemi-tedarik-edecegi-iddiasi>.

ItaMilRadar. “Turkish Ship Fired SAM off Libya Coast”, 01 Nisan 2020.
<https://www.itamilradar.com/2020/04/01/turkish-ship-fired-sam-off-libya-coast/>.

İMMİB. “İMMİB - Afrika Ekonomisi ve Dış Ticareti Hakkında”, 12 Haziran 2023.
<https://immib.org.tr/tr/afrika-ekonomisi-ve-dis-ticareti-hakkinda>.

İpek, Cemil. “Afrika Birliği Örgütü ve Kıtada İşbirliği Arayışları”. *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum* 1, sy 3 (2012): 111-30.

Josephus, Flavius. *Antiquities of the Jews*. Erişim 05 Mayıs 2024.
<https://www.biblestudytools.com/history/flavius-josephus/antiquities-jews/book-1/chapter-15.html>.

“KAAN savaş uçağında yeni aşama için sözleşme imzalandı | SavunmaSanayiST”, 18 Nisan 2024. <https://www.savunmasanayist.com/kaan-savas-ucaginda-yeni-asama-icin-sozlesme-imzalandi/>.

Kalsın, Berat Kayra. “Tolunoğulları Devleti Üzerine”, 01 Ocak 2020.
https://www.academia.edu/44938014/Toluno%C4%9Fullar%C4%B1_Devleti_%C3%9Czerine.

Kaufman, Alison A. “The "Century of Humiliation" and China’s National Narratives”. United States – China Economic and Security Review Commission, 2011.

Kavak, Gökhan, Hodan Mohamed Abdullahi, ve Gülsüm İncekaya. “Somali, Türkiye ile imzaladığı savunma işbirliği anlaşmasını onayladı”. *Anadolu Ajansı*, 2024.
<https://www.aa.com.tr/tr/dunya/somali-turkiye-ile-imzaladigi-savunma-isbirligi-anlasmagini-onayladi/3143647>.

Kavas, Ahmet. *Osmanlı - Afrika İlişkileri*. İstanbul: Kitabevi, 2011.

———. “Türkiye-Afrika İlişkileri: Bin Yılı Aşan Dostluk Köprüsü”. *TASAM*, 08 Aralık 2023. https://tasam.org/tr-TR/Icerik/610/turkiye-afrika_iliskileri_bin_yili_asan_dostluk_koprusu.

Kavas, Ahmet, Ufuk Tepebaş, ve Ahmet Kavas, ed. “Tarihi Süreçte Sahra altı Afrika: Osmanlı-Afrika İlişkileri ve Sömürgecilik”. İçinde *Sahra Altı Afrika Sub Saharan Africa*. Tasam Yayınları, 2007.

Kaya, Faruk. “Coğrafi Potansiyelleri Temelinde Türkiye Jeopolitiği Ve Dünya Siyasetindeki Yeri”. *Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 3, sy 2 (30 Ekim 2017): 1-14.

“Keçiova Camii”. TİKA. Erişim 16 Temmuz 2024. https://www.tika.gov.tr/wp-content/uploads/2018/Ke%C3%A7iova%20Bro%C5%9F%C3%BCr/Keciova_Camii.pdf.

Kim, Sung Eun, ve Johannes Urpelainen. "Rising Regional Powers Meet the Global Leader: A Strategic Analysis of Influence Competition". *International Political Science Review* 36, sy 2 (01 Mart 2015): 214-34. <https://doi.org/10.1177/0192512113504335>.

Klincksieck. *Revue de Philologie* 1976/T50,1. 1st edition. Klincksieck, 2004.

Kyeyune, Hamza. "Pourquoi la Turquie est-elle le partenaire commercial le plus recherché de l'Afrique ?" *TRT Afrika*, 2024. <https://trtafrika.com/fr/insight/pourquoi-la-turquie-est-elle-le-partenaire-commercial-le-plus-recherche-de-lafrique-16527353>.

Le Monde. "L'Afrique a-t-elle encore une importance stratégique pour la France au XXe siècle ?" *Le Monde Afrique*, 2017. https://www.lemonde.fr/afrique/article/2017/01/13/l-afrique-a-t-elle-encore-une-importance-strategique-pour-la-france-au-xxie-siecle_5062326_3212.html.

"Libya'nın Deniz Sahalarında Aktif Olmak İstiyoruz", 2024. <https://enerji.gov.tr/>.

Lukin, Alexander. *China and Russia The New Rapprochement*. Cambridge: Polity Press, 2018.

"Made by Africa: Creating Value Through Integration". Cenevre: International Trade Centre, 2022. https://au.int/sites/default/files/documents/42397-doc-ITC_MadeByAfrica_layout_ENG_20221121_webpages.pdf.

Magdy, Mohammed. "BAE'nin 35 milyar dolarlık yatırımı Mısır ekonomisini kurtaracak mı?", 11 Mart 2024. <https://www.al-monitor.com/tr/originals/2024/03/baenin-35-milyar-dolarlik-yatirimi-misir-ekonomisini-kurtaracak-mi>.

Mearsheimer, John J. *The Tragedy of Great Power Politics*. Updated edition. New York: W. W. Norton & Company, 2014.

“Membership - African Petroleum Producers’ Organization (APPO)”, 22 Ocak 2020.
<https://apposecretariat.org/membership/>.

Morgenthau, Hans J. *The Concept of the Political*. Editör Hartmut Behr ve Felix Rösch. Çeviren Maeva Vidal. 2012. bs. Basingstoke, Hampshire: Palgrave Macmillan, 2012.

Morgenthau, Hans J., ve Kenneth W. Thompson. *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace*. 6th edition. New York: McGraw-Hill, Inc., 1985.

MTA Genel Müdürlüğü. “Nijer”. Erişim 07 Ağustos 2024.
<https://www.mta.gov.tr/v3.0/birimler/yurtdisi-nijer>.

MTA Genel Müdürlüğü. “Sudan”. Erişim 07 Ağustos 2024.
<https://www.mta.gov.tr/v3.0/birimler/yurtdisi-sudan>.

Muggah, Robert, ve Katie Hill. “African Cities Will Double in Population by 2050. Here Are 4 Ways to Make Sure They Thrive”. World Economic Forum, 2018.
<https://www.weforum.org/agenda/2018/06/Africa-urbanization-cities-double-population-2050-4%20ways-thrive/>.

Natural Resource Governance Institute. “Sub-Saharan Africa”. Erişim 26 Mayıs 2024. <http://resourcegovernance.org/regions/sub-saharan-africa>.

Ndiaga, Thiam. “Burkina Faso Marks Official End of French Military Operations on Its Soil”. *Reuters*, 20 Şubat 2023, blm. Africa.

<https://www.reuters.com/world/africa/burkina-faso-marks-official-end-french-military-operations-its-soil-2023-02-19/>.

Neset, Siri, Mustafa Aydın, Ayça Ergun, Richard Giragosian, Kornely Kakachia, ve Arne Strand. “Changing Geopolitics of the South Caucasus after the Second Karabakh War. Prospect for Regional Cooperation and/or Rivalry”. CMI Report 2023:4. Michelsen Institute, 2023. <https://www.cmi.no/publications/8911-changing-geopolitics-of-the-south-caucasus-after-the-second-karabakh-war>.

Nye, Joseph S. Jr. *Yumuşak Güç*. Çeviren Rayhan İnan Aydın. 1980. bs. Bb101 Yayınları, 2017.

Oba, Ali Engin. “Çok Boyutlu Türk Dış Politikası ve Afrika”. *Stratejik Analiz*, 2008.

———. “Türk Diplomasisi ve Afrika”. İçinde *21. Yüzyılda Çağdaş Türk Dış Politikası ve Diplomasisi*, editör Hasret Çomak. Kocaeli: Umuttepe Yayınları, 2010.

OECD. “Türkiye | Factsheets | OECD PISA 2022 Results”. Erişim 26 Mayıs 2024. <https://www.oecd.org/publication/pisa-2022-results/country-notes/turkiye-d67e6c05/>.

OECD/SWAC. *Africa’s Urbanisation Dynamics 2020: Africapolis, Mapping a New Urban Geography*. West African Studies. Paris: OECD, 2020. <https://doi.org/10.1787/b6bccb81-en>.

Oğuz, C. Cem. “‘Büyük Satranç Tahtası’ Ve Rusya’da Silahlı Kuvvetlerin Modernizasyonu”. *Avrasya Dosyası, Rusya Özel* 6, sy 4 (K 2001): 107-20.

Orakçı, Serhat. “Enerji Krizi ve Afrika Kaynaklarının Artan Stratejik Önemi”. *İnsamer*, 2022.

———. *Türkiye Afrika İlişkileri: Tarihi Süreç Yaklaşımlar ve Beklentiler*. İstanbul: İnsamer Yayınları, 2018.

“Our Aspirations for the Africa We Want | African Union”. Erişim 18 Mayıs 2024. <https://au.int/agenda2063/aspirations>.

Özdemir, Haluk. “Uluslararası İlişkilerde Güç: Çok Boyutlu Bir Değerlendirme”. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* 63, sy 03 (01 Mart 2008): 113-44.

Özkan, Mehmet. “Doğu Afrika Jeopolitiği ve Türkiye’nin Somali Politikası”. Ankara: SETA, 2014.

Öztürk, Mehmet. “Afrika’nın Artan Önemi ve Afrika’da Çin-Abd Rekabeti”. Yüksek Lisans Tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010.

Peltier, Elian, ve Ruth Maclean. “French Soldiers Quit Mali After 9 Years, Billions Spent and Many Lives Lost”. *The New York Times*, 15 Ağustos 2022, blm. World. <https://www.nytimes.com/2022/08/15/world/africa/mali-france-military-operation.html>.

“Population of Africa (2024) - Worldometer”. Erişim 24 Şubat 2024. <https://www.worldometers.info/world-population/africa-population/>.

Rakipoğlu, Zeynep, Berk Özkan, ve Elif Küçük. “Cumhurbaşkanı Erdoğan: Avrupa ile ilişkilerimizi geliştirirken Asya’yı, Afrika’yı ihmal etmiyoruz”. *Anadolu Ajansı*, 2020. <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/cumhurbaskani-erdogan-avrupa-ile-iliskilerimizi-gelistirirken-asyayi-afrikayi-ihmal-etmiyoruz/2051611>.

“Rapport d’Information”. Sénat de la République Française, 2013.

Reuters. “French Troops Begin Withdrawal from Niger”. 11 Ekim 2023, blm. Africa. <https://www.reuters.com/world/africa/french-troops-begin-withdrawal-niger-2023-10-10/>.

Reuters. “Mali and Niger Revoke Tax Cooperation Treaties with France”. 05 Aralık 2023, blm. Africa. <https://www.reuters.com/world/africa/mali-niger-revoke-tax-cooperation-treaties-with-france-2023-12-05/>.

Reuters. “Mali, Niger and Burkina Faso Sign Sahel Security Pact”. 16 Eylül 2023, blm. Africa. <https://www.reuters.com/world/africa/mali-niger-burkina-faso-sign-sahel-security-pact-2023-09-16/>.

Rizvi, S. Rizwan Ali. “The Siyāsāt Nāmah (the Book of Government) of Nizām Al-Mulk Ṭusī”. *Islamic Studies* 20, sy 2 (1981): 129-36.

Rodney, Walter. *How Europe Underdeveloped Africa*. Rev. pbk. ed. Washington, D.C: Howard University Press, 1981.

“Rosatom State Atomic Energy Corporation ROSATOM global leader in nuclear technologies nuclear energy”. Erişim 28 Mayıs 2024. <https://www.rosatom.ru/en/press-centre/news/russia-and-burkina-faso-signed-a-memorandum-of-understanding-on-cooperation-in-the-field-of-peaceful/>.

“Savunma sanayiinde Türkiye imzası”, 03 Haziran 2023. <https://www.trthaber.com/haber/gundem/savunma-sanayiinde-turkiye-imzasi-772183.html>.

says, Atilla Ural. “New US military buildup on Greek islands”. *United World International* (blog), 18 Ağustos 2023. <https://uwidata.com/31373-new-us-military-buildup-on-greek-islands/>.

Schoeman, Prof. “South Africa as an Emerging Middle Power”. *African Security Studies* 9 (01 Ocak 2000): 47-58. <https://doi.org/10.1080/10246029.2000.9628050>.

Schraeder, Peter J. *United States Foreign Policy toward Africa: Incrementalism, Crisis and Change*. Cambridge Studies in International Relations. Cambridge: Cambridge University Press, 1994. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511598784>.

Scott Eisner and Bob Harvey, opinion contributors. “Engaging with Africa Starts on Main Street”. Text. *The Hill* (blog), 17 Temmuz 2023. <https://thehill.com/opinion/congress-blog/4101779-engaging-with-africa-starts-on-main-street/>.

Shepard, Wade. “What China Is Really Up To In Africa”. Forbes. Erişim 26 Mayıs 2024. <https://www.forbes.com/sites/wadeshepard/2019/10/03/what-china-is-really-up-to-in-africa/>.

Shinn, David. “Turkey’s Engagement in Sub-Saharan Africa: Shifting Alliances and Strategic Diversification”. *Chatam House*, 2015.

Söderbaum, Fredrik, ve Timothy M. Shaw, ed. *Theories of New Regionalism*. London: Palgrave Macmillan UK, 2003. <https://doi.org/10.1057/9781403938794>.

Spencer, Herbert. *The Principles of Biology*. 1. bs. Londra: Williams and Norgate, 1864.

Spy, Word. “Stans - Word Spy”. Erişim 29 Mayıs 2022.
<https://wordspy.com/index.php?word=stans>.

Stewart-Ingersoll, Robert, ve Derrick Frazier. *Regional Powers and Security Orders: A Theoretical Framework*. Oxfordshire: Routledge, 2012.

Şahin, Güngör, ve M. Cem Oğultürk. *Jeopolitik Düşünce Büyük Güçler ve Türkiye*. Yeditepe Yayınevi, 2020.

Şimşir, Bilâl N. *Doğunun Kahramanı Atatürk*. Ankara, 2015.

“T.C.CUMHURBAŞKANLIĞI: ‘Dünya 5’ten Büyüktür; BM Küresel ve Bölgesel Sorunlara Ağırlığını Koymalıdır’”. Erişim 26 Mayıs 2024.
<https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/1373/dunya-5ten-buyuktur-bm-kuresel-ve-bolgesel-sorunlara-agirligini-koymalidir>.

“T.C.CUMHURBAŞKANLIĞI: Emine Erdoğan, ‘Afrika Seyahatlerim’ adlı ilk kitabının tanıtımını New York’ta yaptı”. Erişim 16 Temmuz 2024.
<https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/130606/emine-erdogan-afrika-seyahatlerim-adli-ilk-kitabinin-tanitimini-new-york-ta-yapti>.

Tepebaş, Ufuk. “Sahra altı Afrika’nın Artan Önemi ve Türkiye”. *TASAM*, 08 Aralık 2023.
https://tasam.org/tr-TR/Icerik/692/sahra_alti_afrikanin_artan_onemi_ve_turkiye.

Tezcanlar, Arda Mehmet, ve Kaan Kılıç. “Güvenlik Çalışmaları”. İçinde *Stratejik Düşünce ve Güvenlik*, editör Güngör Şahin ve M. Cem Oğultürk. İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2020.

The Economist. “Turkey is making a big diplomatic and corporate push into Africa”. Erişim 14 Mayıs 2024. <https://www.economist.com/middle-east-and>

africa/2022/04/23/turkey-is-making-a-big-diplomatic-and-corporate-push-into-africa.

The Institute for Peace and Diplomacy - l’Institut pour la paix et la diplomatie.
“Middle Powers in the Multipolar World”, 26 Mart 2022.
<https://peacediplomacy.org/2022/03/26/middle-powers-in-the-multipolar-world/>.

“The thin green line that’s holding back the Sahara desert”. Erişim 13 Mayıs 2024.
<https://www.ifad.org/en/web/latest/-/the-thin-green-line-that-s-holding-back-the-sahara-desert>.

Times, Global. “Central Asia should be vigilant about major powers disrupting and undermining regional security: Chinese Defense Minister - Global Times”.
Erişim 29 Mayıs 2022.
<https://www.globaltimes.cn/page/202204/1260352.shtml>.

“TÜİK Kurumsal”. Erişim 21 Mayıs 2024.
<https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Dis-Ticaret-Istatistikleri-Ocak-2024-53534>.

TÜRK, CNN. “Kalkınma Yolu Projesi neden önemli? Bölgenin kaderi değişecek...”
CNN TÜRK, 12 Mayıs 2024. <https://www.cnnturk.com/turkiye/kalkinma-yolu-projesi-neden-onemli-2108537>.

“Türkiye - Somali Siyasi İlişkileri / T.C. Dışişleri Bakanlığı”. Erişim 01 Ağustos 2024. <https://www.mfa.gov.tr/turkiye-somali-siyasi-iliskileri.tr.mfa>.

Türkiye Cumhuriyeti Hükûmeti İle Etiyopya Federal Demokratik Cumhuriyeti
Arasında Askerî Çerçeve Anlaşmasının Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna

Dair Kanun, Pub. L. No. 32159, 7453 (2023).
<https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.7453.pdf>.

“Türkiye Yüzyılı’nda Milli Dış Politika / T.C. Dışışleri Bakanlığı”. Erişim 26 Mayıs 2024. <https://www.mfa.gov.tr/dis-politika-genel.tr.mfa>.

“Türkiye-Afrika İlişkileri / T.C. Dışışleri Bakanlığı”. Erişim 04 Mayıs 2024. <https://www.mfa.gov.tr/turkiye-afrika-iliskileri.tr.mfa>.

Tütengil, Cavit Orhan. *Atatürk’ü Anlamak ve Tamamlamak*. İstanbul: Yenigün Haber Ajansı, 1998.

uc_admin. “About Us | Guoji Group Company (U) Limited”. Erişim 12 Mayıs 2024. <https://mirembeestate.co.ug/about-us/>.

“UNCTAD Annual Report 2019”. United Nations Conference on Trade and Development, 2019.

United Nations. “Africa”. United Nations. Erişim 28 Mayıs 2024. <https://www.un.org/en/global-issues/africa>.

Ünalmiş, Ahmet Nafız, ve Ceren Gürseler, ed. *Afrika’da Krizler, Kriz Yönetimi ve Türkiye*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2019.

Volman, Daniel. “AFRICOM: What Is It for and What Will It Do?” İçinde *US Strategy in Africa: AFRICOM, Terrorism and Security Challenges*, editör David J. Francis, 44-63. Routledge, 2010.

Vural, Aysu. “Yumuşak Güç Stratejisi Çerçevesinde Çin’in Afrika Politikası”. *Avrasya Etüdleri* 51, sy 1 (2017): 123-52.

- Waltz, Kenneth N. *Theory of International Politics*. Waveland Press, 2010.
- Wandel, Jürgen. “Kazakistan: Economic Transformation and Autocratic Power. Mercatus Policy Series.” *Mercatus Center*, sy *Mercatus Policy Series* (2009).
- Wasuge, Mahad. “Turkey’s assistance model in Somalia: Achieving much with little”. *Heritage Institute for Policy Studies*, 2016.
- Weber, Max. *From Max Weber: Essays in Sociology*. Londra: Routledge, 1991.
- Williams, Brock R. “African Growth and Opportunity Act (AGOA): Background and Reauthorization”. Congressional Research Service, 2015.
- World Bank. “Türkiye Genel Bakış”. Text/HTML. Erişim 19 Mayıs 2024. <https://www.worldbank.org/tr/country/turkey/overview>.
- “World Economic Outlook (April 2024) - Real GDP growth”. Erişim 27 Nisan 2024. https://www.imf.org/external/datamapper/NGDP_RPCH@WEO.
- World Nuclear Association. “Nuclear Power in France | French Nuclear Energy - World Nuclear Association”, 2022. <https://www.world-nuclear.org/information-library/country-profiles/countries-a-f/france.aspx>.
- “World Population Clock: 8.1 Billion People (LIVE, 2024) - Worldometer”. Erişim 24 Şubat 2024. <https://www.worldometers.info/world-population/>.
- Yeniçağ Gazetesi. “Kazakistan, emperyalist AB ve ABD’ye boyun eğdi”, 09 Kasım 2023. <https://www.yenicaggazetesi.com.tr/kazakistan-emperyalist-ab-ve-abdye-boyun-egdi-731454h.htm>.

“Yerli Uçak Gemisi için 110 kişilik ekip görev başında”, 24 Nisan 2024.
<https://www.savunmasanayist.com/yerli-ucak-gemisi-icin-110-kisilik-ekip-gorev-basinda/>.

Yılmaz, Şuhnaz. *Middle Powers and Regional Powers. Oxford Bibliographies: International Relations*. New York: Oxford University Press, 2017.

“Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı”. Erişim 27 Mayıs 2024.
<https://ytb.gov.tr/>.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, Adı: ÇAĞLAYAN, Eyüphan

Uyruğu: T.C.

Eğitim

Derece Üniversite ve Bölüm

Yüksek Lisans Milli Savunma Üniversitesi, Güvenlik Araştırmaları - 2024

Lisans Gazi Üniversitesi Uluslararası İlişkiler (İng) - 2021

Yabancı Dil

İngilizce

Fransızca

Yayınları

Sahraaltı Afrika'da Çin – Batı Mücadelesi: Güç Geçişi İçin Yeni Merkez

Rusya Federasyonu'nun Doğu Akdeniz Özelinde Güvenlik Algılamaları ve Bölgedeki Durumu